

TÜRKİYE'DE BİREYSEL BAĞIŞÇILIK VE HAYIRSEVERLİK

ALİ ÇARKOĞLU KOÇ ÜNİVERSİTESİ

S. ERDEM AYTAÇ KOÇ ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYE'DE BİREYSEL BAĞIŞÇILIK VE HAYIRSEVERLİK

ALİ ÇARKOĞLU KOÇ ÜNİVERSİTESİ

S. ERDEM AYTAÇ KOÇ ÜNİVERSİTESİ

PROJE DESTEKÇİLERİ

TÜRKİYE'DE BİREYSEL BAĞIŞÇILIK VE HAYIRSEVERLİK

TÜSEV Yayınları, Eylül 2016

No **71**

ISBN **978-605-83950-6-0**

Proje Ekibi (Alfabetik sıra ile) **Birce Altay, Hazal İnce, Liana Varon,**

Tevfik Başak Ersen

Yazarlar (Alfabetik sıra ile) **Ali Çarkoğlu, S. Erdem Aytaç**

Yayına Hazırlayan **TÜSEV**

Tasarım **Myra**

Koordinasyon **Damla Ezer**

Yayın Tasarımı **Tuba Mücella Kiper**

Sayfa Tasarımı ve Uygulama **Serhan Baykara**

Baskı **İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.**

Atatürk Cad. Göl Sok. (İtfaiye Karşısı) No: 1

Yenibosna/Bahçelievler/İstanbul-Türkiye

Tel: 0212 656 49 97 Fax: 0212 656 29 26

©Tüm hakları saklıdır. Bu yayının herhangi bir bölümü Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı'nın (TÜSEV) izni olmadan hiçbir elektronik veya mekanik formatta ve araçla (kayıt, bilgi depolama, vb.) çoğaltılamaz.

TÜSEV

Bankalar Cad. No. 2 Minerva Han, 34420 Karaköy – İstanbul

T 0212 243 83 07 **F** 0212 243 83 05 info@tusev.org.tr • www.tusev.org.tr

Bu kitapta yer alan görüşler yazarlara aittir. Bir kurum olarak TÜSEV'in görüşleriyle birebir örtüşmeyebilir.

HAKKIMIZDA

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV), 1993 yılında sivil toplumun yasal, mali ve işlevsel altyapısını geliştirmek amacıyla kurulmuştur. Bugün 112 Mütevelliler Heyeti üyesi ile aynı çatı altında işbirliği yapmaktadır.

Türkiye’de güçlü bir sivil toplumun varlığı için çalışan TÜSEV;

- STK’lar için elverişli ve destekleyici yasal ortamın oluşturulması,
 - STK’ların stratejik ve etkin kaynaklara erişimlerinin teşvik edilmesi,
 - Kamu, özel sektör ve sivil toplum arasında etkin diyalog ve işbirliğinin sağlanması, Türkiye’deki sivil toplumun uluslararası alanda görünürlüğünün artırılması ve işbirliklerinin desteklenmesi,
 - Sivil toplumla ilgili bilgi üretim ve paylaşımının artırılması amaçlarıyla; bilgiye dayalı, yenilikçi, katılımcı çözümler üretmekte ve bu çözümlerin hayata geçirilmesi amacıyla çalışmalarını sürdürmektedir.
-

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	9
ÖNSÖZ	10
BAŞLARKEN	13
1. GİRİŞ VE ÖZET BULGULAR	19
2. ÖRNEKLEM	23
3. SOSYAL SERMAYE VE SİVİL TOPLUM	27
4. HAYIRSEVERLİK KAVRAMININ ALGILANMASI	33
5. TÜRKİYE'DE BİREYSEL BAĞIŞLAR	39
5.1 İhtiyaç Sahiplerine Doğrudan Yapılan Yardımlar	39
5.2. Sivil Toplum Kuruluşlarına Yapılan Bağışlar ve Faaliyetlere Katılım	52
6. SONUÇ	73

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
CAF	Charities Aid Foundation
ÇYDD	Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği
FY/CY	Fikrim Yok / Cevabım Yok
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
LÖSEV	Lösemili Çocuklar Vakfı
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEGV	Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı
TEMA	Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı
TEV	Türk Eğitim Vakfı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSEV	Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı

ÖNSÖZ

TÜSEV olarak, 1993 yılından beri sivil toplumun yasal, mali ve işlevsel altyapısını iyileştirmek için çalışmalar yapıyoruz. Aradan geçen 23 senede sivil toplumun daha elverişli bir ortamda faaliyet gösterebilmesi için bilgi üretimine verdiğimiz önem ve edindiğimiz bilgileri hem paydaşlarımızla hem de sivil toplumla paylaşma isteğimiz artarak sürdü. “Daha güçlü bir sivil toplum” vizyonu ile, sivil toplum kuruluşlarının karşılaştığı ortak sorunlara çözüm sunabilmek için gayretle çalışmaya devam ediyoruz.

Araştırma ve Yayınlar Programı ile kuruluşumuzdan bugüne, sivil toplum,

bağışçılık, sosyal girişimcilik gibi konularda hazırladığımız raporlar ve araştırmalarla Türkiye’de sivil topluma dair cevap arayan sorulara ışık tutuyoruz. Bu bağlamda bağışçılık ve hayırseverlik gibi, sivil toplumun varlığını güçlendirerek sürdürebilmesi için çok önemli olan bir konuda güncel verilerin paylaşılması ve bilgi üretiminin yaygınlaştırılması için çalışıyoruz. Bu konudaki ilk kapsamlı raporumuzu “Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet” başlığı ile 2006 yılında yayınladık. Elinizde tutmakta olduğunuz, “Türkiye’de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik Raporu” alandaki bilgiyi güncelleyerek genişletmekte,

bağışçılık ve hayırseverlik kavramları hakkında merak edilen pek çok konuyu açıklığa kavuşturmaktadır. Bu önemli konunun irdelenmesi ve toplumsal bilgi düzeyinin daha da artırılması ancak yapılacak ciddi araştırmalar ile olacaktır. Bu çalışmanın başka kuruluşlar tarafından yapılacak araştırmaları da tetikleyeceğini içtenlikle ümit ediyoruz.

Aradan geçen on senede değişen sivil toplum ve sivil topluma destek biçimleri ile sosyo-ekonomik dinamikler bu alanda yeni bir araştırmayı daha da gerekli kıldı. Bu çerçevede, Prof. Dr. Ali Çarkoğlu ve Yrd. Doç. Dr. Selim Erdem Aytaç liderliğinde, Koç Üniversitesi Saha Araştırmaları Merkezi tarafından yürütülen ve Anadolu Vakfı, Aydın Doğan Vakfı, ENKA Vakfı, Sabancı Vakfı, Hüsnü M. Özyeğin Vakfı ve Vehbi Koç Vakfı tarafından desteklenen araştırma ile bireysel bağışçılığın son on senede geçirdiği değişim ile birlikte Türkiye'de bağışçılığın mevcut durumu ve bağışçıların motivasyonlarını gözler önüne sermek amaçlandı. "Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik Raporu" bireysel bağışçılığın durumu hakkında karşılaştırmalı bir analiz yapabilmeyi mümkün kılarak, bağışçılık kültürünü daha iyi anlamak ve geliştirmek için hem bağışçılara hem de sivil toplum kuruluşlarına eşsiz bir fırsat sunuyor.

Türkiye'de bireysel bağışçılık alanında en güncel verileri içeren bu Rapor, aynı zamanda TÜSEV'in

bağışçılık kültürünü teşvik etmek amacıyla yürüttüğü Değişim için Bağış Projesi'nin daha etkin şekilde uygulanmasına katkı sağlayan bir kaynak olacak ve bu alandaki çalışmalarımıza yön verecektir.

"Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik Raporu"nun, sivil toplum ve bağışçılık alanında çalışan kişi ve kuruluşlar, Türkiye'deki bağışçılık ve hayırseverliği geniş bir perspektifte, somut bilgiler eşliğinde okumak isteyenler ve bireysel bağışçılık kültürününün yaygınlaştırılması, böylelikle Türkiye'de sivil toplumun varlığını güçlendirerek devam etmesini amaçlayanlar için önemli bir kaynak olduğuna gönülden inanıyorum.

Bu araştırma şüphesiz vakıfların Türkiye'de tarih boyunca bağışçılığın ve hayırseverliğin gelişmesinde üstlendiği öncü rolün bir örneğidir. Bu sebeple, başta destekçilerimiz Anadolu Vakfı, Aydın Doğan Vakfı, ENKA Vakfı, Sabancı Vakfı, Hüsnü M. Özyeğin Vakfı ve Vehbi Koç Vakfı'na sağladıkları katkı için şükranlarımı sunuyorum. Araştırmayı hayata geçiren Prof. Dr. Ali Çarkoğlu, Yrd. Doç. Dr. Selim Erdem Aytaç ve Koç Üniversitesi Saha Araştırmaları Merkezi ekibine de özverili çalışmaları ve sivil toplum alanına sağladıkları katkı için teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Üstün Ergüder

TÜSEV Mütevelliler Heyeti ve Yönetim Kurulu Başkanı

BAŞLARKEN

Sivil toplum kuruluşlarının (STK) faaliyetlerini ve çalışmalarını sürdürerek toplumda fark yaratabilmeleri ve sosyal değişime katkı sağlayabilmeleri için mali sürdürülebilirliklerini sağlamaları büyük önem taşımaktadır. Yapılan araştırmalar, STK'ların başlıca gelir kaynaklarının üyelik aidatları, ulusal ve uluslararası kuruluşların fonları, bireylerin ve kurumların yaptığı bağışlar, kamu fonları ve ürün ya da hizmet satışlarından elde edilen gelirler olduğunu ortaya koymaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Demekler Dairesi Başkanlığı'ndan edinilen bilgilere göre 2014 yılında bağış ve yardım gelirleri demeklerin toplam gelirlerinin yaklaşık %40'ını, vakıfların toplam gelirlerinin ise %39'unu oluşturmaktadır. Bu veriler, diğer gelir kaynakları ile kıyaslandığında bağış ve yardımların vakıf ve derneklerin en büyük gelir kalemi olduğunu göstermektedir. Bağış ve yardımların STK'ların mali sürdürülebilirlikleri açısından önemine rağmen; 2015 yılında 68 ilde toplam 2495 kişi ile gerçekleştirilen "Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik Araştırması"¹ (Araştırma) sonuçları Türkiye'de STK'lar aracılığıyla bağış yapma oranının düşük olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yine

TÜSEV tarafından 2006 yılında yayınlanan "Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet"² raporunun sonuçlarıyla kıyaslandığında aradan geçen on senede STK'lara yapılan bağışlarda bir azalma göze çarpmaktadır.

Araştırmaya göre Türkiye'de bir yılda yapılan tüm yardım ve bağışların toplamı kişi başı yaklaşık 228 TL olarak hesaplanmaktadır. Bu bağış miktarı Türkiye gayri safi yurt içi hasılasının (GSYİH) %0,8'ine denk gelmektedir. STK'lar aracılığıyla yapılan bağışlar (kişi başı yaklaşık 16,7 TL) değerlendirildiğinde ise bu oran %0,06'ya düşmektedir. Observatoire de la Fondation de France ve Centre d'Etude et de Recherche sur la Philanthropie ortaklığında hazırlanan "An Overview of Philanthropy in Europe"³ raporuna göre, Avrupa ülkelerinde

1 Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik Araştırması'nın saha çalışması 2015 yılında tamamlanmış ve rapor 2016 yılında yayınlanmıştır.

2 Araştırmanın saha çalışması 2004 yılında tamamlanmış ve rapor 2006 yılında yayınlanmıştır.

3 Observatoire de la Fondation de France/CERPhi, "An Overview of Philanthropy in Europe". Nisan 2015. www.fondationdefrance.org/sites/default/files/atoms/files/philanthropy_in_europe_2015_0.pdf

Araştırma Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İngiltere, İtalya ve Polonya'da gerçekleştirilmiştir. Bahsi geçen ülkeler Avrupa nüfusunun %78'ine ve GSYİH'nin %86'sına denk gelmektedir.

yapılan bağışların ülkelerin GSYİH'sine oranı ortalama %0,2, Amerika'da ise %1,5 olarak hesaplanmıştır. Bu verilerle kıyaslandığında, Türkiye'de bireylerin yardım ve bağış yaptığı ancak Araştırmanın sonuçlarından da anlaşılacağı üzere bu bağışları STK'lara yapmayı tercih etmedikleri görülmektedir. Hatta bağış rakamları oransal olarak Avrupa ülkeleri ve ABD'nin çok da gerisinde kalmamasına rağmen, Türkiye'de bireylerin yardım ve bağışlarını bir STK aracılığıyla yapmalarını önemli bir sonuç olarak ortaya çıkarmaktadır.

Hayırseverlik Türkiye'deki vatandaşlar için ne ifade ediyor? Bağışlar STK'lar aracılığı ile yapılmıyorsa, nasıl yapılıyor ve kimlere yardım ediliyor? Araştırma sonuçlarına göre Türkiye'de hayırseverlik denilince akla ilk olarak muhtaç ve yoksullara yardım gelmektedir. Öğrenci okutmak, burs vermek, okul ve yurt binası yaptırmak, yoksullara sadaka vermek ve cami yaptırmak gibi faaliyetler de genellikle hayırseverlik olarak nitelendirilmekte ve bireyler yardımlarını bu alanlarda yapmaktadır. Bu cevaplar TÜSEV'in yukarıda adı geçen ve 2006 yılında yayınlanan araştırmasının sonuçları ile birebir benzerlik göstermekte ve aradan geçen on seneye rağmen Türkiye'de hayırseverlik algısının değişmediği ve geleneksel yaklaşımların devam ettiğini ortaya koymaktadır. Araştırmanın bulgularına göre, Türkiye'de bireyler hayırseverlik kapsamında nitelendirdikleri yardımları daha çok aile üyelerine, komşularına ya da hemşehrilerine yapmayı tercih etmektedir. Öte yandan, 2006 yılında yayınlanan Raporun sonuçlarına kıyasla bu Araştırma, aynı dili konuşan, aynı kültürden veya dinden olan ihtiyaç sahibi bir kişiye yardım etme oranında da artış olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle, hayırseverlik amaçlı yapılan yardımlarda, ilk araştırmanın saha çalışmasının yapıldığı 2004 yılından bu yana, akrabalık ve hemşehrilik bağının önemini korumasının yanı sıra bireysel yardım yaparken ihtiyaç sahibinin aynı kültürü, dili ve dini paylaşması da etkili olmuştur.

Bireylerin bağış ve yardım yapma davranışının altında yatan sebepler 2006 yılında yayınlanan Raporun sonuçlarıyla benzerlik

göstermektedir. Buna göre, dini vecibeleri yerine getirmek %32,5 ile bireylerin bağış ve yardım yapma motivasyonları arasında ilk sırada yer almaktadır. Toplumsal gelenek ve görenekler, bireylerin yaşadıkları topluma karşı borçlu hissetmeleri ve kişisel tatmin kişileri bağış ve yardım yapmaya teşvik eden diğer nedenler arasında yer almaktadır.

Araştırma kapsamında bireylere yardımlarını doğrudan mı yoksa bir kurum aracılığıyla mı ulaştırmayı tercih ettikleri sorulduğunda; %88'i doğrudan, %10'u ise bir kurum aracılığıyla ihtiyaç sahiplerine ulaştırmayı tercih ettiğini belirtmiştir. 2006 Raporu'nun sonuçlarıyla benzer olarak Türkiye'de çoğu insan bir STK aracılığıyla bağış yapmaktansa yardımlarını ihtiyaç sahiplerine doğrudan ulaştırmayı tercih etmektedir. Yardımlarını ihtiyaç sahiplerine bir kuruluş aracılığıyla yapmayı tercih edenlerden %34'ü bir kamu kurumunu tercih ederken, STK'ları tercih edenlerin oranı yalnızca %18 olmuştur. Bu oranlar, bağışlarını bir kuruluş aracılığıyla yapan az sayıda kişi arasında da STK'ların tercih edilmediğini göstermektedir.

STK'lar aracılığıyla bağış yapılmamasının nedenleri sorulduğunda verilen cevaplar 2006 Raporunun sonuçlarıyla paralellik göstermiş ve yapılan yardım miktarlarının düşük olması (%52), yardımların düzensiz yapılması (%26) ve sözün geçmesi kurumlarına güven duyulmaması (%13) ya da kurumların tanınmaması (%5) üzerinde yoğunlaşmıştır. Verilen cevaplar bağış miktarlarının küçük ve düzensiz olmasının bağışçılar tarafından önemli bir engel olarak algılandığını göstermektedir. Oysa ki, küçük bağışların birleşerek STK'lar açısından önemli bir kaynak havuzu oluşturabileceğini biliyoruz. Bu durum, STK'ların küçük bağışların da değerli olduğu ve fark yaratabileceğine dair mesajları daha yaygın şekilde paylaşması gerektiğine işaret etmektedir. Bu bulgular, Araştırma sonuçlarının da desteklediği Türkiye'de güven algısı sorununu da ortaya koymaktadır. Araştırmaya katılanların sadece %10'u çoğu insana güvenebileceğini belirtirken, %90'ı diğer insanlara güven konusunda hiçbir zaman dikkati elden bırakmamak

gerektiğini düşünmektedir. Diğer bir deyişle, Türkiye'de on kişiden sadece biri diğerlerine güvenmektedir ve güven ilişkisi genellikle aile, hemşehrlik gibi bağlarla bağlı olunan kişilerle kurulmaktadır. Türkiye'deki sosyal sermaye eksikliğine de işaret eden bu durum, yapılacak yardımların başka kişiler ve kurumlar aracılığıyla yapılmasındansa parokyal bağlarla bağlı olunan bireylere yapılma eğilimine neden olmaktadır. Ancak, bu bilgiyle çelişkili bir durum olarak yapılan yardımların mali değerine bakıldığında en yüksek bağış miktarının (53,2 TL) dilencilere verildiği görülmektedir.

Türkiye'de bireyler arası ve kurumlara güvensizliğin artmasının yanı sıra, ilk raporun yayınlandığı 2006 yılından bu yana bireyler STK'ların mevcut sorunların çözümünde ve faaliyet gösterdikleri alanlarda etkilerinin azaldığını düşünmektedir. Araştırmanın 2004 yılında gerçekleştirilen saha çalışmasında daha iyi bir toplum için STK'ların mevcut sorunların çözümünde etkili olacağını düşünenlerin oranı %54 iken, son Araştırmada bu oran %41'e düşmüştür. 2006 Raporunda, bireylerin sadece %9'u STK'ların etkisinin olmayacağını düşünürken, 2015 yılında bu oran %14'e çıkmıştır. Bunun yanı sıra, bireylerin hem STK'ların kendi faaliyet alanlarında hem de devlet politikaları üzerindeki etkilerinin kısıtlı olduğunu düşündükleri görülmektedir. Türkiye'de hem kişilerarası ve diğer kurumlara olan güvenin hem de STK'ların yaratabileceği etkiye olan inancın düşük olması, STK'lar yoluyla bağış yapılması için uygun ortamın oluşmasını olumsuz etkilemektedir. Aynı zamanda, bireylerin sivil toplum kavramı ve yapılan çalışmalar hakkında yeterince ve açık bilgiye sahip olmamaları, sivil toplum kuruluşlarını tanımamaları ve sivil toplumun üstlendiği görev ve sorumluluklarla ilgili fikir sahibi olmamalarının da söz konusu algıda belirleyici olduğu düşünülmektedir.

Araştırmaya katılanlara STK'ların faaliyetlerine katılmama nedenleri sorulduğunda, %32'si bu tip faaliyetlere zaman ayıracak kadar paralarının olmadığını söylemiştir. Bireylerin bu tür kuruluşların faaliyetlerine katılmama

nedeni olarak ekonomik yetersizlikleri göstermesinin oranı 2006'dan bu yana artış göstermiştir. Diğer nedenler ise %14 ile bireylerin bu tarz faaliyetlere ilgi duymaması, %10 ile bu tip faaliyetlere çevresindeki kimsenin katılmaması ve %7 ile bu tür kurumlara güven duyulmaması olmuştur. Özetle, ekonomik nedenler, bireylerin sivil toplum faaliyetlerine ilgi duymaması ve STK'lara güvenilmemesi, sivil topluma katılımın önündeki başlıca engeller olarak görülmektedir.

Türkiye'de bireyler bağış yapacakları STK'ları neye göre seçiyorlar? Katılımcıların %84,6'sı kurumun aldığı bağışın amacına uygun kullanılacağına dair verdiği güvenin, %84'ü ise kurumun iyi yönetileceğine dair duyduğu güvenin kuruma bağış yapmadaki en önemli kıstas olduğunu belirtmiştir. Bireylerin %83,6'sı bağış yaptıkları kurumdaki şeffaflığın önemli olduğunu söylerken, %56,6'sı kurumla benzer siyasi görüşü ve dünya görüşünü paylaşmanın da bağış yapmakta belirleyici ölçüt olduğunu belirtmiştir. Bu yanıtlar doğrultusunda, STK'ların daha fazla bağışçıya ulaşmak ve daha yüksek miktarda bağış toplayabilmek için bilinirliklerini artırmaları ve bağışçılarla güvene dayalı bir ilişki kurmaları gerektiği söylenebilir.

Öte yandan, STK'ların güvenilirliğine ve şeffaflığına önem veren bireylerin %66'sının bağış yapmadan önce bağış yapacakları kurum hakkında araştırma yapmamaları ve %68'inin bağış yaptıkları kurumlardan faaliyetlerine dair rapor almamaları dikkat çekicidir. Diğer bir deyişle, bireyler bağış yapacakları kurumların güvenilir, tanınır ve şeffaf olmasının önemli olduğunu düşünürken, büyük çoğunluğu bağış yapacakları kurum hakkında daha önce bir araştırma yapmamakta ve bağışların kullanıldığı faaliyetlerle ilgili bilgi almamaktadır. Bireylerin STK'lardan beklentileri ile davranış eğilimleri arasındaki bu çelişki dikkat çekicidir.

Türkiye'deki hayırseverlik ve yardım geleneği ile paralel olarak bireylerin %20,5'i bağış yapacakları STK'ların fakirlere ve düşkünlere yardım konusunda, %13,9'u ise yetimlere yardım konusunda çalışmasını tercih

etmektedir. Bu alanları %11,8 ile eğitim, %9,1 ile çocuk ve gençlere yardım, %8,4 ile de şehit ve gazi ailelerine yardım konuları izlemektedir. Türkiye'deki bireylerin en az bağış yapmayı düşündüğü alanlar ise sanat, kültür ve tarihi koruma, hayvan bakımı ve koruma ve mültecilere yardım alanları olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de bireylerin STK'ların faaliyetlerine katılma ve aidat dışı bağış yapma oranlarında ilk araştırmadan bu zamana ciddi bir düşüş görülmektedir. Bireylerin 2004 yılında STK faaliyetlerine katılma oranı %22,7 iken bu oran 2015 yılında %15,8'e düşmüştür. STK'lara aidat dışı bağış yapma oranı ise 2004 yılında %18,4 iken 2015 yılında %12,9'a gerilemiştir. Yıllar içerisinde düşüş gösteren sivil toplum algısı ve bağışçılık, Türkiye'de genel güvensizlik sorunu ve sosyal sermaye düşüklüğü bireysel bağışçılık eğilimleri üstündeki olumsuz etkisini artırmaktadır.

Araştırma sonuçları son on yılda sivil topluma katılımda (üyelik, gönüllülük, bağışçılık vb.) ciddi bir düşüş olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, sivil toplumun rolü net olarak anlaşılmamakta ve STK'lar etkili görülmemektedir. Bu sonuçlar, STK'ların toplumun geneli ile ilişkilerinde önemli bir kopukluk ve eksikliğe işaret etmektedir. Türkiye'de STK'lara yapılan bağışların düzenli hale gelerek artması için atılabilecek en önemli adım sivil toplumun rolü ve STK'ların amaçlarının daha anlaşılır hale gelmesini sağlamak olacaktır. Bunun gerçekleştirilmesi için hem bağışçıların hem de STK'ların yapabilecekleri olduğuna inanıyoruz.

Türkiye'deki bireylerin çoğunun az ve düzensiz bağış yaptıkları göz önünde bulundurulduğunda, STK'ların miktar olarak az olan bağışları toplamak ve bağışları düzenli hale getirmek için yeni stratejiler geliştirmesi, hedef kitlelerine göre çeşitli iletişim kanallarını aktif olarak kullanarak toplum içindeki görünürlüklerini ve bilinirliklerini artırmaları gerekmektedir. STK'ların mevcut bağışçılarıyla ilişkilerine sağlıklı bir şekilde devam etmeleri, miktar gözetmeksizin bağışları düzenli hale

getirmek için çaba sarf etmelerinin de bağışların artmasına olumlu etki edeceği düşünülmektedir.

Az sayıda bireysel bağışçının bağış yaptığı kurumun faaliyetlerine dair rapor ve düzenli bilgilendirme aldığı düşünüldüğünde STK'ların şeffaflığını sağlayabilmesi ve güven duygusunu artırabilmesi için raporlamalarını düzenli hale getirerek yaygınlaştırması ve erişilebilir kılması büyük önem taşımaktadır. Araştırmaya göre bireylerin sadece %25'i bağışlarının nasıl kullanılacağına dair görüş bildirdiğinden (şartlı bağış), STK'ların daha katılımcı bir bağış stratejisi izleyebilmesi için bağışçıların taleplerini dinlemeleri ve önerilerini dikkate almaları bağışlarının sürdürülebilirliğine katkı sağlayacaktır. Bunun yanı sıra, Araştırma sonuçlarından gelişen teknoloji, artan internet ve akıllı telefon kullanımı ile birlikte ortaya çıkan yeni bağış yöntemlerinin kullanımının henüz yaygınlaşmadığı tespit edilmiştir. Araştırma verilerine göre Türkiye'de bireylerin sadece %7,5'i kısa mesaj yoluyla (SMS), %1,9'u ise bir internet sitesi aracılığıyla bağışlarını gerçekleştirmektedir. STK'ların değişen dijital çağa ayak uydurarak yeni bağış araçlarını etkili kullanmalarının bağışçılığın gelişmesine ve bağış miktarlarında artışa sebep olacağını düşünmek doğru olacaktır.

Toplumdaki sivil toplum algısını düzeltmek için ise STK'ların bireylere verdiği güven duygusunu artırması önemlidir. Bu güveni artırmanın yollarından biri sivil toplum kuruluşlarının kendilerini ve amaçlarını topluma anlatabilmesidir. STK'ların taahhüt ettikleri amaçlar doğrultusunda faaliyette bulduklarını göstermeleri ve bunu daha görünür kılabilmeleri de kendilerine duyulan güveni artırmanın yollarından biridir. Bunların yanı sıra, STK'ların demokratik ve katılımcı bir şekilde yönetildiklerini, hem finansal hem de etik açıdan bütünlük içinde çalıştıklarını ve her konuda hesapverebilir olduklarını topluma anlatabilmeleri gerekmektedir. Sivil toplumun kamu, özel sektör ve uluslararası kuruluşlar arasında bir araya getireci bir rol üstlenmesi ve sektörler arası işbirliklerinin artırılması da toplumda sivil topluma ve STK'ların

faaliyetlerine dair güveni artırmada önemli bir rol oynayacaktır. Bireyler arasında sivil topluma duyulan güven duygusu artıp, toplumdaki sivil toplum algısı olumlu yönde değıştikçe STK'lara yapılan bağışlarda bir artış olacağı öngörülmektedir.

Bireysel bağışçılığın artırılması için STK'ların yanı sıra bağışçıların da yapabilecekleri şeyler bulunmaktadır. Demokratik hayatın yapı taşlarından olan sivil toplum kuruluşlarının gerek hizmet sağlama gerekse hak mücadelelerinde oynadığı rol ve etkisi bağışçılar tarafından göz önünde bulundurulmalıdır. Buna paralel olarak, bağışçıların STK'lar yoluyla yaptıkları bağışların STK'ların sürdürülebilirliği ve devamlılığı açısından öneminin farkında olmaları, sivil topluma farklı katılım yollarını araştırmaları (gönüllülük, uzmanlık paylaşımı vb.) ve bu anlamda sorumluluk almaları da önemlidir. Bireysel bağışçılar aynı zamanda bağışlarının nasıl kullanıldığını takip ederek kurumlara talep ve önerilerini iletmeli ve sürece dahil olmalıdırlar.

TÜSEV olarak STK'ların faaliyetlerini güçlenerek devam ettirebilmelerinin Türkiye'nin demokratikleşmesi için büyük önem taşıdığına inanıyoruz. STK'ların mali sürdürülebilirliklerini garanti altına alarak çalışmalarına devam edebilmeleri için en önemli araç olan bağışların artması, sürekli hale gelmesi ve bağışçılık kültürünün yaygınlaştırılabilmesi için bilgi ve veri üretiminin çok önemli olduğunu düşünüyoruz. Bireylerin bağışçılık ve hayırseverlik kavramları ile olan ilişkilerini, bu çerçevede şekillenen davranışlarını ve bunların altındaki motivasyonların güncel verilerle belirlenebilmesinin bu amaçlara ulaşabilmek için temel oluşturduğunu düşünüyoruz. Bu araştırma kapsamında elde edilen veriler doğrultusunda Türkiye'de bağışçılık kültürünün gelişmesi ve STK'lara aktarılan kaynakların çeşitlenerek artırılması için çalışmalarımıza devam edeceğiz. Bu yönde yapılacak çalışmalarda STK'lar ve bağışçıların daha fazla bir araya gelmesi, farklı bağış modellerinin tanıtılması ve gerek sivil toplum gerekse bağışçılık ile ilgili bilgilerin yaygınlaştırılması

yönündeki çalışmalarımızı da sürdüreceğiz. Bu Araştırmanın ülkemizde bağışçılık kültürünün gelişmesine katkı sağlayacağını umuyor, bu amacımızı gerçekleştirmek için bizlere güvenen destekçi vakıflarımıza teşekkür ediyoruz.

Tevfik Başak Ersen
TÜSEV Genel Sekreteri

1. GİRİŞ VE ÖZET BULGULAR

Bu çalışma, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) tarafından 2015 yılının güz ayları itibarı ile Türkiye'de bireylerin bağış yapma tercihlerini saptamak, vakıflara, demeklere ve bu kuruluşların çalışmalarına nasıl baktıklarını görmek ve sivil toplum faaliyetlerine yaklaşımlarını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla Türkiye seçmen yaşı nüfusunu temsil yeteneğine sahip bir örneklem ile çalışılmıştır. Elinizdeki rapor 2004 yılında yine TÜSEV tarafından yürütülmüş "Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet" başlıklı bir öncül projenin devamı niteliğinde olup, onu tamamlayan bir kamuoyu araştırmasının sonuçlarını sunmaktadır.⁴

Güz 2015 çalışması ile hızlı bir değişim sürecinden geçen Türkiye seçmen yaşındaki nüfusunun ülke sorunlarına sivil toplum ve bağışçılık açısından nasıl baktığı saptanmaya

çalışılmıştır. Yetişkin ülke nüfusunu oluşturan bireyler ülke sorunlarına bir yanıt vermeye gayret sarf eden sivil toplum girişimlerine nasıl bakmaktadırlar? Özellikle bireylerin kişisel birikimlerini bağışlayarak oluşturdukları kuruluşların faaliyetlerini nasıl değerlendirmektedirler? Bu tür çalışmaların hangi tür faaliyetlere yönelmesine değer vermektedirler? Kendi ceplerinden ne tür faaliyetlere ne kadarlık bir destek vermektedirler? Bu tür faaliyet ve tutumların oluşumunu belirleyen etmenler nelerdir? Gelişen Türkiye nüfus yapısı içerisinde ve ülkenin mevcut şartlarında bu faaliyetlerin gelişimi nasıl bir etki altındadır? Bu soruları 2015 yılı itibariyle cevaplamaya çalıştık. Ancak aynı zamanda, 2004 yılında da ülkedeki oy verme yaşındaki nüfusu temsil yeteneğine sahip bir örneklemde elde edilen bulguları da temel alarak bilgi dağarcığımızı da güncelleme gayreti içindeydik. Bu şekilde hem Türkiye'de gerçekleşen bağış ve yardım davranışlarının hem de genel olarak sivil toplum ve hayırseverlik faaliyetlerine bakışın 2015 yılına geldiğimizde 2004 yılı ile karşılaştırıldığında nasıl gelişip değiştiğini yine

⁴ Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. www.tusev.org.tr/tr/arastirma-ve-yayinlar/online-yayinlar?&per_page=10

bir kamuoyu araştırması ile anlamaya gayret ettik.⁵

Her iki çalışmanın bulgularını karşılaştırırken göz önünde bulundurulması gereken kısa ve uzun dönem etmenleri akılda tutmak gerekir. Sivil toplum faaliyetlerine bakış ve bu bağlamdaki faaliyetlere katılma davranışını şekillendiren uzun dönemli etmenlerin başında hiç kuşkusuz bireylerin birbirleriyle sosyal ortamda nasıl bir ilişki örüntüsü içinde oldukları ve birbirlerine nasıl bir sosyal sermaye ile bağlı oldukları gelir. Bireylerin birbirlerini tanıma ya da aile, hemşehrilik ve benzeri ağlar dışında birbirlerine ne derece güvendikleri sosyal sermaye tartışmalarında bir çıkış noktası olarak görülmektedir. Türkiye’de son 30 yıl içerisinde yürütülmüş pek çok çalışmada bireylerin tanımadıkları ve birincil mahalli ağlar dışında kalanlara karşı oldukça düşük bir düzeyde güven duymakta oldukları saptanmıştır. Temel olarak kendi hemşehrisi, mahallelisi ya da geniş aile üyesi olmayan kişilere güvenmeyen bir toplumsal yapı içerisinde kamusal alanda sivil toplum faaliyetlerine girişen ve bu faaliyetlere katılmanın yanı sıra bu faaliyetleri bağışlarıyla destekleyen bireylere de çok sık rastlanmamasını doğal karşılamak gerekir.

Bu tür sosyal sermaye eksikliğinin birkaç on yıl içerisinde bu amaca yönelik örneğin eğitim sistemi içerisinde özel programların olmadığı, yerel düzeyde sosyal hayata katılma destek

5 Mevcut çalışmada elde ettiğimiz bulguları 2004 çalışmasındaki bulgular ile karşılaştırılabilir kılmak ve geçen yıllar içindeki değişimi tutarlı bir şekilde takip edebilmek için 2004 kamuoyu araştırmasında kullanılan soru ve ölçümler mümkün oldukça değiştirilmeden muhafaza edilmiştir. Bunun yanında bazı güncel konulara ışık tutmak ve araştırmanın kapsamını ve çeşitli ölçümleri daha da geliştirmek için gerekli görülen yerlerde soru ve ölçümlerde bazı değişiklikler yapılmış ve yeni sorular kullanılmıştır. Ayrıca 2004 çalışmasında ülkedeki oy verme yaşındaki nüfus ve vakıf yöneticileri olmak üzere iki hedef kitleden veri toplanırken, mevcut 2015 çalışmasında yalnızca oy verme yaşındaki nüfusa yönelik bir çalışma yürütülmüş, vakıf yöneticilerine odaklanacak bir araştırma daha ileri bir aşamaya bırakılmıştır.

programlarının bulunmadığı durumlarda değişmesini beklememek gerekir. Yani sosyal sermaye eksikliği ve bunun yol açtığı sivil toplum faaliyetlerindeki zayıflığın değişmemesi bir anlamda doğaldır. Ancak elbette tüm bu eksikliklere rağmen sosyal sermaye birikiminin hızlanıp yükselmesi sonucunu doğuran gelişmeler de vardır. Örneğin, ülkede tüm eksikliklerine rağmen genel toplumsal eğitim düzeyi yükselmektedir. Gelir düzeyi artmakta hatta gelir dağılımındaki adaletsizliğin dahi görece olarak iyileşmesi söz konusudur. Uzun dönem içerisinde kırsal alandan kentsel yaşama geçiş ile farklı niteliklerdeki nüfus gruplarının birlikte yaşam pratikleri derinleşmektedir. Bu uzun soluklu etmenlerin net etkilerini tespit etmek elbette güçtür. Özellikle hızlı sosyal değişim ortamlarında ortaya çıkan sekter ve etnik gruplar arası sürtüşme ve çatışmaların sosyal sermaye oluşumuna olumsuz etkileri kaçınılmazdır. Bu tür gelişmeler Türkiye’de Alevi ve Sünni gruplar arasında olduğu kadar Kürt etnik kimliğinin siyasallaşması aşamasında da yaşanmaktadır. Bu tür toplumsal sürtüşmelerin yaşandığı ortamlarda hem sosyal sermaye birikimi sekteye uğramakta hem de gerek doğrudan katılım gerekse bağışlar yoluyla sivil toplum faaliyetlerine verilen destek azalmaktadır. Elimizdeki bulguların saha çalışmamızın yürütüldüğü dönemde Suriyeli mülteci sorununun daha hissedilir olmasının ve terörle mücadele faaliyetlerinin artmasının sosyal sermaye birikim ve kullanımına etkilerini de yansıtması beklenir. Ekonomik koşulların da bağış ve yardım davranışları üzerinde görece kısa dönemde etkili olması kaçınılmazdır. Ekonomik büyümenin güçlü, gelirlerin arttığı, insanların iş kaybetme endişesi olmadan geleceğe güvenle bakabildiği dönemlerde bağış ve yardım davranışlarının hem daha sık hem de daha yüksek düzeyde gözlenmesi beklenir.⁶ Bunun için 2004 ve 2015 yıllarında Türkiye’nin ekonomik parametrelerini anımsamakta fayda vardır. 2004 yılındaki Türkiye 1999 ve 2001 krizlerinin yaralarından büyük ölçüde kurtulmuş

6 Bakınız, List, John A. 2011. "The market for charitable giving." *Journal of Economic Perspectives* 25(2): 157-180.

ve hızla büyüyen bir ülkedy. Son 2001 krizinde %5,7 daralan Türkiye ekonomisi 2004 yılını %9,4 ile 1987'den bu yana gerçekleşen en yüksek büyüme oranı ile kapatmış, 2002-2004'ü kapsayan üç yıllık dönemde ise yıllık büyüme oranı %6,9'u yakalamıştı. Ayrıca enflasyon 2001'de %68,5'ten hızlı bir şekilde %9 düzeylerine gerilemiş ve işsizlik oranı da %10 civarında hafif düşme eğilimine girmişti. Oysa 2015 yılına baktığımızda ülke ekonomisinin nispeten durgun bir döneminde olduğunu söyleyebiliriz. 2015 GSYİH büyümesi (dokuz aylık dönemde) %3,4'te kalmış, son üç yıllık dönem (2013-2015) ortalaması da bu seviyeye oldukça yakın (%3,5) seyretmiştir. Nispeten düşük büyümenin yanında enflasyon da 2012'deki %6,2'lik dip noktasından sürekli yükselerek 2015'i %8,8 ile kapatmış, aynı dönemde işsizlik oranı da benzer bir yükseliş eğilimine girerek %8,4'ten %10,5'e yükselmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin temel ekonomik göstergeleri 2004 yılı ve hemen öncesinde 2015 yılı dönemine göre çok daha olumlu bir seyir izlemekteydi.

Ekonominin makro göstergelerinin yanı sıra vatandaşların⁷ ekonomiye dair algıları da iki dönem arasında oldukça farklıdır. Bu açıdan önemli bir veri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) işbirliği ile hazırlanan tüketici güven endeksidir. Her ay gerçekleştirilen tüketici eğilimi anketleri sonucu hesaplanan endeks Türkiye'de tüketicilerin kişisel mali durumlarına ve genel ekonomiye dair mevcut dönem değerlendirmeleri ile gelecek dönem beklentilerini saptamaktadır.⁸ Endeksin değer aralığı 0-200 olup, 100'den büyük değerler tüketici güveninde iyimser duruma, 100'den küçük değerler ise kötümser duruma işaret etmektedir. 2004 çalışmasını yaptığımız dönemde endeksin ortalama değeri 98,2,

2015 çalışmasını yaptığımız dönemde ise 66,1 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla 2015 yılı çalışması sırasındaki tüketici güven endeksi 2004 çalışması dönemine göre yaklaşık %33 daha düşük olup, tüketicilerin kendi mali durumları ve genel ekonomiye dair değerlendirmelerinin çok daha olumsuz olduğunu ortaya koymaktadır.

Genel sosyal ve ekonomik durum olarak böyle bir bağlamda gerçekleşen çalışmamızda sonraki bölümlerde detaylandırarak sunacağımız öne çıkan bazı bulgular şu şekilde özetlenebilir:

- Yoksullara yardım öncelikli olarak devletin görevi olarak görülmektedir. Devletten daha sonra "hali vakti yerinde vatandaşlar" ve "tüm vatandaşlar" gelirken, yoksula yardımı sivil toplum kuruluşlarının görevi olarak görenlerin oranı oldukça düşüktür. Bu düşünce örüntüsünde 2004 ile karşılaştırıldığında sıralama açısından bir değişiklik gözlenmemektedir, 2015'te görevin devletin olduğunu düşünenlerin oranı ise artmıştır.
- Vatandaşların çok büyük bir kısmı yardımlarını ihtiyaç sahiplerine herhangi bir kuruluş aracılığıyla değil, doğrudan kendileri ulaştırmayı tercih etmektedirler.
- Son bir yıl içerisinde doğrudan akraba, komşu, ya da diğer ihtiyaç sahiplerine maddi yardımda (nakit para, yiyecek, giyecek, yakacak, vb.) bulunduğunu belirtenlerin oranı %34'tür. Aynı oran 2004 yılında %44 düzeyindeydi.
- Son bir yıl içerisinde dini vecibelerle ilgili yardımlarda [fitre (%68), zekat (%28) ve kurban kesimi (%43)] bulunanların oranı 2004 yılına göre tüm seçenekler için 7 ile 12 puan arasında düşüş göstermiştir. Bu yardımları yapmaya maddi durumunun müsait olmadığını söyleyenlerin oranı ise %10 ile %30 arasında değişmekte ve 2004'e göre anlamlı bir artış yansıtılmaktadır. Saha çalışmamızın

⁷ Rapor boyunca kullanacağımız "vatandaşlar" tanımımız sadece oy verme yaşının üzerindeki yetişkinleri kapsamaktadır.

⁸ Tüketici güven endeksi ile ilgili detaylı bilgiye TÜİK web sitesinden (www.tuik.gov.tr) ulaşılabilir.

tam ortasına denk gelen Kurban Bayramı öncesi ve sonrasında ömeklemimizin hemen hemen yarısı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde 2015 Kurban Bayramı öncesinde görüşülenlerle sonrasında görüşülenlerin kurban kesimine dair cevaplarına bakarak da son bir yıl içerisinde artan maddi zorlukların kurban kesimine olumsuz olarak yansıtıldığını görebilmekteyiz.

- Son bir yıl içerisinde herhangi bir gönüllü katılıma yönelik kuruluşlara (demek, vakıf, hayır işleri yapan kuruluşlar, sendika, spor kulübü vb.) aidat ödeme dışında bağış yaptığını belirtenlerin oranı 2015 yılı için sadece %13 olarak bulunmaktadır. Oysa bu oran 2004'te %18 düzeyindeydi.
- Son bir yıl içerisinde herhangi bir kuruluşa istek dışı, zorunlu bağış yapma durumunda kalanların oranı %1'dir. Bu oran 2004'te %7 idi.
- Son bir yıl içerisinde kişilerin yaptıkları tüm yardım ve bağışların tahmini mali değerini göz önüne aldığımızda, ortalama bir kişi toplam 228 TL değerinde yardım ve bağış yapmış gözükmektedir.
- Hayırseverlik kavramı büyük oranda ihtiyaç sahiplerine maddi yardımda bulunmak olarak algılanmaktadır.
- Türkiye'de kişiler arası güven oldukça düşüktür; her on kişiden sadece biri çoğu insanın güvenilebilir olduğunu düşünmektedir.

Özet olarak 2015 yılı itibarıyla Türkiye'de hayırseverlik faaliyetleri açısından olumlu bir tabloyla karşılaştığımızı söylemek mümkün değildir. Sosyal sermaye eksikliğinin bu tabloda önemli bir rolü olduğu açıktır. Türkiye'de insanlar büyük oranda kendilerine benzeyen, hemşehri, mahalli ve yerel hatta aile bağları içinde oldukları kişilere güven duymakta ve bu tür insanları güven telkin eder görmektedir.

Birbirinden farklı etnik, sektör ve kültürel özellikler gösteren sıradan vatandaşların birbirlerine duydukları güven düşüktür ve 2004'ten bu yana da yükselir görünmemektedir. Saha çalışmamızın gerçekleştirildiği dönemin şartları dikkate alındığında sosyal sermayenin pozitif etkilerinin gözlenebileceği bir ortamın bulunduğu söylemek de zordur. Bu tür uzun soluklu etmenlerin yanı sıra kişilerin ve hane halklarının günlük ekonomik zorluklarının da görece yüksek olduğu söylenebilir. Maddi olanaksızlıkların fitre, zekat ve kurban kesimi gibi dini vecibelerin yerine getirilmesinde dahi önemli bir kısıt olarak ortaya çıkması dikkate değer bir bulgudur. Yani kısaca 2015 yılındaki çalışmamızın yapıldığı dönemdeki olumsuz olarak nitelenebilecek ekonomik görünümün sivil toplum faaliyetlerine katılım ve bağışçılık davranışında ortaya çıkan olumsuz tabloda önemli bir rol oynadığı kuvvetle muhtemeldir. Sonuçlara detaylı olarak bakıldığında birçok noktada bu yorumu destekleyen bulgularla karşılaşılmaktadır.

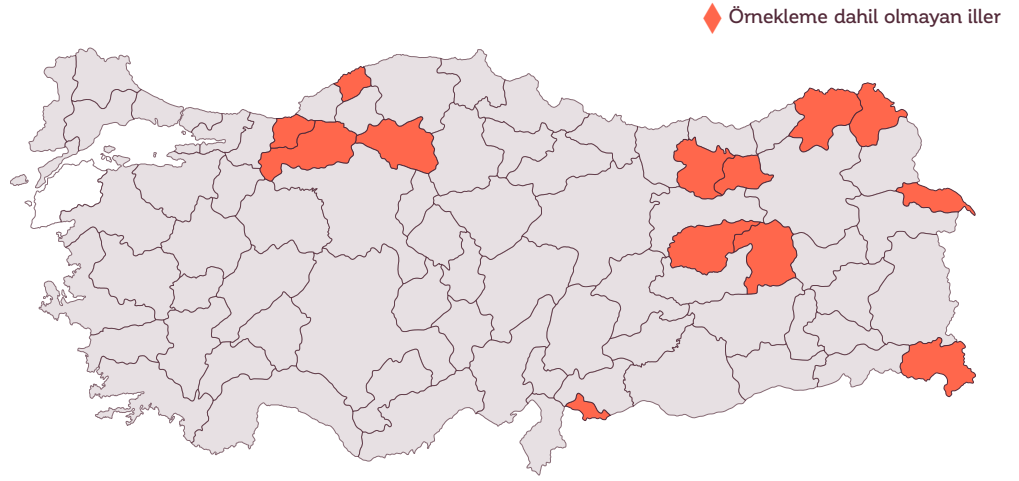
2. ÖRNEKLEM

Örneklem seçimimiz TÜİK 26 İİBS-2 istatistik bölgesi temelinde şekillenmiştir. Benzer çalışmalardaki erişim oranının %50 civarında olması nedeniyle amaçlanan görüşme sayısının iki katı kadar bir hedef örneklem büyüklüğü Türkiye geneli kırsal ve kentsel yerleşim bölgelerine nüfusa oranlı şekilde dağıtılmıştır. Örneğin herhangi bir İİBS-2 bölgesinin nüfus payı %10 ve ulaşılması hedeflenen örneklem büyüklüğümüz de 5000 kişi ise o bölgeye 500 görüşme ayrılmıştır. Daha sonra her bölgenin kırsal-kent nüfus paylarına göre ayrılan görüşmeler tekrar paylaştırılmış ve her İİBS-2 bölgesinde kırsal ve kentsel yerleşimlerde görüşülecek kişi sayıları belirlenmiştir. Bu belirlenen görüşme sayılarına göre her kümede 20 kişiye ulaşılacak şekilde toplam kaç küme seçilmesi gerektiği saptanmıştır. Yani toplam 100 görüşme yapılacaksa yirmişerden 5 küme belirlememiz gerektiği hesaplanmıştır. Daha sonra her İİBS-2 bölgesi geneli temel alınarak TÜİK'den Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) temelinde 400 hane adresinden oluşan kümeler temelinde rastsal olarak kümeler

belirlenmiştir. Ardından 400 hane adresinden oluşan her bir kümeden yirmişer rastsal adres belirlenmiştir. ADNKS de kayıtlı hane adresleri olmayan kırsal yerleşim bölgelerinde köyler nüfusa oranlı büyüklük ağırlığı verilerek seçilmiş ve her köyden 20 adres muhtarla görüşülerek belirlenmiştir. Bu şekilde hem kent hem de kırsal bölgelerde ulaşılması hedeflenen toplam örneklem büyüklüğünün iki katı sayıda hane adresi belirlenmiş ve bu adresler en fazla üç defa ziyaret edilerek görüşmeler bitirilmeye çalışılmıştır. Eğer herhangi bir adreste üç ziyaret sonrasında görüşme yapılamamışsa hiçbir adres ikamesi yapılmadan belirlenmiş hane adreslerindeki diğer hanelerde görüşmeler bitirilmeye çalışılmıştır. Herhangi bir haneye ulaşıldığında hanede ikamet eden 18 yaş üzeri tüm nüfusun listesi çıkarılmış ve bu listeden de doğum tarihine göre rastsal bir kişi ile görüşülmeye çalışılmıştır. Bu kişi ile ilk irtibat zamanında görüşülemezse randevu alınıp toplamda üçüncü ziyarete kadar görüşmenin bitirilmesine çalışılmıştır. Eğer belirlenen kişi ile üçüncü ziyarette de görüşülemezse o hanede başka bir kişi ile görüşülmemiş ve seçilmiş

ŞEKİL 2.1

**Araştırmanın
yürütüldüğü 26
İİBS-2
bölgesindeki
68 il**

bir başka hane adresinde görüşme yine aynı yöntem uygulanarak bitirilmeye çalışılmıştır.

Şekil 2.1'de 26 İİBS-2 bölgesinde görüşme yapılan ve yapılamayan iller gösterilmiştir. Toplamda 68 ilde 2.495 kişi ile hanelerinde yüzyüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Saha çalışması yaklaşık üç ay içerisinde 29 Ağustos-29 Kasım 2015 tarihleri arasında Infakto Research Workshop tarafından Birim Araştırma ile birlikte gerçekleştirilmiştir.

Çalışmamız için 29 Ağustos 2015 tarihinde sahaya çıkmıştır. Yaklaşık bir ay sonra Eylül sonuna denk gelen Kurban Bayramı öncesinde çalışmanın yaklaşık yarısı tamamlanmıştır. Bu gelişim öngörülerek Kurban Bayramı öncesi ve sonrasında kurban pratiğine dair sorulara verilen cevaplar karşılaştırılarak çalışma kapsamında bir doğal deney olanağı kullanılmaya çalışılmıştır. Bu doğal deneyin sonuçları yeri geldiğinde sunulacaktır.

2004 ve 2015 yılı çalışmalarında kullanılan ve oy verme yaşındaki Türkiye nüfusunu temsil eden örneklemlerin temel özellikleri Tablo 2.1'de sunulmuştur. İki saha çalışması arasında 11 yılı aşkın bir zaman vardır ve bu süre içerisinde Türkiye toplumsal yapısındaki değişimi yansıtan örneklem özellikleri gözlenmektedir. Her iki çalışmada da görüşülen kişilerin, çok küçük

bir farkla, yaklaşık yarısı (2015'te %50,2 ve 2004'te %49,4) kadındır ve üçte ikisinden yüksek bir oranı da evlidir. Evli olanların oranı 2004 yılında %73 civarındayken bu oran 2015'e gelindiğinde %67'ye inmiş görünmektedir. Ortalama yaş yaklaşık iki yıl artmıştır ve 2004 yılında örneklemin yarısı 37 yaşın altındayken 2015'e gelindiğinde bu medyan yaş 36 olmuştur. Görüşme yapılan evlerde yaşayan ortalama kişi sayısı 2004 yılında 4,3 düzeyinden 2015'de 3,5'e inmiştir. Yani Türkiye'de ortalama hanehalkı büyüklüğü son 11 yılda yaklaşık bir kişi (0,8) azalmış gözükmektedir.

İki örneklem arasındaki en belirgin farklardan biri bireylerin eğitim düzeylerinde gözlenmektedir. 2004 örneklemindeki üniversite mezunu oranı sadece %7,5 iken bu oran 2015 yılında neredeyse iki katına çıkarak %14,8'e ulaşmıştır. Eğitim düzeyindeki bu artışa paralel olarak yetişkin nüfus içindeki ilkökul ve altı düzeyde eğitimlilerin oranı da 2004'te %60'dan 2015'te %39,5 düzeyine düşmüştür. Bu veriler resmi istatistiklerle önemli oranda örtüşmektedir. TÜİK tarafından en son yayımlanan 2014 yılı verilerine göre Türkiye'de 18 yaş üzeri nüfusta üniversite mezunu oranı %15 iken ilkökul ve altı düzeyde eğitimlilerin oranı da %38,4'dür. Örneklem seçiminde belediye sınırları içinde yaşayan nüfus olarak alınan kent nüfusu 2004'teki %65 düzeyinden 2014 itibarıyla %81,2

TABLO 2.1

Örneklemelerin temel özellikleri

	2015	2004
TOPLAM GÖRÜŞME SAYISI	2.495	1.536
SAHA ÇALIŞMASI TARİHLERİ	29 Ağustos - 29 Kasım 2015	18 Şubat - 11 Mart 2004
ÇALIŞMANIN YÜRÜTÜLDÜĞÜ İL SAYISI	68	20
KADIN (%)	50,2	49,4
EVLİ (%)	67,1	72,6
YAŞ (ORTALAMA)	41,6	39,4
MEDYAN YAŞ	36	37
HANEDE YAŞAYAN KİŞİ (ORTALAMA)	3,5	4,3
ÜNİVERSİTE MEZUNU (%)	14,8	7,5
İLKOKUL VE ALTI EĞİTİMLİ (%)	39,5	60,0
KENTLERDE YAŞAYAN (%)	81,2	65,0
KÜRTÇE BİLEN (%)	14,8	12,6
HANE GELİRİ (AYLIK ORTALAMA, TL)	1.739	675
HANE GELİRİ (AYLIK ORTALAMA, ABD\$)	602	511
KİŞİ BAŞI HANE GELİRİ (AYLIK ORTALAMA, TL)	659	219
KİŞİ BAŞI HANE GELİRİ (AYLIK ORTALAMA, ABD\$)	228	166

düzeyine erişmiştir. Kürtçe konuşabildiğini söyleyen nüfus oranında da aynı dönemde %12,6'dan %14,8'e bir yükselme gözlenmiştir.

Her iki çalışmada da görüşülen kişilere son altı ayı dikkate alarak bütün aile fertlerinin maaş, kira, emekli aylığı vb. tüm gelir kalemleri dahil olmak üzere ortalama toplam aylık hane halkı gelirlerini belirtmeleri istenmiştir. Bu doğrultuda, örneklemdaki ortalama aylık hane geliri 2004 yılında 675 TL iken bu rakam 2015 için 1.739 TL olarak bulunmuştur. Hanede yaşayan kişi sayısına göre kişi başına hane geliri 2004'ten 2015'e cari değerlerle yaklaşık 3 kat artarak 219 TL'den 659 TL'ye ulaşmıştır. Bu cari rakamlar saha çalışmasının yürütüldüğü dönemdeki ABD dolarına göre düzenlendiğinde cari ABD dolarına göre hane geliri 2004 için

511 dolar iken 2015 için 602 dolar (%17,8 artış) olarak bulunmaktadır. Kişi başı hane geliri ise 2004'te 166 dolardan 2015 için 228 dolara (%37,3 artış) yükselmiştir. Ortalama hane halkı sayısındaki düşüş kişi başına hane gelirindeki cari ABD doları cinsinden artış %37 düzeyine getirmektedir. Kısaca 2004'ten 2015'e gelindiğinde örneklemimize yansıyan toplam hane geliri artışı cari rakamlarla Türk lirası bazında yaklaşık 2,6 kat artmış, dolar cinsinden ise yaklaşık %18 gibi bir artış göstermiştir. Hanede yaşayan kişi sayısındaki düşüş de dikkate alındığında kişi başı hane geliri 3 kat artarken cari dolar cinsinden %37 artış göstermiştir. Bu noktada anket görüşmeleri yoluyla elde edilen hane halkı gelirlerinin gerçeğin bir miktar altında kalabileceğini ifade etmek gerekir; zira çeşitli sebeplerden

dolayı özellikle yüksek gelirli ve gelirlerinin önemli bir kısmını kayıt dışı aktivitelerden elde eden insanlar bu tip çalışmalarda gelirlerini gerçek değerinden daha düşük belirtme eğilimindedirler.

2004 ve 2015 yıllarındaki iki çalışmada ulaşılan örneklemin hane geliri açısından karşılaştırılmasında aradan geçen 11 yılı aşkın zaman içerisinde gözlenen gelir artışının enflasyon hesaba katıldığında gerçek gelir artışına karşılık gelip gelmediğine bakmamız gerekir. Araştırmaların saha çalışması tarihlerini ve görüştüğümüz kişilere son altı ayı düşünmelerini istediğimizi dikkate alarak 2004 çalışması için Aralık 2003 ve 2015 çalışması için Temmuz 2015 aylarını baz alırsak, TCMB enflasyon verilerine göre Aralık 2003 tarihindeki 100 TL'lik bir mal sepeti Temmuz 2015'de 249.38 TL etmektedir.⁹ Dolayısıyla Aralık 2003'de cari fiyatlarla 1 TL Temmuz 2015'e geldiğimizde cari fiyatlarla yaklaşık 2,49 TL'ye denk gelmektedir. Bu mantık ile baktığımızda 2004 çalışmasında bulunan 219 TL düzeyindeki kişi başı hane geliri 2015 yılı cari fiyatlarıyla 546 TL ($219 \times 2,4938 = 546$ TL) olursa bu gelirden reel olarak herhangi bir değişim olmamıştır diyebiliriz. Ancak bu düzeyin üzerindeki değişimler gerçek gelir artışıdır. 2015 yılında kişi başı hane gelirini 659 TL olarak ölçmüştük, böylece 2004 yılı ile karşılaştırıldığında kişi başı hane geliri reel olarak %20,7 artmış olarak gözükmektedir.

Kısaca elde edilen 2004 ve 2015 örneklemine bakıldığında aradan geçen yaklaşık 11 yıl süresince Türkiye nüfusunun biraz daha yaşlı, daha eğitilmiş ve görece daha yüksek gelire erişebilen bir nüfus olduğu gözlenmektedir. Kentsel bölgelerde yaşayan vatandaşların örneklem içerisindeki oranı önemli miktarda artmış ve bir hanede yaşayan ortalama insan sayısı düşmüştür. Son 11 yıl içerisinde gözlenen bir dizi değişimi temel olarak Türkiye toplumundaki bu gelişmelerin bir ürünü olarak görmek mümkündür.

Daha yüksek oranda kentli, görece daha yaşlı, eğitilmiş ve biraz daha yüksek gelirli bu nüfus genel ekonomik görünümünün pek de olumlu seyretmediği bir dönemde sivil toplum faaliyetlerine katılım, toplumsal yardımlaşma, bağış ve hayırseverliğe yaklaşımda hangi temel özellikleri göstermektedir? Çalışmamızda bu soruyu yanıtlamaya çalışacağız.

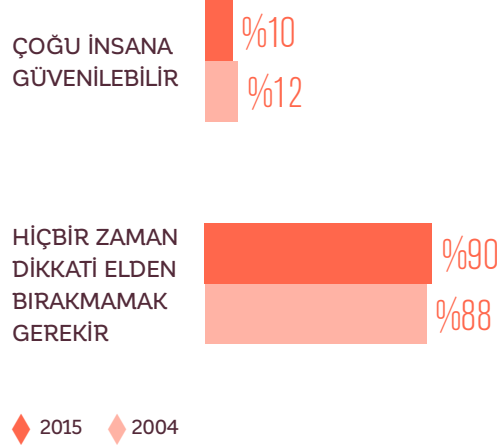
Bu noktada çalışmamızın genel kısıtlarını hatırla tutmak önemlidir. Bu kısıtların başında çalışmamızın bir zaman dilimindeki eğilimlerin bir anlamda resmini çekme becerisine sahipken bu gelişmelerin seyrini zaman içerisinde takip etme özelliğine sahip olmaması gelir. Çalışmamız zaman içerisinde aynı kişilerle birden çok sayıda tekrar edilen görüşmeler temelinde bir panel çalışması olarak kurgulanmamıştır. 2004 yılında görüştüğümüz denekleri 2015 yılında tekrar ulaşıp görüşmüş değiliz. Ortalama eğilimlerdeki değişimleri sadece eğilim değişimleri olarak takip edebiliyoruz. Davranış ve tutumlarında değişimler yaşanan bireyleri tespit edip bu değişimlerin altında yatan etmenleri ayırtmamız mümkün değildir. Ancak iki farklı zaman kesitinde tipik ortalama bireylerin farklı etmenlere nasıl tepkiler verme eğiliminde olduklarını gözleyip buradaki farklılaşmaları birbirleriyle karşılaştırabiliyoruz.

⁹ Bu hesaplama için TCMB enflasyon hesaplayıcısı (www.tcmb.gov.tr) kullanılmıştır.

3. SOSYAL SERMAYE VE SİVİL TOPLUM

Bu bölümde Türkiye'de kişiler arası güveni, kişilerin toplumun karşı karşıya olduğu sorunların çözümünde kendilerinin ve sivil toplum kuruluşlarının ne kadar etkili olabileceklerine dair algılarını ve genel olarak STK'ların faaliyetleri hakkında ne düşündüklerini kısaca irdeleneceğiz.

Sosyal sermayenin temel öğelerinden biri olan kişiler arası güven Türkiye'de oldukça düşüktür. Görüşüğümüz kişilerden "çoğu insana güvenilebilir" ve "başkalarıyla bir ilişki kurarken veya iş yaparken hiçbir zaman dikkati elden bırakmamak gerekir" ifadelerinden birini seçmelerini istediğimizde her on kişiden ancak biri (%10) çoğu insanın güvenilebilir olduğunu düşünmektedir (Şekil 3.1). Bu oldukça düşük oran bu konuda yapılan çeşitli araştırma bulgularıyla tutarlı olup 2004 yılından bu yana anlamlı bir değişim göstermemiştir.

ŞEKİL 3.1

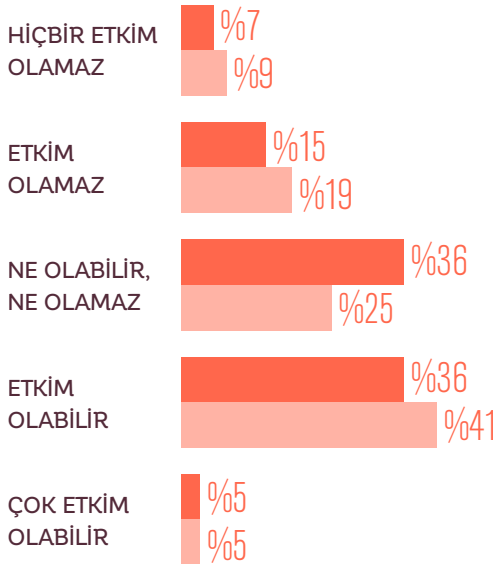
Sizce genelde insanların çoğuna güvenilebilir mi? Yoksa hiçbir zaman dikkati elden bırakmamak mı gerekir?

Vatandaşlar hem kendilerinin hem de STK'ların toplumun sorunlarının çözümünde ne kadar etkili olabileceklerini düşünüyorlar? Görüştüğümüz kişiler arasında kendilerinin mevcut sorunların çözümünde etkili veya çok etkili olabileceğini düşünenlerin oranı sırasıyla %36 ve %5'tir (Şekil 3.2). Yaklaşık üçte birlik bir kesim (%36) bu konuda ortada bir tutum ifade ederken ("ne olabilir ne olamaz"), %22'lik bir grup da olumsuz görüş bildirmektedir. 2004 yılı bulgularıyla karşılaştığımızda 2015 yılı görüşlerinde hem etkisiz olabileceklerini düşünenler hem de etkili olabileceklerini düşünenlerin oranlarında bir

11 yıl öncesine göre STK'lar toplumun sorunlarını çözmede daha etkisiz görülüyor.

ŞEKİL 3.2

Daha iyi bir toplum için mevcut sorunların çözümünde sizin vatandaş olarak ne kadar etkiniz olabileceğini düşünüyorsunuz?

◆ 2015 ◆ 2004

azalma söz konusudur. Toplumun sorunlarını çözmeye yönünde etkisi olduğunu düşünenlerin oranı %46'dan %41'e gerilerken etkisi olmadığını düşünenler de %28'den %22'ye gerilemiştir. Bunun başlıca nedeni ortada yer alıp etkim "ne olabilir ne olamaz" diyenlerin oranının %25'ten %36'ya çıkmasıdır. Mevcut sorunların çözümünde sivil toplum kuruluşlarının etkisi üzerindeki görüşlerde ise 2015 yılında 2004 yılına göre nispeten daha olumsuz bir tablonun ortaya çıktığı söylenebilir (Şekil 3.3).¹⁰ 2004 yılında görüştüğümüz kişilerin %64'ü sivil toplum kuruluşlarının etkili olabileceğini ifade ederken bu oran 2015 yılında %48'e düşmüştür. Bu konuda olumsuz görüş bildirenlerin oranı da %13'ten %19'a çıkmıştır. Dolayısıyla vatandaşlar nezdinde, sivil toplum kuruluşlarının toplumun sorunlarını çözmedeki etki algısının geçtiğimiz 11 yılda kötüleştiğini tespit etmek mümkündür.

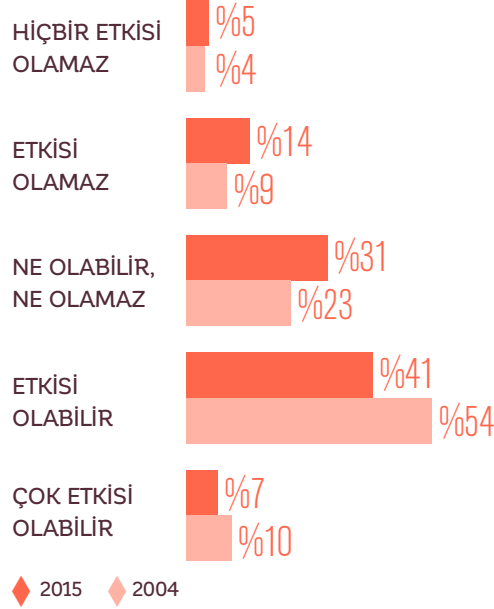
Vatandaşların sivil toplum kuruluşlarının ne kadar etkili oldukları hakkındaki düşüncelerini daha iyi anlamak için görüştüğümüz kişilerden çeşitli alanlarda STK'ların ne kadar etkili olduğunu değerlendirmelerini istedik. Şekil 3.4'te her alanda STK'ların "oldukça etkili" veya "çok etkili" olduğunu düşünenlerin oranı sunulmuştur. İlk olarak göze çarpan bulgu hiçbir alanda STK'ların oldukça veya çok etkili olduğunu düşünenlerin oranının %50'nin üzerinde olmamasıdır. STK'ların en etkili olduğu düşünülen alanlar engellilere destek ve çevredir. Özellikle işsizliğin azaltılması konusunda STK'ların etkili olduğu düşünenlerin oranı azdır; görüştüğümüz her dört kişiden yaklaşık biri (%23) böyle düşünmektedir. Bu da şaşırtıcı

¹⁰ Sivil toplum kavramının örnekleğimiz kapsamında görüşülen kişilerce nasıl anlaşıldığını tespit etmenin güçlükleri ortadadır. Bu güçlükler ve kavramsal farklılıkların elde edilen sonuçları şekillendirmemesi için kısaca "demek, vakif ve hayır işleri yapan kuruluşlar" gibi bir kısa açıklama getirmeyi tercih ettik. Açık ki bu betimleme hem tam anlamıyla kapsayıcı değildir hem de her soru için benzer şekilde tekrar mümkün olmayacaktır. Soru formunun akışında kavramların ilk kullanıldıkları yerde mümkün olduğunca açıklama verilip sonraki aşamalarda buna referansla cevapların akıcı bir şekilde elde edilmesine çalışılmıştır.

değildir. Ne de olsa ülke genelinde milyonlarca çalışan ve iş arayıp da bulamayanların toplam işgücü içerisindeki oranını değiştirme becerisinin STK'larda bulunduğunu söylemek güçtür ve halk geneli de bu görüşü yansıtır bir kanaat ileri sürmektedir. Muhtaçlara yardım olarak görülebilecek engellilere destek alanında STK'ların etkisi olduğu düşününlerin oranı nispeten yüksek iken (%45), eğitim ve sağlık alanları için bu oran sadece %32'dir. Engellilere destek alanında olduğu gibi STK etkisinin görece daha yüksek algılandığı bir diğer alan ağaçlandırma ve çevreyi koruma faaliyetleridir. Görüştüğümüz kişilerin %44'ü STK'ları bu alanda etkili bulmaktadır. İnsan hakları ihlallerinin engellenmesi alanında STK'ları etkili bulanlar ise yine sadece %35'lik küçük bir gruptur.

Görüştüğümüz kişilere Türkiye'de STK'ların en çok hangi alanda faaliyet gösterdiğini sordüğümüzda en sık aldığımız üç yanıt gıda yardımı (%19,1), eğitim (%13,5), ve çevre ve ağaçlandırma (%10,5) olmuştur (Şekil 3.5). Bu bulguları vakıf ve demeklerin çalışma alanları hakkında resmi makamlarca paylaşılan verilerle karşılaştırdığımızda belli oranda bir örtüşme gözlenmektedir. 2014 itibarıyla Türkiye'de vakıfların en çok faaliyet gösterdiği üç alan sosyal yardım ve hizmet (%29), eğitim (%26),

Türkiye'de STK'ların en etkili olduğu düşünülen alanlar engellilere destek ve çevre.

ŞEKİL 3.3

Daha iyi bir toplum için mevcut sorunların çözümünde dernek, vakıf, hayır işleri yapan kuruluşlar gibi sivil toplum kuruluşlarının ne kadar etkili olabileceğini düşünüyorsunuz?

ENGELLİLERE DESTEK

AĞAÇLANDIRMA VE ÇEVREYİ KORUMA

İNSAN HAKLARI İHLALLERİNİN ENGELLENMESİ

YOKSULLUĞUN AZALTILMASI

SAĞLIK HİZMETLERİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ

EĞİTİM HİZMETLERİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ

AYRIMCILIKLA MÜCADELE

İŞSİZLİĞİN AZALMASI

ŞEKİL 3.4

Sizce Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının belirli alanlardaki etkisi nedir? (oldukça veya çok etkili olduğunu düşünenler)

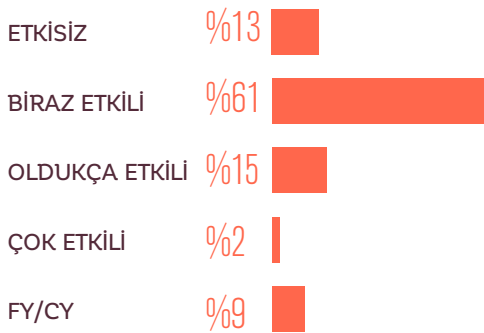
ŞEKİL 3.5

Türkiye’de sivil toplum kuruluşları en çok hangi alanda faaliyet göstermektedir?

ŞEKİL 3.6

Seçtiğiniz bu alanda sivil toplum kuruluşlarının etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?

ve sağlık (%12) olmuştur.¹¹ Çevre alanında faaliyet gösteren vakıfların oranı ise sadece %3’tür. Demeklere baktığımızda ise ilk üç sırada mesleki ve dayanışma demekleri (%31), spor ve spor ile ilgili demekler (%19) ve dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine yönelik faaliyet gösteren demekler (%16) yer almaktadır.¹² Bu alanlardan hemen sonra insani yardım demekleri (%6) ve eğitim/araştırma demekleri (%6) gelirken, çevre alanında faaliyet gösteren demekler (%2) daha geri sıralarda yer almaktadır.

¹¹ Kaynak: T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, <http://www.vgm.gov.tr/db/dosyalar/webicerik199.pdf>

¹² Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Demekler Dairesi Başkanlığı, <https://www.demekler.gov.tr/tr/AnasayfaLinkler/demeklerin-faaliyet-alanina-gore.aspx>

Görüştüğümüz kişiler tarafından öne çıkarılan gıda yardımı, eğitim ve çevre/ağaçlandırma faaliyetlerinin listedeki diğer faaliyetlere göre daha büyük bir kitle tarafından görünür olmasının (hem gündelik yaşamda hem de kitle iletişim araçlarındaki haber ve reklamlar vasıtasıyla) bu faaliyetlerin STK'ların en çok odaklandıkları alanlar olarak algılanmasında rol oynamış olması kuvvetle muhtemeldir.

Bu sorunun hemen ardından katılımcılara STK'ların en çok faaliyet gösterdiğini düşündükleri alandaki etkisini sorduğumuzda ise "oldukça etkili" veya "çok etkili" cevabını verenlerin oranı %17'de kalmıştır (Şekil 3.6). Bu sonuçlardan vatandaşların STK'ların en çok faaliyet gösterdikleri alanlarda pek de etkili olmadıklarını düşündükleri sonucuna varabiliriz. Görüştüğümüz kişilerin çoğunluğu STK'ların ancak "biraz etkili" olduklarını düşünmektedirler.

STK'ların çalışma alanlarından bağımsız olarak ülkedeki politikaların belirlenmesindeki etkisi de oldukça zayıf olarak algılanmaktadır (Şekil 3.7). Görüştüğümüz kişilerin yaklaşık dörtte biri (%23) STK'ları bu konuda etkisiz görürken, %49'luk bir kesim de biraz etkili görmektedir. STK'ların Türkiye'de politika belirlemede oldukça veya çok etkili olduklarını düşünenlerin oranı sadece %17'dir.

Burada önceki sorularda gözlenen "daha iyi bir toplum için mevcut sorunların çözümünde" STK'ların ve bireylerin etkili olabilecekleri algısındaki düşüğe paralel olarak STK'ların en faal oldukları alanlarda bile etkilerinin kısıtlı görülmesi söz konusudur. Yani ülke sathında ön planda olan sorunlara sivil toplum kuruluşlarının çözüm üretebileceğine dair kanaat kuvvetli değildir. Hem bireysel düzeyde hem de sivil toplum faaliyetlerine dair olarak bir etkisizleşme kanaati yaygın görülmektedir. Bunun da ülke sorunlarının çözümünde devletçi bir yaklaşımın öne çıkmasını doğurması beklenir.

Türkiye'de kişiler arası güvenin oldukça düşük olması ve toplumun ancak yarısından azının mevcut sorunların çözümünde demek, vakıf, hayır işleri yapan kuruluşlar gibi sivil toplum

kuruluşlarının etkili olabileceğini düşünmeleri kuşkusuz ki bağışçılığın gelişmesi için elverişli bir ortam sağlamamaktadır. Öyle görünmektedir ki kişiler arası güvensizliğin yaygın olduğu bir kültürel ortamda aynı zamanda bağışlarla ve bireylerin katılımlarıyla desteklenecek sivil toplum faaliyetlerinin de etkisiz olduğu kanaati yaygındır. Bu iki olgunun birbirini destekler bir etkileşim içinde oldukları da açıktır. Güvensizliğin yaygın, katılım ve bağışların ise düşük olduğu bir ortamda STK'ların etkilerinin artması da mümkün olmamaktadır. Etkisiz olarak algılanan bir sivil topluma güven duymak da elbette daha zor olmaktadır.

ŞEKİL 3.7

Genel olarak düşündüğünüzde ülkemizde politikaların belirlenmesinde sivil toplum kuruluşlarının etkisini nasıl değerlendirirsiniz?

HAYIRSEVERLİK

4. KAVRAMININ ALGILANMASI

Türkiye toplumunun hayırseverlik faaliyetlerine bakışını anlamak için ilk olarak hayırseverlik denince gördüğümüz kişilerin akıllarına ne geldiğini açık uçlu bir şekilde sorduk (Şekil 4.1). Böylelikle kişilerin hayırseverlikle ilgili düşüncelerini kendi belirlediğimiz birkaç kalıp içine kısıtlamadan öğrenmeye gayret ettik. Verilen cevapları yorumlayarak grupladığımızda Türkiye'de hayırseverliğin büyük oranda "yardım etmek" olarak algılandığını görüyoruz. Katılımcıların %40,6'sının hayırseverlik denince aklına "muhtaç ve yoksullara yardım" gelirken, %28,5'i de herhangi bir grubu işaret etmeksizin sadece "başkalarına yardım etmek, iyilikte bulunmak" cevabını vermişlerdir. Aynı yönde cevap veren bir üçüncü grup da (%9,1) hayırseverliği para, gıda, giyim yardımı olarak görmektedir. Bu üç yanıtı verenlerin toplamı, katılımcıların %80'ine yakını oluşturmaktadır.

Hayırseverliği öncelikle dini faaliyet ve kavramlarla (sadaka, fitre, zekat vermek, dini görev, cami, Kuran kursu yaptırma ya da yardımda bulunmak gibi) ilişkilendirenlerin oranı %8 iken eğitime yapılan yardımlarla (okul yaptırmayı da içerecek şekilde) ilişkilendirenlerin oranı sadece %1,1'de kalmıştır.

Hayırseverlik kavramından ne anlaşıldığını ortaya koymak için kullandığımız bir diğer yöntem kapsamında görüşülen kişilere hayırseverlik olarak değerlendirilebilecek çeşitli faaliyetlerin olduğu bir liste verilmiş ve görüşülen kişilerden bu faaliyetlerin her birini hayırseverlik olarak görüp görmediklerini belirtmeleri istenmiştir. Bir önceki sorudan farklı olarak burada farklı faaliyetlerin ne derece hayırseverlik olarak görüldüğü ölçülmeye çalışılmıştır. Şekil 4.2'de bu listedeki her bir faaliyeti hayırseverlik olarak gören katılımcıların oranı sunulmuştur.

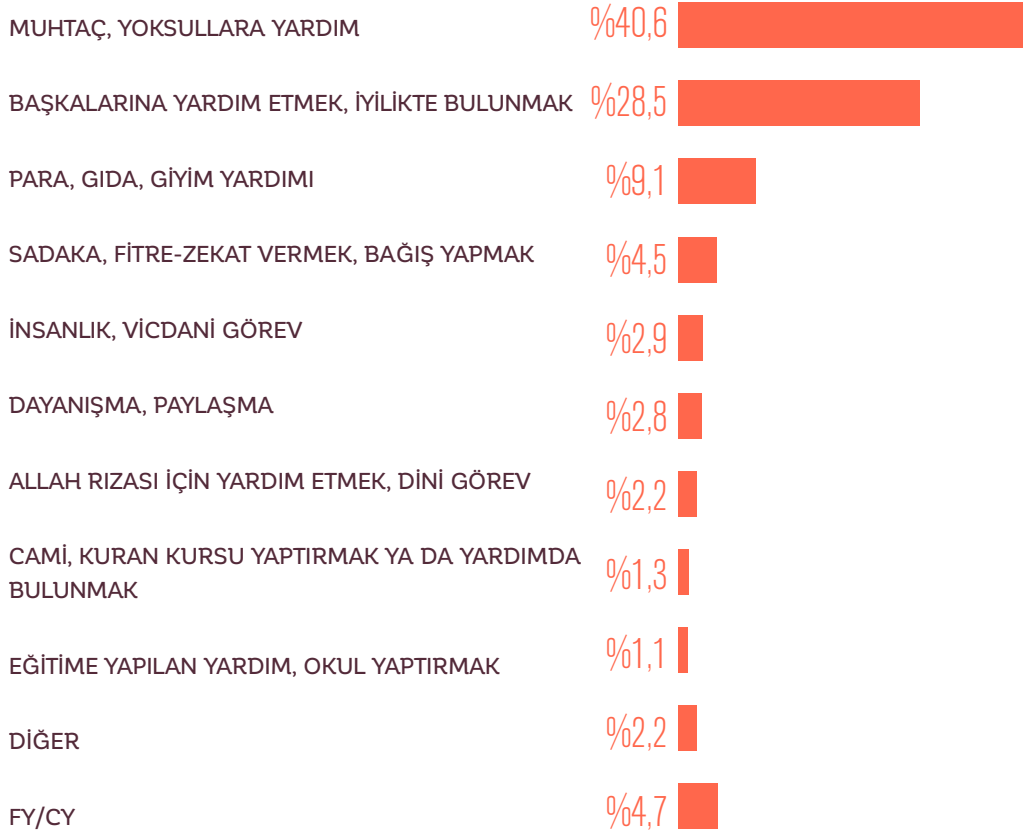
Türkiye’de hayırseverlik denince insanların aklına ilk olarak “yardım etmek” geliyor.

Görüştüğümüz kişilerin %85’i öğrenci okutmak, burs vermek, okul ve yurt binası yaptırmak gibi eğitime destek faaliyetlerinin hayırseverlik olduğuna katıldığını belirtmiştir. Bu oran listedeki faaliyetler arasındaki en yüksek orandır. Bir önceki soruda hayırseverliğin ne anlama geldiği açık uçlu sorulduğunda eğitime yapılan yardımlar katılımcıların aklına çok seyrek olarak gelse de bu tip faaliyetleri hemen hemen herkes

hayırseverlik olarak görmektedir. Yani Türkiye’de hayırseverlerin oldukça ilgi gösterdiği eğitim alanı her ne kadar hayırseverlik dendiğinde akla ilk gelen faaliyet değilse de, açıkça sorulup “öğrenci okutmak, burs vermek, okul ve yurt binası yaptırmak” olarak örneklendiğinde halkın çok büyük bir kısmı bunları hayırseverlik faaliyeti olarak gördüğünü belirtmektedir. Bu açıdan muhtaç ve yoksullara yardım faaliyeti olarak eğitim alanı en başta desteklenen faaliyet alanıdır denilebilir. Öte yandan, kar amacı gütmeyen vakıf üniversitesi kurmayı hayırseverlik faaliyeti olarak görenlerin oranı belirgin oranda daha düşüktür (%68,1). Aradaki bu fark Türkiye’de insanların azımsanamayacak bir kısmının vakıf üniversitesi kurmayı eğitime bir hayırsever destek faaliyeti olarak görmediklerini düşündürmektedir. Akla

ŞEKİL 4.1

Hayırseverlik denince aklınıza ne geliyor? (açık uçlu soru)

gelen bir diğer açıklama da vakıf üniversitelerinin kar amacı gütmeyişyle ilgili iddianın kişilere inandırıcı gelmemesi olabilir. Vakıf üniversitelerinin ücretli olmasının - her ne kadar verilen eğitimin maliyeti bu ücret ile karşılanamıyor olsa da - vakıf üniversiteleri ile hayırseverlik arasındaki bağın zayıflamasına neden olduğu düşünülebilir. Eğitime verilen destek ile hayırseverlik algısı arasında bu derece üst düzey bir ilişki var gibi görünmesine rağmen üniversite düzeyinde bu irtibatın zayıfladığına tanık oluyoruz.

Benzer bir şekilde, insanların kendi mal varlıklarının bir kısmını vakıflara bağışlamalarını hayırseverlik olarak görenlerin oranı da nispeten düşüktür (%65,2). Araştırmanın değişik noktalarında aracı kullanarak yapılan faaliyetlere

güvensizlik ve şüpheyle yaklaşıldığına da tanık oluyoruz. Bu gözlemle ilintili olarak kendi mal varlığıyla doğrudan bir faaliyet yapmak yerine bu varlığı bir vakfa bağışlayarak hayırseverlik faaliyeti yapmak açıktır ki halk geneli için anlamlandırması güç bir seçimdir. Bu bulgular hayırseverlik algısının daha çok bireysel ve doğrudan yapılan faaliyetlerle sınırlı olduğunu düşündürmektedir.

Eğitime desteğin ardından, din ve millet ayır etmeksizin dünyanın herhangi bir yerindeki sıkıntı çeken insanlara yardım etmek (%84), yoksullara sadaka vermek (%82,7) ile cami yaptırmak ve zekat vermek gibi dini yönü olan faaliyetler görüştüğümüz kişilerin büyük çoğunluğu tarafından hayırseverlik olarak algılanmaktadır.

ŞEKİL 4.2

Hayırseverlik olarak değerlendirilen faaliyetler

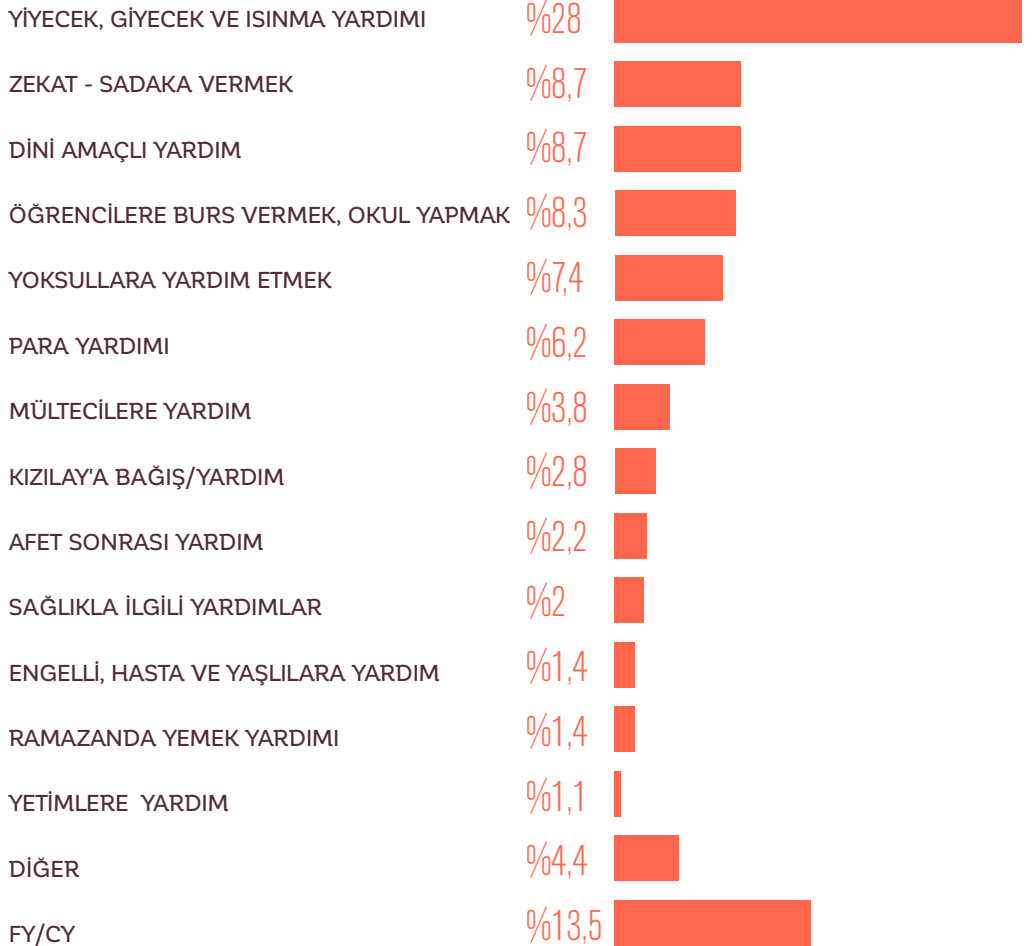
Hayırseverlik bireylerarası ve doğrudan yapılan yardımlar olarak algılanıyor.

İhtiyaç duyanlara doğrudan yapılan yardımın din ya da millet bağından bağımsız gibi görünmesi ilginçtir. Dünya üzerinde değişik kesimlere doğrudan yardım yapma potansiyelinin sadece bu soruya verilen cevaplar temelinde anlamlı olması beklenir. En azından sorumluyu yanıtlayanlar bu görüşe fikren soğuk yaklaşmamaktadır.

Listenin son sıralarında ise müze, sergi gibi kültürel faaliyetleri ve sanat kollarını desteklemek yer almaktadır. Görüştüğümüz kişilerin sadece yarısından azı bu faaliyetlere destek olmayı hayırseverlik olarak görmektedir. Türkiye’de çoğunluk için yoksul ve yardıma muhtaç kitlelere doğrudan yardım yapılması, onların eğitim ihtiyaçlarının karşılanması gibi faaliyetler hayırseverlik olarak görülürken sanata kaynak ayıramayan kitlelere sanat takip olanağı sunmak bir hayırseverlik faaliyeti olarak görülmemektedir. Tüm bu sonuçlar Türkiye’de hayırseverliğin temel olarak belirli toplumsal ihtiyaçları (eğitim, ibadet, yoksulluğun

ŞEKİL 4.3

Türkiye’de en fazla yapılan hayırseverlik faaliyeti nedir? (açık uçlu soru)

azaltılması) gidermeye yönelik faaliyetler olarak görüldüğüne işaret etmektedir. Sanat, kültür hatta yükseköğretim alanındaki faaliyetler ve sivil toplum yatırımlarının hayırseverlik kapsamında görülmediğini söylemek abartılı olmayacaktır. Bu bulgu da, en azından toplumsal algının bu tür faaliyetleri toplumsal ihtiyaçlara cevap olarak görmediğini düşündürmektedir.

Hayırseverlik kavramının büyük oranda "yardım etmek" olarak algılandığı bulgusuna paralel olarak, görüştüğümüz kişilere gözlemleyebildikleri kadarıyla Türkiye'de en fazla yapılan hayırseverlik faaliyetinin ne olduğunu açık uçlu olarak sorduğumuzda da verilen cevapların neredeyse tamamı yine

Türkiye'de hayırseverlik temel olarak eğitim, ibadet ve yoksulluğun azaltılması gibi temel toplumsal ihtiyaçları gidermeye yönelik faaliyetler olarak görülüyor.

ŞEKİL 4.4

Hayırseverlik faaliyetlerinin Türkiye'de yapılma sıklığı (faaliyetin oldukça sık veya çok sık yapıldığını düşünenler)

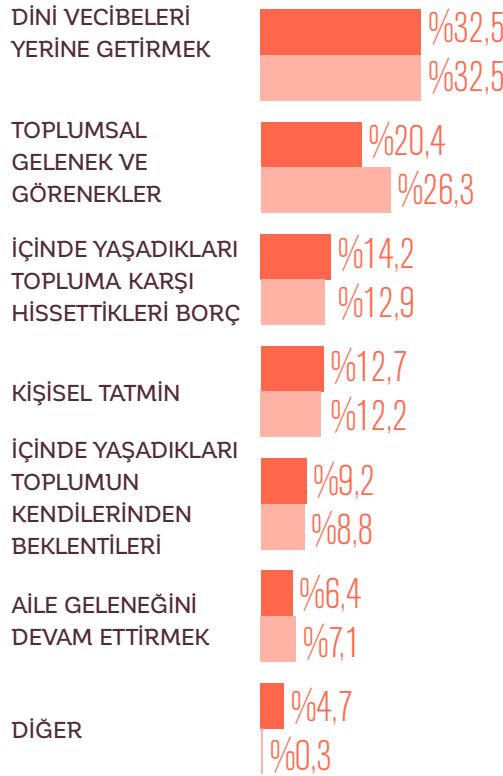
yardım odaklı olmuştur (Şekil 4.3). Listede yardım odaklı faaliyetler dışında değerlendirilebilecek tek cevap %8,3 ile “öğrencilere burs vermek, okul yapmak” olarak gözükmektedir. Mültecilere yardım, son zamanlarda özellikle Suriye’de yaşanan iç savaş nedeniyle Türkiye’ye yönelen göç dalgaları sonucunda gündemde yer almış ve katılımcıların sadece %3,8’i tarafından Türkiye’de en fazla yapılan hayırseverlik faaliyeti olarak belirtilmiştir.

Dini motiflerle yapılan hayırseverlik faaliyetlerin (zekat-sadaka vermek, dini amaçlı yardım ve Ramazan’da yemek yardımı) toplamda sadece %18,8 tarafından en çok yapılan hayırseverlik faaliyeti olarak gösterilmiştir. Bu elbette dile getirilen diğer hayırseverlik faaliyetlerinin dini saiklerden yoksun olarak yapılageldiğini göstermez. Ancak açıktır ki hayırseverlik faaliyetlerine örnekler dile getirilirken ağırlıklı olarak dini motiflerden bağımsız bir tanımlama yapılmaktadır.

Görüştüğümüz kişilere çeşitli hayırseverlik faaliyetlerinin Türkiye’de yapılma sıklığını bir liste sunarak sorduğumuzda ise dini yönü olan yardımlar (camilere bağışlar ve dini vebeleri yerine getirmek için yapılan yardımlar) Türkiye’de en sık yapılan hayırseverlik faaliyeti olarak görülmektedir (Şekil 4.4). Aynı soruyu açık uçlu olarak sorduğumuzda dini motiflerle yapılan faaliyetler ancak beş kişiden biraz azı tarafından Türkiye’de en sık yerine getirilen hayırseverlik faaliyetleri olarak dile getirilirken, seçenekler okunarak sorulan soruda dini yönü olan yardımlar çok daha fazla oranda seçilmektedir. Bunlardan sonra en sık yapıldığı düşünülen hayırseverlik faaliyetleri maddi ihtiyaçları karşılamaya yönelik yardımlar ve eğitim odaklı yardımlardır. Sunduğumuz listede kültürel faaliyetlere, sanat kollarına, ve amatör sporlara destek vermek en az sıklıkta yapılan hayırseverlik faaliyetleri olarak belirtilmiştir.

ŞEKİL 4.5

Türkiye’de hayırsever faaliyetlerde bulunanların bu faaliyetleri yapmalarının en başta gelen nedeni nedir?

◆ 2015 ◆ 2004

Hayırseverlik kavramından ne anlaşıldığını belirlemek kadar önemli bir konu da insanların hayırseverlik faaliyetleri yapanların hangi güdülerle hareket ettiklerine dair olan düşünceleridir. Şekil 4.5’te görülebileceği üzere, bu konudaki en yaygın düşünce bireylerin dini vebelerini yerine getirme kaygıdır (%32,5). Sunulan seçenekler arasında toplumun ve ailenin yönlendirmesi olarak görülebilecek seçeneklerin (toplumsal gelenek ve görenekler, toplum beklentileri, aile geleneği) toplam oranı %36 iken, daha kişisel güdülerin (dini vebeler, topluma hissedilen borç, kişisel tatmin) toplam oranı %59,4’tür. Dolayısıyla hayırseverlik faaliyetlerinde kişisel güdülerin etkisinin daha fazla olduğu görüşü yaygındır.

Aynı soruyu 2004 yılındaki çalışmamızda da sorduğumuz için aradan geçen 11 yıl içinde bu konudaki görüşlerin ne yönde değiştiğini gözlemleyebiliyoruz. Burada göze çarpan önemli bir değişiklik “toplumsal gelenek ve görenekler” seçeneğindeki yaklaşık altı puanlık düşüştür. Hayırseverlik faaliyetlerinin arkasında insanların içinde yaşadıkları topluma karşı hissettikleri borç olduğunu düşünenlerin oranı da az da olsa artmıştır. Ayrıca “diğer” kategorisi altında toplanan çok çeşitli görüşlerin oranında da anlamlı bir artış gözlenmektedir.

5. TÜRKİYE'DE BİREYSEL BAĞIŞLAR

Türkiye'de bireysel bağışların nasıl şekillendiğine bakarken öncelikle kurumsal çerçevede yürümeyen ve daha yerel ve aile çevresi yakınındakilere yönelen doğrudan yardım pratiğine bakacağız. Ardından da görece daha formel bir pratik olan "ihtiyaç sahiplerine" herhangi bir aracı kurum vasıtasıyla yardımı irdedeleyeceğiz.

5.1. İHTİYAÇ SAHIPLERİNE DOĞRUDAN YAPILAN YARDIMLAR

Bu bölümde vatandaşların ihtiyaç sahibi kişilere yaptıkları doğrudan yardım tercih ve davranışlarına odaklanıyoruz. Yanıt arayacağımız sorular arasında vatandaşların yoksullara yardımı öncelikle kimin görevi olarak gördükleri, ellerinde başkalarına yardım amacıyla biriktirdikleri bir para olsa bunu nasıl değerlendirecekleri, son bir yılda akraba, komşu ve diğer ihtiyaç sahiplerine yardım yapıp yapmadıkları ve yaptılarsa bu yardımın niteliği ve dini vecibeleri yerine getirmek için yapılan yardımlar yer almaktadır. Bu sorularla bir anlamda bireysel kaynakların kurumsal

bir çerçeveye girmeksizin ihtiyaç sahiplerine nasıl ve ne derecede ulaştığını irdeliyoruz. Ayrıca farklı kurumsal çerçevelerden bağımsız olarak bireylerin ihtiyaç sahiplerine ulaşmak için kullanma eğiliminde oldukları finansal kaynakların büyüklüğünü de saptamaya çalışıyoruz.

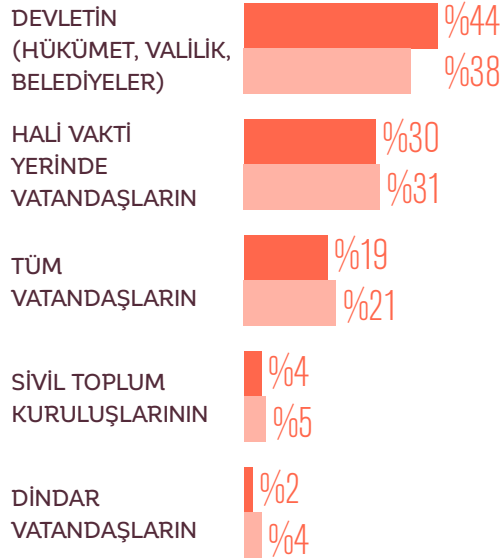
Vatandaşlar ihtiyaç sahibi yoksullara yardımı kimin görevi olarak görmektedirler? Bu soruya gördüğümüz kişilerin en sık verdiği cevap "devlet" olmuş (%44), bunu da "hali vakti yerinde vatandaşlar" takip etmiştir (%30, Şekil 5.1). Bu verilerden Türkiye'de vatandaşların ihtiyaç sahibi yoksullara yardım etme görevini esasen devletin ve hali vakti yerinde insanların görevi olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bu sorumluluğu tüm vatandaşların paylaşması gerektiğini belirten %19'luk bir grup bulunurken, çok az kişi bu sorumluluğun sivil toplum kuruluşlarına (%4) veya dindar vatandaşlara (%2) ait olduğunu düşünmektedir. Devletin ihtiyaç sahiplerine yardım konusunda öncelikli olarak görevlendirildiği bir yaklaşım Türkiye şartlarında şaşırtıcı değildir. Burada belki en

Türkiye’de yoksullara yardım öncelikli olarak devletin ve hali vakti yerinde insanların görevi olarak görülüyor. Vatandaşların yalnızca %4’ü bu sorumluluğun STK’lara ait olduğunu düşünüyor.

önemli bulgu varlıklı ya da sade vatandaşlara bu konuda görev verilirken bunların formal olarak “sivil toplum kuruluşu” başlığı altında toplandıklarında benzer bir öncelikli rolün atfedilmediği gözlemdir. Yani sivil toplum kavramının yoksullara yardım konusunda bu işe soyunmuş varlıklı kişiler ya da vatandaşlar kadar öne çıkmadığı söylenebilir. 2015 yılında gözlemlendiğimiz bu sorumluluk sıralaması 2004 yılı verileriyle tamamen örtüşmektedir. 2004-2015 yılları arasındaki en önemli fark

ŞEKİL 5.1

Yoksullara yardım kimin görevidir?

◆ 2015 ◆ 2004

yoksullara yardımı devletin görevi olarak görenlerin oranındaki altı puanlık artış ve diğer seçenekleri tercih edenlerin oranlarındaki hafif azalmalar olmuştur. Yani zaman içinde bu konuda devlete verilen öncelik diğer seçenekleri bir anlamda azaltmak pahasına artmıştır.

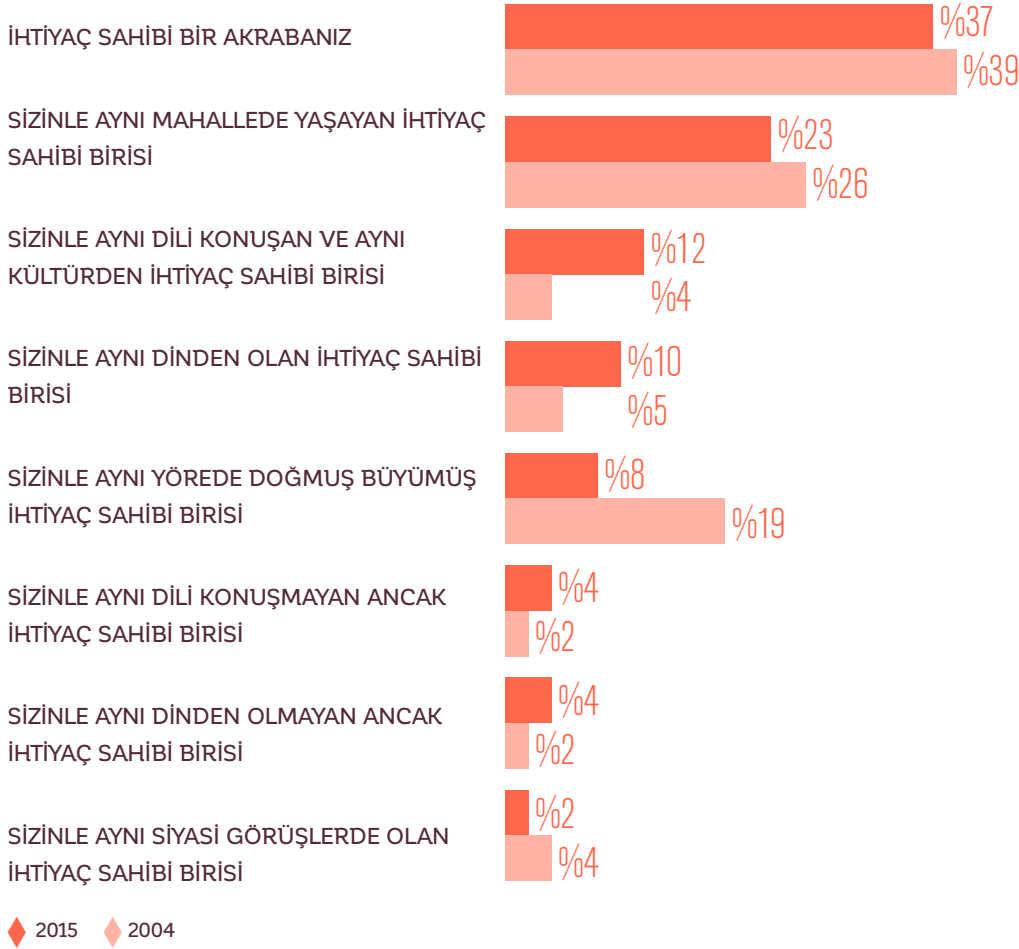
Araştırmamızdaki diğer bulgulara bakıldığında ihtiyaç sahibi yoksullara yardımın burada gözlenen şekilde gitgide artan oranda devletin görevi olarak görülme eğilimi büyük resim içerisinde anlamlı şekilde yer bulmaktadır. İktisadi zorlukların arttığı, sivil toplum kuruluşlarının ülkenin sorunlarına çözüm getirebileceği algısının düştüğü (bkz. Bölüm 3), bireylerin sivil toplum faaliyetlerine katılım ve bağışlarının azaldığı (bkz. Bölüm 5.2) bir ortamda devletin bu konuda en etkin aktör olması beklentisinin yükselmiş olması şaşırtıcı değildir. Bu beklentinin ardında devletin son yıllarda Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla artan bir şekilde dağıttığı yardımların da etkisi olduğu söylenebilir.¹³ Devlet yoksullara yardımda bu şekilde gitgide daha aktif hale geldiğinde vatandaşların beklentilerinin de bunu besler şekilde gelişmesi şaşırtıcı değildir.

Vatandaşların yardım önceliklerini belirlemek için sorduğumuz “Elinizde bir miktar para olsa kime yardım ederiniz?” sorusuna verilen cevaplarda 2004 yılında aile, yöresel ya da hemşehri bağları gibi dar mahalli ya da “parokyal” bir yaklaşım, yani insanların kendi dar sosyal çevrelerine öncelik verme eğilimini tespit etmiştik (Şekil 5.2). 2004 yılında görüşülen kişilerin yaklaşık %85’i parokyal olarak değerlendirilebilecek üç yanıtın birini (akraba, mahalle komşusu, hemşehri) vermişlerdi.

13 Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı verilerine göre Türkiye’de 2002 yılında kamu tarafından yapılan toplam sosyal yardım harcaması tutarı 1,38 milyar TL olup GSYİH’nın %0,5’ine denk gelmekteydi. 2015 yılında geldiğimizde ise toplam sosyal yardım harcaması tutarı 25,8 milyar TL’ye ulaşmıştır. Bu tutar GSYİH’nin %1,33’üne denk gelmektedir. Dolayısıyla sosyal yardımların GSYİH içindeki payı 2002’den 2015’e yaklaşık 2,7 kat artmıştır. Bu konuda veriler için bakınız, <http://www.aile.gov.tr>

ŞEKİL 5.2

**Elinizde
biriktirdiğiniz bir
miktar para olsa
kime yardım
ederdiniz?**

2015 yılına geldiğimizde ise bu üç yanıtı verenlerin toplam oranı %68'e düşmüştür. Özellikle aynı yörede büyümüş ihtiyaç sahibi birini önceliklendirenlerin oranında anlamlı bir düşüş (%19'dan %8'e) gözlemlemekteyiz. Parokyal eğilimlerdeki bu düşüşün tersine, dinsel ve kültürel yakınlık duyulan ihtiyaç sahibi kişileri önceliklendirenlerin oranı 2004'te %9'dan 2015'te %22'ye çıkmıştır.

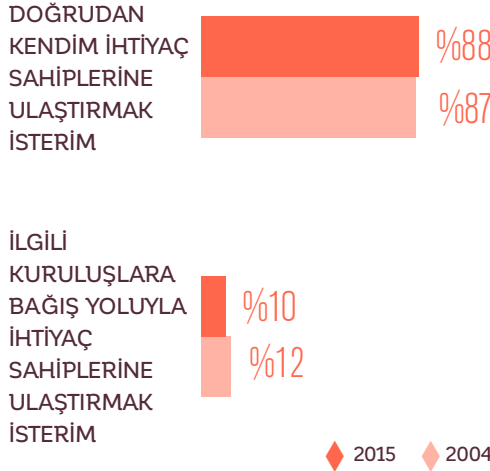
Yardım öncelikleriyle ilgili sorumuzun devamında kişilerin bu yardımı doğrudan kendilerinin mi yoksa ilgili bir kuruluşa bağlı yoluyla mı ihtiyaç sahiplerine ulaştırmayı tercih edebileceklerini de sorduk (Şekil 5.3). Görüştüğümüz kişilerin çok büyük bir

kısmı (%88) bu yardımı herhangi bir aracı kurum olmadan doğrudan vermeyi tercih etmektedirler. 2004 yılından beri neredeyse hiç değişmediğini gözlemlediğimiz bu yüksek oran, toplumda yardım ederken kurumsal bir aracı kullanmaya karşı olumsuz bir genel yaklaşıma işaret etmektedir. Türkiye'de vatandaşların yardım davranışının genel olarak kurumsal bir çerçevede değil doğrudan bireysel olarak, genelde aile, yöresel ya da hemşehri bağları gibi dar mahalli (parokyal) bağların olduğu kişilere ve artan bir oranda da dinsel ve kültürel yakınlık duyulan ihtiyaç sahibi kişilere ulaştırılma eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye’de yardımlar genellikle aile, yöresel ya da hemşehri bağları olan kişilere doğrudan yapılıyor. İhtiyaç sahibi kişilere dinsel ve kültürel yakınlığın yardım yapma tercihindeki önemi artıyor.

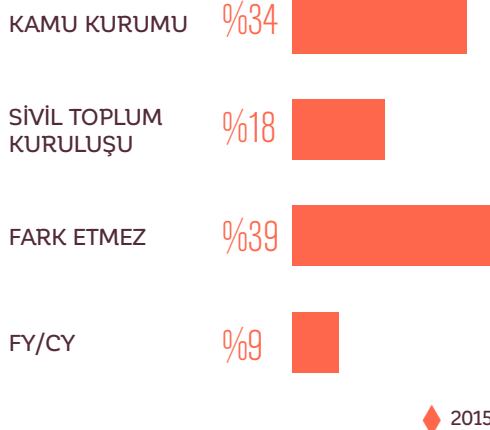
ŞEKİL 5.3

Elinizdeki parayı doğrudan kendiniz mi yoksa ilgili bir kuruluşa bağış yaparak mı ihtiyaç sahiplerine ulaştırmayı tercih ederdiniz?

ŞEKİL 5.4

Yardımanızı ihtiyaç sahiplerine ulaştıracak kuruluşun bir kamu kurumu mu yoksa sivil toplum kuruluşu olmasını mı tercih edersiniz?

2015 yılında ilk kez sorduğumuz bir soruda yardımlarını ihtiyaç sahiplerine bir kuruluş aracılığıyla ulaştırmayı tercih eden %10'luk küçük gruba bir kamu kurumu mu yoksa bir sivil toplum kuruluşunu mu tercih edeceklerini sorduğumuzda kamu kuruluşları sivil toplum kuruluşlarına göre daha fazla tercih edilmiştir (%34 ve %18, Şekil 5.4). Önemli büyüklükteki bir grup da (%39) bu ayrımın fark etmeyeceğini belirtmiştir.

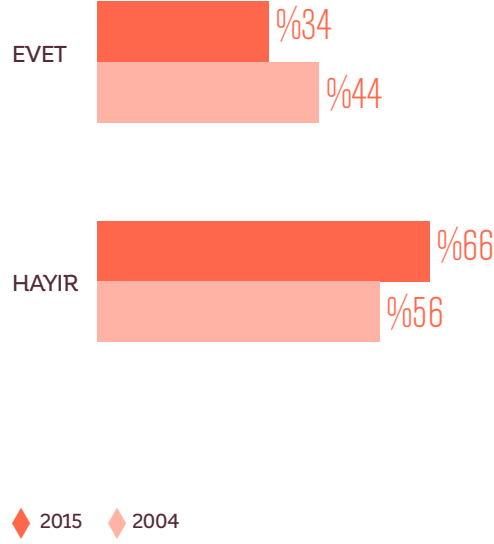
Türkiye’de vatandaşların ne kadarlık bir kesiminin ihtiyaç sahiplerine bireysel olarak yardımda bulduklarını ölçmek için görüştüğümüz kişilere geçtiğimiz bir yıl içerisinde doğrudan kendilerinin akraba, komşu ya da herhangi bir diğer ihtiyaç sahibine yiyecek, giyecek, para yardımı veya yakacak gibi maddi herhangi bir yardımda bulunup bulunmadıklarını sorduk (Şekil 5.5). Örneğimizdeki kişilerin yaklaşık üçte biri (%34) bu soruya olumlu yanıt vermiştir. 2004 yılında aynı şekilde sorduğumuz soruya %44 oranında olumlu yanıt aldığımızı göz önüne alırsak, aradan geçen sürede ihtiyaç sahibi kişilere yardımda bulunanların oranındaki on puanlık fark bu davranışın yaygınlığında önemli bir düşüşe işaret etmektedir. Şekil 5.6’da bu davranışın yaygınlığının çeşitli sosyo-ekonomik gruplarda nasıl bir değişim gösterdiğine baktığımızda eğitim ve hanehalkı gelir düzeyinin önemli faktörler olduğunu görüyoruz. İhtiyaç sahiplerine yardımda bulunanların eğitim ve gelir düzeyleri yardımda bulunmayalara göre daha yüksektir. Örneğin yardımda bulunanların %19’u üniversite mezunu iken, yardımda bulunmadığını belirten grup içinde bu oran %13’te kalmaktadır.

Geçtiğimiz bir yıl içerisinde ihtiyaç sahibi birine doğrudan yardım ettiğini belirten kişilerin kime yardım ettikleri ve bu yardımların nakdi mi yoksa yiyecek, giyecek ve yakacak gibi aynı nitelikteki yardımlar mı olduğu da sorgulanmıştır. Görüştüğümüz kişilerin %57’si akrabalarına, %41’i komşularına ve %58’i de herhangi bir diğer ihtiyaç sahibine yardımda bulduklarını

ŞEKİL 5.5

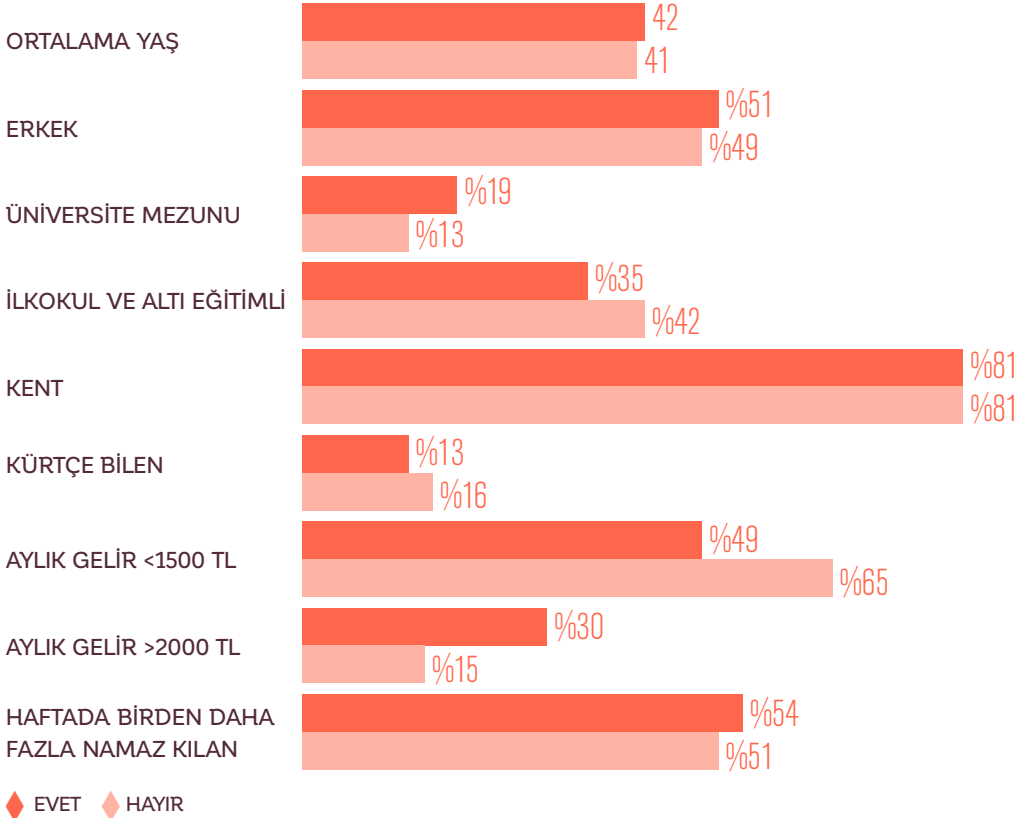
Geçtiğimiz bir yıl içerisinde akraba, komşu ya da herhangi bir diğer ihtiyaç sahibine doğrudan yiyecek, giyecek, yakacak veya para yardımı yaptınız mı?

belirtmişlerdir (Şekil 5.7). 2004 yılı verileri ile karşılaştırdığımızda 2015'te (yardım yapanlar arasında) akraba ve komşularına yardımda bulunanların oranında pek bir değişiklik gözlenmezken, diğer ihtiyaç sahiplerine yardım ettiğini söyleyen grupta belirgin bir artış vardır. Yani geçtiğimiz bir yılda ihtiyaç sahibi birine yardım edenlerin oranı azalırken, bu grup içinde akraba ve komşular dışındaki kişilere yardım etmiş olanların oranı artmıştır. Doğrudan, kurumsal aracı kullanmaksızın yapılan yardımların dar mahalli bir çerçevede kalması şaşırtıcı olmasa da düşen yardım etme oranıyla birlikte bu dar çevrenin öneminin azaldığını görüyoruz. Doğrudan yardımlar arasında dar, mahalli olarak nitelenebilecek kesimlere yapılan yardımlar düşerken, görece daha geniş ihtiyaç sahibi diğer kesimin payı artmıştır.

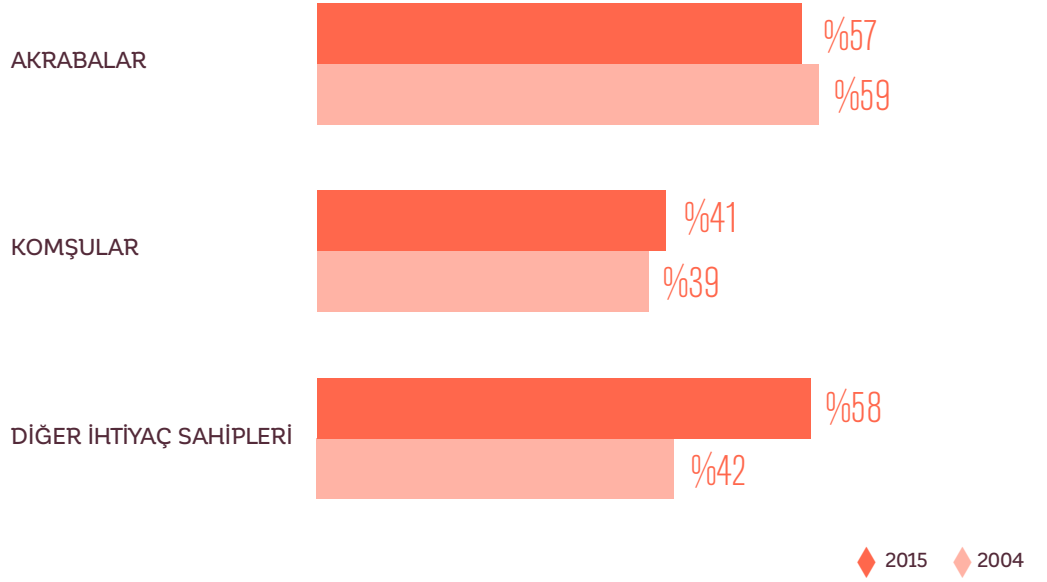
ŞEKİL 5.6

Doğrudan yardım davranışının sosyo-ekonomik gruplara göre kırılımı

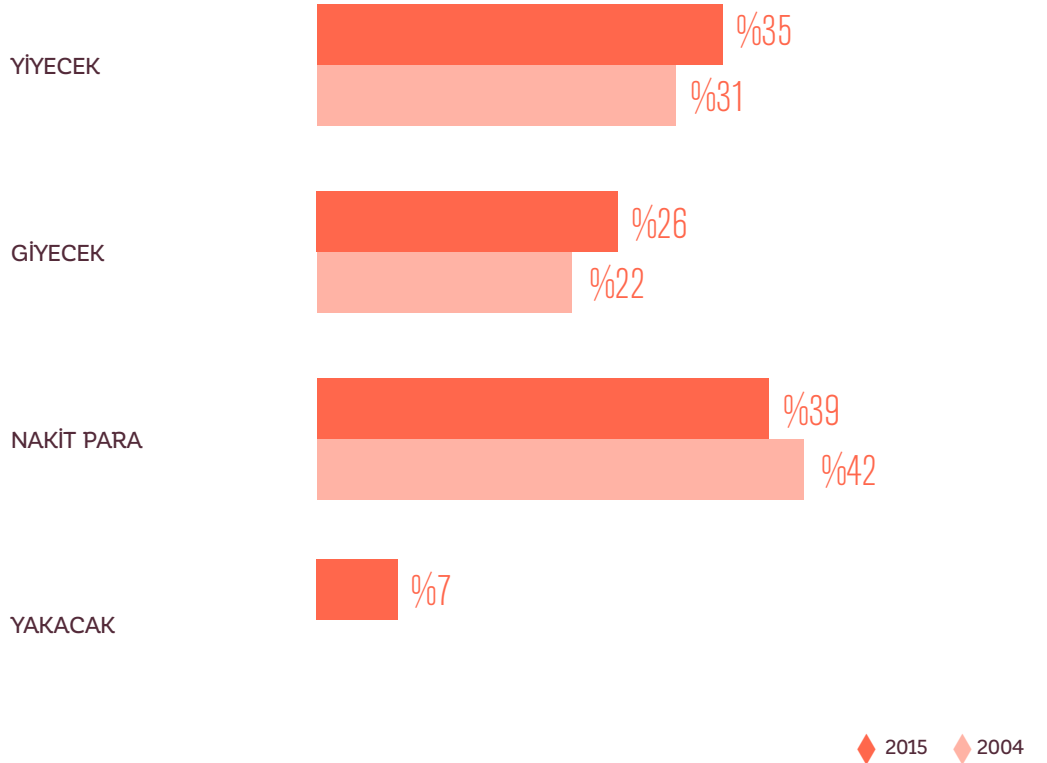
ŞEKİL 5.7

Geçtiğimiz bir yıl içerisinde doğrudan herhangi bir maddi yardımda bulunduysanız, bu yardımları kimlere yaptınız?

ŞEKİL 5.8

Akrabalara yapılan yardımların niteliği

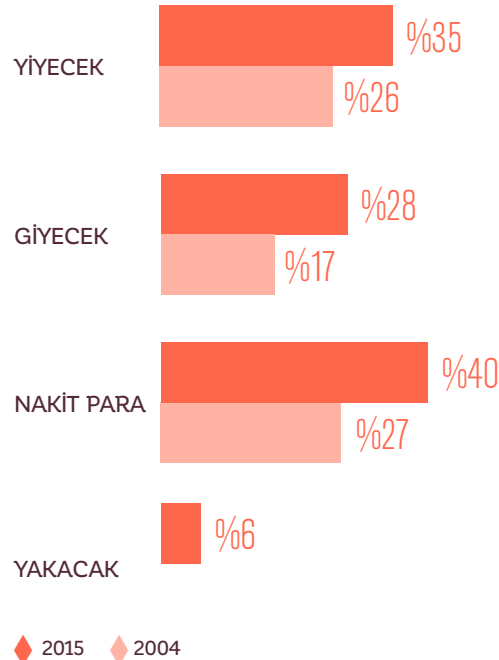
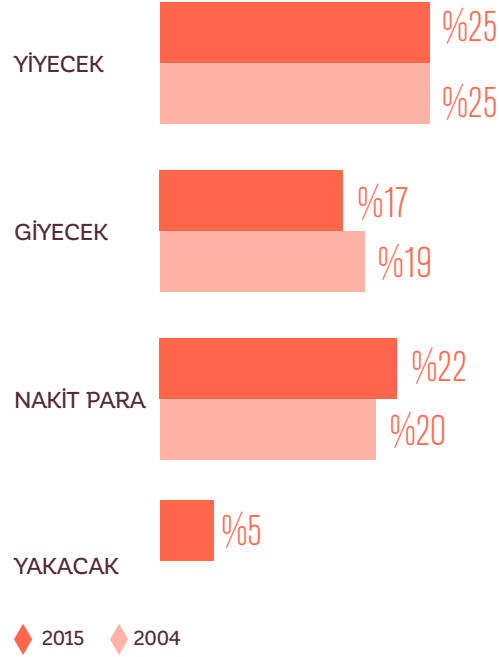
ŞEKİL 5.9

Komşulara yapılan yardımların niteliği

Yapılan yardımların niteliğine baktığımızda akrabalarına yardım ettiklerini söyleyenlerin %39'u nakit para, %35'i yiyecek, %26'sı giyecek ve %7'si de yakacak yardımında bulduklarını belirtmişlerdir (Şekil 5.8). 2004 yılına göre akrabalarına nakit para yardımında bulunanların oranında hafif bir düşüş, yiyecek ve giyecek yardımında bulunanların oranında da hafif yükseliş gözlemlemekteyiz. Komşulara yardımların niteliğine baktığımızda ise yiyecek yardımı en sık yapılan yardım türü olurken (%25), bunu nakit para (%22) ve giyecek yardımları (%17) izlemektedir (Şekil 5.9). Akraba ve komşu dışındaki diğer ihtiyaç sahiplerine yardımlar da büyük oranda nakit para (%40) ve yiyecek yardımı (%35) şeklinde gerçekleşmiştir (Şekil 5.10). Yardım çeşidi önceliklerindeki bu tercihler 2004 yılına göre bir değişim göstermemiştir.

Görüştiğimiz kişiler arasında geçtiğimiz bir yıl içerisinde ihtiyaç sahibi birine doğrudan yardım ettiğini belirten kişilere bu yardımların toplam tahmini değerini yardım ettikleri gruplara göre (akraba, komşu, diğer ihtiyaç sahipleri) belirtmelerini istediğimizde Şekil 5.11'de görülen tablo ortaya çıkmıştır. Yardım yapanların büyük bölümü (%56-70 arası) bu soruya cevap vermek istememiş, %15-25'lik bir grubun yardımları ise 50 TL'nin altında kalmıştır. Bu soruya cevap vermeyenlerin genel motivasyonu çok düşük miktarlardaki bu tür yardımlarını saklamak mıdır yoksa düzensiz şekilde yapılan bu yardımların miktarını tahminde karşılaşılan zorluklar mıdır bilemiyoruz. Türkiye kültüründe bu tür yardımları parasal bir çerçevede düşünüp ortaya koymanın yaygın olmadığı açıktır. Aile bütçesinde anlamlı bir büyüklüğe ulaşan yardımlar söz konusu olsa belki bu parasal değerlendirmeden uzak durma yaklaşımı da değişirdi. 2015 itibarıyla bu eğilim kuvvetli değildir.

Genel olarak akrabalara yapılan yardımların miktarı diğer gruplara göre daha yüksektir. Örneğin akrabalarına 250 TL ile 1000 TL arasında yardım yapanların oranı %7,8 iken, aynı oran komşulara yardım yapanlar için %2,6, diğer ihtiyaç sahiplerine yardım yapanlar için %4,9'dur. 1000 TL'nin üzerinde yardım

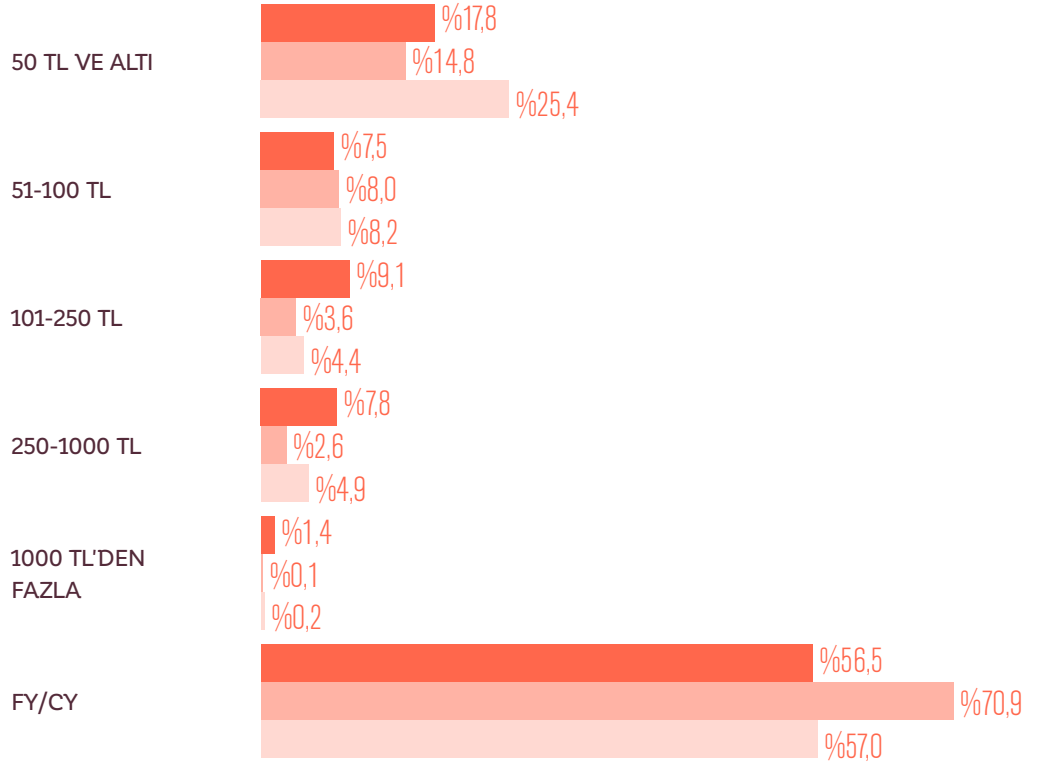
Vatandaşların %52'si yaptıkları yardım miktarı çok küçük olduğu için bir kurum aracılığıyla yardım yapmayı tercih etmediklerini belirtmiştir.

yapan birey sayısı yok denecek kadar azdır. Görüştüğümüz kişilerin yaklaşık yarısı (%47) bağış yapacakları miktarı belirlerken dini vecibelere, örneğin zekatlarının ne kadar olması gerektiğine dikkat ettiklerini belirtmişlerdir (Şekil 5.12). Bu oranda 2004 yılına göre az da olsa bir düşüş gözlemlemekteyiz.

İnsanlar yardımlarını neden bir kurum aracılığıyla yapmak yerine doğrudan kendileri yapmayı tercih etmektedirler? Görüştüğümüz kişiler arasında geçtiğimiz bir yıl içinde doğrudan yardım yapan kişilerin yarısı kadarı (%52) yaptıkları yardım miktarı olarak çok küçük olduğu için söz konusu yardımı bir kurum aracılığıyla gerçekleştirmediklerini ifade etmişlerdir (Şekil 5.13). Benzer bir şekilde %26'lık bir grup da yaptıkları yardımı düzensiz ve ancak ihtiyaç sahibi biriyle karşılaştıklarında gerçekleştirdikleri için aracı bir kurum kullanmamaktadırlar. Yardımlarda kurumsal aracı tercih edilmemesinde bilgi (%5) ve güven (%13) eksikliği de bir miktar rol oynamaktadır. 2004 yılı ile karşılaştırdığımızda 2015'te bilgi eksikliğinin etkisi azalmış gözükürken yardımların düzensiz aralıklarla yapılmasının aracı kurum tercih edilmemesindeki rolü artmıştır.

ŞEKİL 5.11

Yapılan yardımların tahmini değeri (bağış yaptığını söyleyen grup içindeki dağılım)

◆ Akriba ◆ Komşu ◆ Diğer

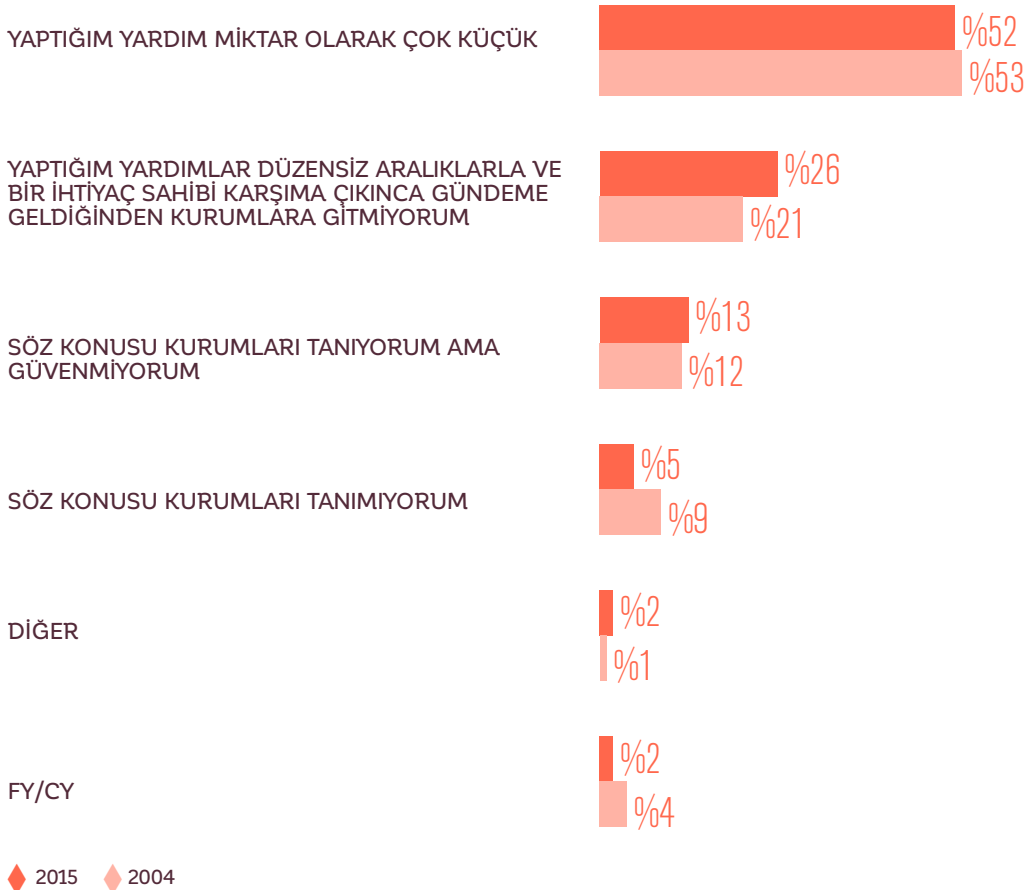
ŞEKİL 5.12

Yaptığınız yardımın ne kadar olacağını belirlerken dini vecibelere dikkat eder misiniz?

ŞEKİL 5.13

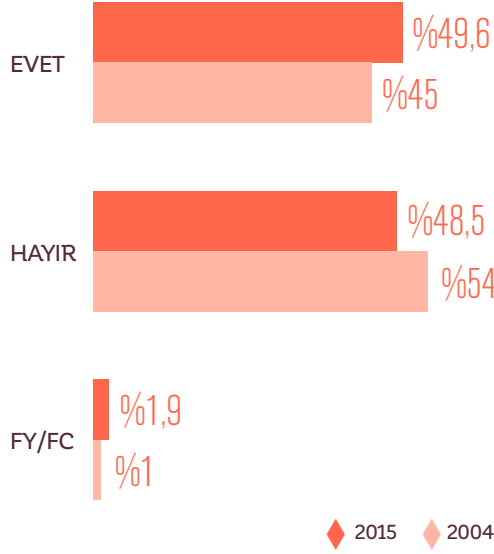
Yaptığınız yardımı bir kurum aracılığıyla yapmamanızın en başta gelen nedeni hangisidir?

Ekonomik durgunluğun etkisiyle fitre ile zekat ödemeleri ve kurban pratiği son 11 yılda azalmıştır.

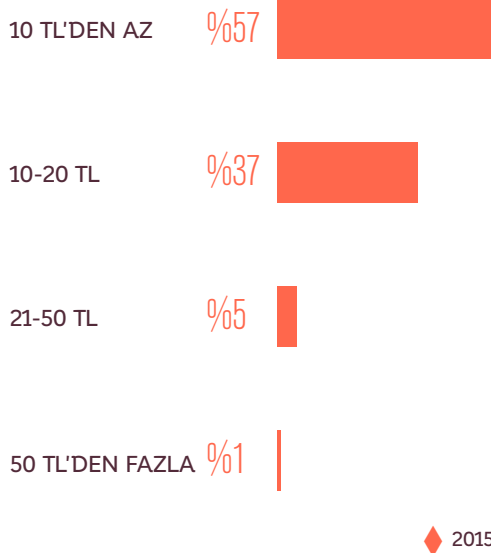
ŞEKİL 5.14

Sokak dilencilerine para verir misiniz?

ŞEKİL 5.15

Sokak dilencilerine son bir ay içerisinde toplam ne kadar para verdiğinizi tahmini olarak söyler misiniz?

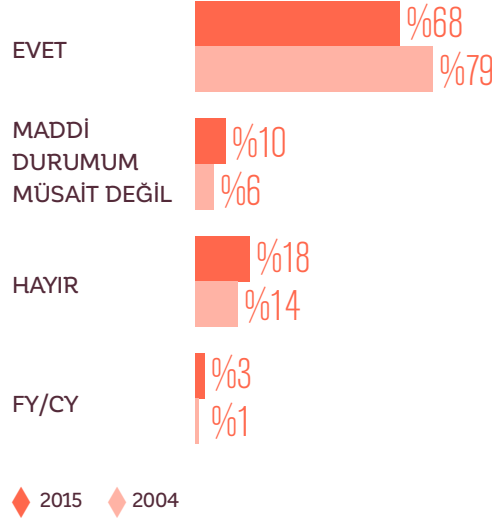
Sokak dilencilerine para vermeyi de bir yardım biçimi olarak görmek mümkündür. Vatandaşların yaptığı yardımların bu yönünü de yakalamak amacıyla görüştüğümüz kişilere sokak dilencilerine para verip vermediklerini sorduk (Şekil 5.14). Bu davranışta toplum eşit büyüklükte iki gruba ayrılmış gözükmetedir ve sokak dilencilerine para verdiğini belirtenlerin oranı 2015'te 2004'e göre az da olsa artmıştır.¹⁴ Kişilerin son bir ay içerisinde sokak dilencilerine verdikleri paraların yarısından fazlası (%57) 10 TL'nin, neredeyse tamamı da (%94) 20 TL'nin altındadır (Şekil 5.15).

Dini vecibelerle ilgili yardımlara odaklandığımızda, görüştüğümüz kişilerin %68'i geçtiğimiz Ramazan Bayramı'nda fitre verdiğini belirtmiştir (Şekil 5.16). 2004 yılına göre 2015'te fitre vermeyen ve maddi durumu müsait olmayanların oranında yaklaşık sekiz puanlık bir artış gözlemliyoruz. Geçtiğimiz yıl zekat verenlerin oranında da 2004'e göre belirgin bir azalma görülmektedir. Bu oran 2004'te %40 iken 2015'te %28'e kadar düşmüştür (Şekil 5.17). Benzer bir eğilimi Kurban Bayramı'nda kurban kesmenin yaygınlığında da görmek mümkündür (Şekil 5.18). Dini vecibelerin yerine getirilmesinde gözlenen bu düşüşün akla gelen en önemli nedeni ekonomik durumdaki görece kötüleşmedir. Yukarıda da vurgulandığı gibi ekonomik durum 2004'ten 2015'e gelindiğinde durağanlaşırken genel olarak yardım eğilimi ve miktarı düşmüştür. Buna paralel olarak din temelli fitre, zekat ödemeleri ve kurban pratiği de azalmış görülmektedir.

¹⁴ Bu bulgunun sayıları son 2-3 yılda artış gösteren Suriyeli mültecilerle bağlantılı olduğu düşünülebilir olsa da araştırmamızda bu bağı kurmamızı sağlayacak bir sorumuz mevcut değildir.

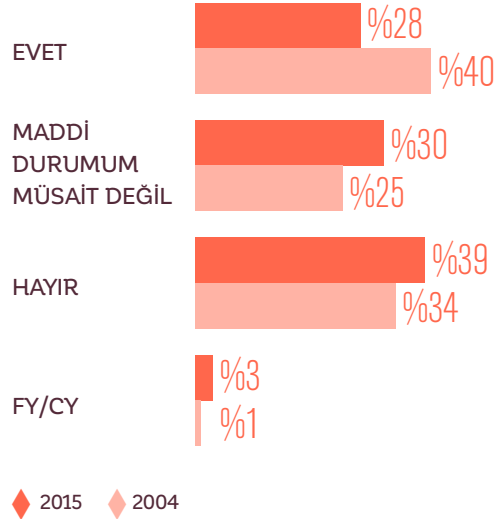
ŞEKİL 5.16

Geçtiğimiz Ramazan Bayramı'nda fitre verdiniz mi?

ŞEKİL 5.17

Geçtiğimiz yıl zekat verdiniz mi?

Yukarıda da bahsedildiği gibi, 2015 yılında yaptığımız saha çalışmamızın zamanlamasında ortaya çıkan bir fırsatı değerlendirerek bir doğal deneyin sonuçlarını gözlemeye de çaba gösterdik. 2015'te görüşmelerinin yaklaşık yarısını Kurban Bayramı'ndan önce diğer yarısını da bayramdan sonra gerçekleştirdiğimiz için kurban kesme davranışının yaygınlığı hakkında iki yıllık bilgi almamız mümkün olmuştur. Sorunun soruluş şekli dolayısıyla ("Geçtiğimiz Kurban Bayramı'nda kurban kestiniz mi?") bayramdan önce görüşülen kişiler 2014 bayramını, sonra görüştüğümüz kişiler de 2015 bayramını referans alacaklardır. Her iki gruptaki kurban kesme oranı da 2004 yılına göre düşüktür. 2004 yılında görüşülen kişilerin %57'si kurban kestiğini belirtirken, bu oran 2015 bayram öncesi grupta %50 ve bayram sonrası grupta da %43 olmuştur. Yani 2014 bayramından 2015 bayramına geldiğimizde de kurban kesme yaygınlığında bir düşüş olduğu söylenebilir. Bu bulguları vatandaşların genel ekonomik durumlarında belirtilen süre içerisinde olumsuz yönde bir gidişatın işareti olarak yorumlamak mümkündür.

Vatandaşlardan ne kadarlık bir kısmının herhangi birinden ya da kurumdan yardım aldığını belirlemek için, görüştüğümüz kişilere geçtiğimiz bir yıl içerisinde herhangi birinden ya da kurumdan maddi sorunlarını çözmek için yardım alıp almadıklarını sorduk. Örnekleminizin yalnızca %4'lük çok küçük bir kısmı böyle bir yardım aldığını ifade etmiştir (Şekil 5.19). 2004 yılında da yine oldukça düşük bir seviyede (%6) ölçtüğümüz bu oran geçen on bir yılda anlamlı bir değişim göstermemiştir. Bu ölçümlerimizi toplumda yardım alanların oranının bir alt sınırı olarak düşünmek mümkündür çünkü eğer yardım alan kişiler arasında bazıları yardım almayı kendileri açısından olumsuz bir durumun dışavurumu olarak algılıyorlarsa yardım aldıklarını bir kamuoyu anketi bağlamında ifade etmekte çekince gösterebilirler. Bulgularımızda yardım ettiğini belirtenlerin oranının yardım aldığını söyleyenlerden daha yüksek oluşu akla örnekleminize yardım edenlerin dahil olma olasılığının yardım alanlara göre daha

yüksek olup olmadığını getirebilir. Oysa daha önce üzerinden geçtiğimiz örneklem özelliklerine bakıldığında Türkiye genelindeki eğilimlerden çok sapmadığımızı ve özellikle de düşük sosyo-ekonomik grupların örneklem dışarısında kalmadıklarının altını çizmek isteriz. Kanaatimiz yardım alma davranışının sosyal baskı nedeniyle görüşmelerimizde anlamlı derecede düşük raporlandığıdır.

En yüksek miktarda doğrudan yardım yılda ortalama 53,2 TL ile sokak dilencilerine yapıyor.

Tüm bu yardımların toplam değeri ne kadardır? Görüştüğümüz kişilere her yardım kalemi için bu yardımın tahmini mali değerini sorduğumuz için bu soruya yaklaşık da olsa bir cevap vermek mümkündür. Geçtiğimiz bir yıl içerisinde örnekleminizdeki kişilerin akraba, komşu ve diğer ihtiyaç sahiplerine yaptıkları yardımları, sokak dilencilerine verilen paraları, fitre ve zekat ödemelerini toplayıp örnekleme kişi sayısına böldüğümüzde her yardım türü için yıllık kişi başı miktarı bulabiliyoruz (Şekil 5.20). Burada en yüksek kalem sokak dilencilerine verilen yardımlardır; örnekleminizdeki ortalama bir kişi sokak dilencilerine yılda 53,2 TL yardım

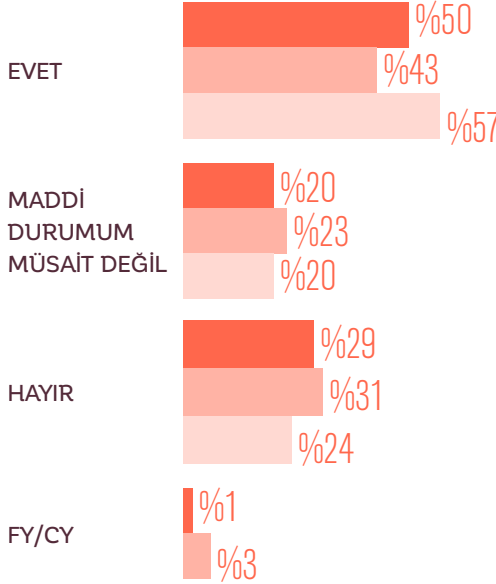
etmektedir.¹⁵ Tüm bu yardımları topladığımızda kişi başına yapılan yıllık doğrudan yardım miktarı 209,6 TL'ye denk gelmektedir. Bu rakama bir sonraki bölümde ele alacağımız kurumlara yapılan gönüllü ve zorunlu bağışlar dahil değildir.

Bu sonuçlarda yapılan yardımların nispeten düşük miktarlarda, düzensiz ve genelde ancak bir sorunla veya ihtiyaç sahibiyle karşılaşıldığında yapılıyor olmasının etkisi muhtemeldir. Yardımların görece küçük bir miktarı akraba ve komşular dışındaki ihtiyaç sahiplerine gitmekte ve giden bu yardımlarda da toplumsal baskı tarafından şekillenmesi muhtemel bir şekilde dilencilere yapılan ufak tefek yardımlar öne çıkmaktadır. Bu yardımların içerisinde fitre ve zekat gibi dini motiflerin etkisini tespit etmek güçtür. Temel olarak her tür yardımın dini saiklerle yapılıyor olması mümkündür ve araştırmamızda üzerinden geçtiğimiz tüm yardım türlerinin dini saiklerle yapılıp yapılmadığı sorgulanmamıştır. Ancak dini saikler başlığı altında dillendirilen rakamların çok da büyük olmamasının bir sebebi Anadolu İslam geleneğinin bir sonucu olarak fitre ve zekat ödemelerinin ortaya konmayıp gizli tutulması olabilir. Bu temel eğilimler 2004 çalışmasından bu yana pek değişmemiştir.

Kısaca kurumsal aracı kullanılmaksızın yapılan yardımların öne çıkan özelliği hem düzensiz hem de miktar olarak oldukça düşük rakamlara karşılık gelmesidir denilebilir. Ancak her şeye

ŞEKİL 5.18

Geçtiğimiz Kurban Bayramı'nda kurban kestiniz mi?

◆ 2015 - Bayram öncesi ◆ 2015 - Bayram sonrası ◆ 2004

¹⁵ Burada görüşülen kişilerin son bir ay içerisinde sokak dilencilerine yaptıkları ortalama yardım miktarı (4,43 TL) bütün bir yıla genellenmiştir. Genellikle 10 TL'nin altında yapılan bu yardımların (Şekil 5.15) yıl bütününde oldukça önemli bir miktara erişiyor olması dikkat çekicidir. Ayrıca sokak dilencilerine yardım etme davranışı 2004 yılından bu yana bir miktar artmıştır. Soruda referans olarak "son bir ay" yerine "son bir yıl" kullanılması durumunda hem 2004 yılı ile karşılaştırma olanağını kaybetmiş olacak hem de 12 aylık bir sürede ufak tefek yapılan ödemelerin tahminini kişilere bırakmanın getireceği belirsizlik artmış olacaktır.

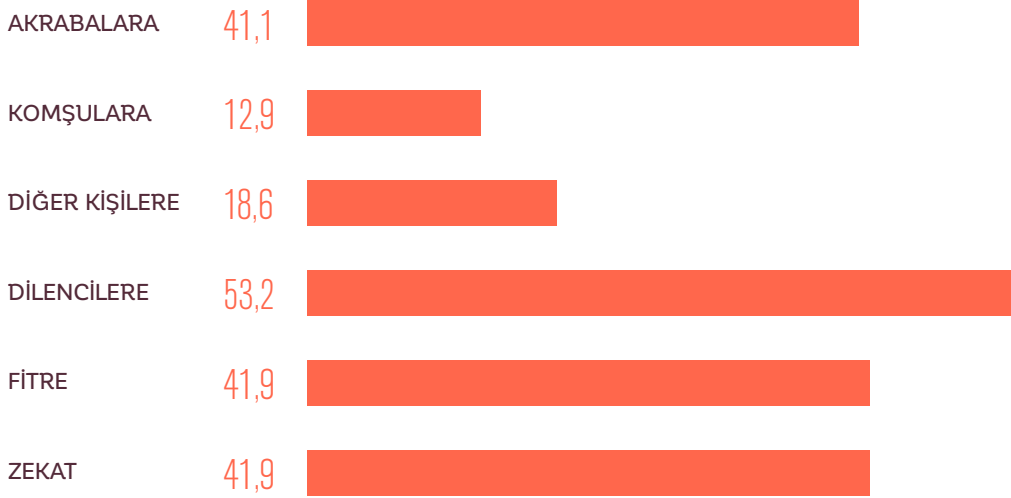
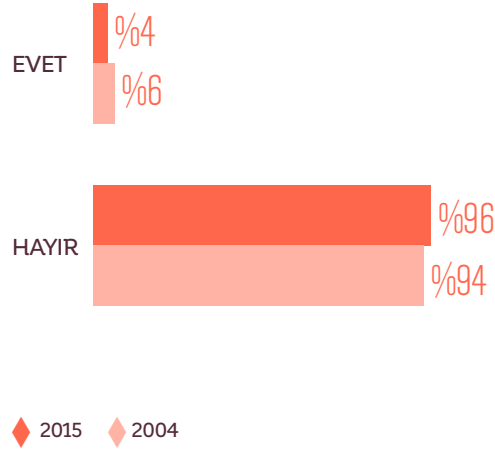
ŞEKİL 5.19

Geçtiğimiz bir yıl içerisinde herhangi birinden ya da kurumdan maddi sorununuzu çözmek için bir yardım aldınız mı?

ŞEKİL 5.20

Son bir yılda yapılan doğrudan yardımların tahmini kişi başı mali değerleri (TL)

rağmen toplum içinde ihtiyaç sahiplerine sahip çıkıp yakınında bulunan dar mahalli bir çevreye aynı ve nakdi yardım götürme fikri ve pratiğinin varlığı öncelikle dikkat çekicidir. Bu varlık yadsınmamakta ve mutlaka toplumsal sorunların kolaylaştırılmasında önemli bir rol da oynamaktadır. Zaman içerisinde bu tür yardımların artmakta olduğunu düşündüren bir bulgumuz yoktur. Pratik olarak düzensiz ve doğrudan yardımların azalmakta olduğunu gözlüyoruz. Bunun ana nedeni formel kurumsal aracılıkla yardım pratiklerinin enformel pratiklerin yerine geçmesi mi yoksa doğrudan bu görevin devlet tarafından devir alınmasıyla mı karşı karşıyayız? Bu sorunun cevabını henüz bilmiyoruz.

Not: Görüşülen kişilerin her kalem için son bir yılda yaptıklarını belirttikleri yardım miktarları toplanmış ve toplam görüşülen kişi sayısına (2.495) bölünmüştür.

5.2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA YAPILAN BAĞIŞLAR VE FAALİYETLERE KATILIM

Bu bölümün amacı Türkiye’de gönüllülüğe dayalı kuruluşlarda faaliyetlere katılımın sıklığını ve niteliğini, faaliyetlere katılımın ve katılmamanın ardında yatan sebepleri, kurumlara yapılan bağışların sıklığı ve bağışçıların öncelikleri ile bağış yaptıkları kurumla ilişkilerini ortaya koymaktır. Ayrıca Türkiye’de faaliyet gösteren vakıf ve demekler arasında en başta akla gelenler ve çeşitli kurumlara duyulan güven de ele alınacaktır. Kurumlara güven sosyal sermayenin önemli bir bileşeni olup bağışçılık da dahil olmak üzere sivil toplum faaliyetlerine katılımın belirleyicileri arasında yer almaktadır.¹⁶

Türkiye’de seçmen yaşındaki nüfusun ne kadarlık bir kısmı gönüllü katılıma yönelik kuruluşlarda (demek, vakıf, hayır işleri yapan kuruluşlar, sendika, spor kulübü gibi sivil toplum kuruluşları) faaliyetlerde bulunmaktadır? Bu soruyu cevaplamak için görüştüğümüz kişilere içinde 21 kuruluş türü (genel faaliyet alanlarına göre; örneğin, spor kulübü, kadın demekleri, meslek odaları, insan haklarıyla ilgili kuruluşlar vb.) içeren kapsayıcı bir liste sunulmuş ve bu listede yer alan tarzda kuruluşların herhangi birinde son bir yıl içerisinde üye olmak, gönüllü çalışmak, toplantısına katılmak ve aidat ödeme dışında bağışta bulunmak gibi faaliyetleri gerçekleştirip gerçekleştirmedikleri sorulmuştur.

Şekil 5.21’de bu soruya verilen cevaplar derlenmiş ve 2004 yılı verileri ile karşılaştırmalı bir şekilde sunulmuştur. 2015 yılı çalışmamızda görüştüğümüz kişilerin sadece %6’sı son bir yıl içerisinde gönüllü katılıma yönelik bir kuruluşa üye olmuş, %7,8’i gönüllü olarak çalışmış, %6,7’si toplantılarına katılmış, ve %12,9’u da aidat dışında bağışta bulunmuştur. Genel olarak baktığımızda bu

dört faaliyetten en az birini gerçekleştiren kişilerin oranı %15,8’dir.

Bu verileri 2004 yılı çalışmamız ile karşılaştırdığımızda üye olma, gönüllü çalışma ve toplantılara katılım faaliyetlerinde bulunanların oranında anlamlı değişiklikler gözükme de aidat dışı bağışta bulunanların oranında belirgin bir düşüş göze çarpmaktadır. 2004 yılında görüştüğümüz kişilerin %18,4’ü son bir yıl içerisinde aidat dışında bağışta bulduklarını belirtirken 2015’te bu oran 5,5 puan düşerek %12,9’a gerilemiştir. Bu düşüş vakıf ve demeklerin mali yapıları için endişe vericidir, zira bağış ve toplanan yardımlar vakıf ve demeklerin en önemli gelir kaynaklarıdır. TÜSEV’in derlediği verilere göre 2013 yılında bağış ve yardım toplama gelirleri demeklerin toplam gelirlerinin %41’ini ve vakıfların toplam gelirlerinin ise %30’unu oluşturmaktadır.¹⁷

Elimizde bu gerilemenin sebebinin işaret edecek somut bir veri olmasa da 2004 yılının ekonominin hızlı büyüdüğü bir dönem olup 2015’in ise ekonominin nispeten yavaşladığı bir yıl olmasının elde edilen bu sonuçta önemli bir rol oynadığı düşünülebilir. Aidat dışı bağışta görülen düşüşe paralel olarak 2015’te ölçtüğümüz dört faaliyetten en az birini gerçekleştirenlerin oranı 2015 yılında 2004 yılı oranının yaklaşık 7 puan gerisindedir. Yani Türkiye geneli için sivil toplum faaliyetlerine bir şekilde katılma oranında özellikle aidat dışı bağış yapma oranındaki azalma nedeniyle anlamlı bir gerileme gözlenmektedir. Kişiler kurumlar aracılığıyla yapmakta oldukları bağışlardan geri durur görünmektedirler. Yine benzer şekilde üye olarak daha fomal bir şekilde sivil toplum faaliyetlerine katılmada da az da olsa bir düşüş gözlenirken gönüllü çalışma ve toplantılara katılma eğilimlerinin çok az da olsa artma eğiliminde olduğu göze çarpmaktadır.

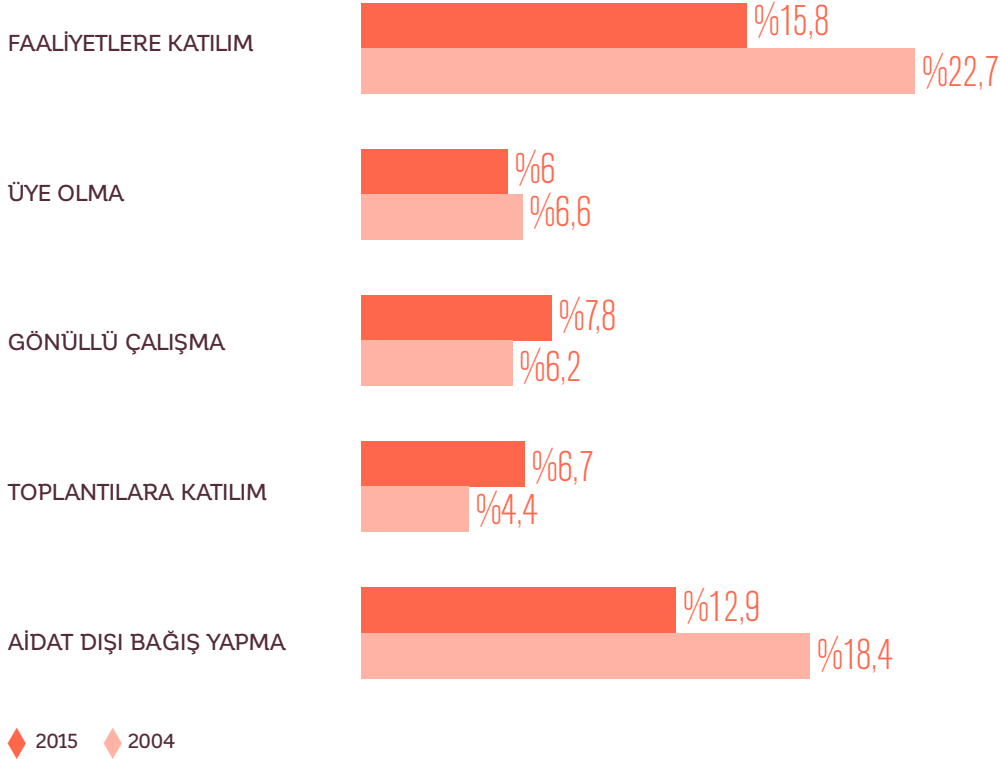
Görüştüğümüz kişilerin gönüllü katılıma yönelik kuruluşlarda belirtilen faaliyetlerde bulunup bulunmadıklarını öğrendikten sonra kişilerin

¹⁶ Bu konuda bakınız, Brehm, John ve Wendy Rahn, 1997, “Individual-Level Evidence for the Causes and Consequences of Social Capital,” *American Journal of Political Science*, 41(3): 999-1023.

¹⁷ Bakınız, TÜSEV Sivil Toplum İzleme Raporu 2013-2014 Yönetici Özeti, http://www.tusev.org.tr/urfiles/files/Izleme_Raporu_Yonetici_Ozeti_2013_2014.pdf

ŞEKİL 5.21

Son bir yılda STK faaliyetlerine katılım oranı

davranışlarının ardında yatan sebepleri irdelemek için de bir takım sorular sorduk. Bu yönde ilk olarak belirtilen faaliyetlerin hiçbirini yapmadığını söyleyen kişilere bir liste sunarak kişinin zaman bulamamasının dışında bu tarz kuruluşlarla herhangi bir ilişkisinin olmamasının en başta gelen sebebini sorduk (Şekil 5.22). Bu durumdaki kişilerin yaklaşık üçte biri (%32) gönüllü katılıma yönelik faaliyetlere ayıracak parası olmadığını belirtirken, %14'lük bir kesim de bu tip faaliyetlere ilgi duymadığını söylemiştir. Daha sonra gelen yanıtlar arasında kişinin çevresinde bu tip faaliyetlere katılan kimsenin olmaması (%10), bu tip kuruluşlara güven duymaması (%7) ve kişinin daha önce bu tip faaliyetlere katılmadığı için çekinmesi (%7) yer almaktadır.

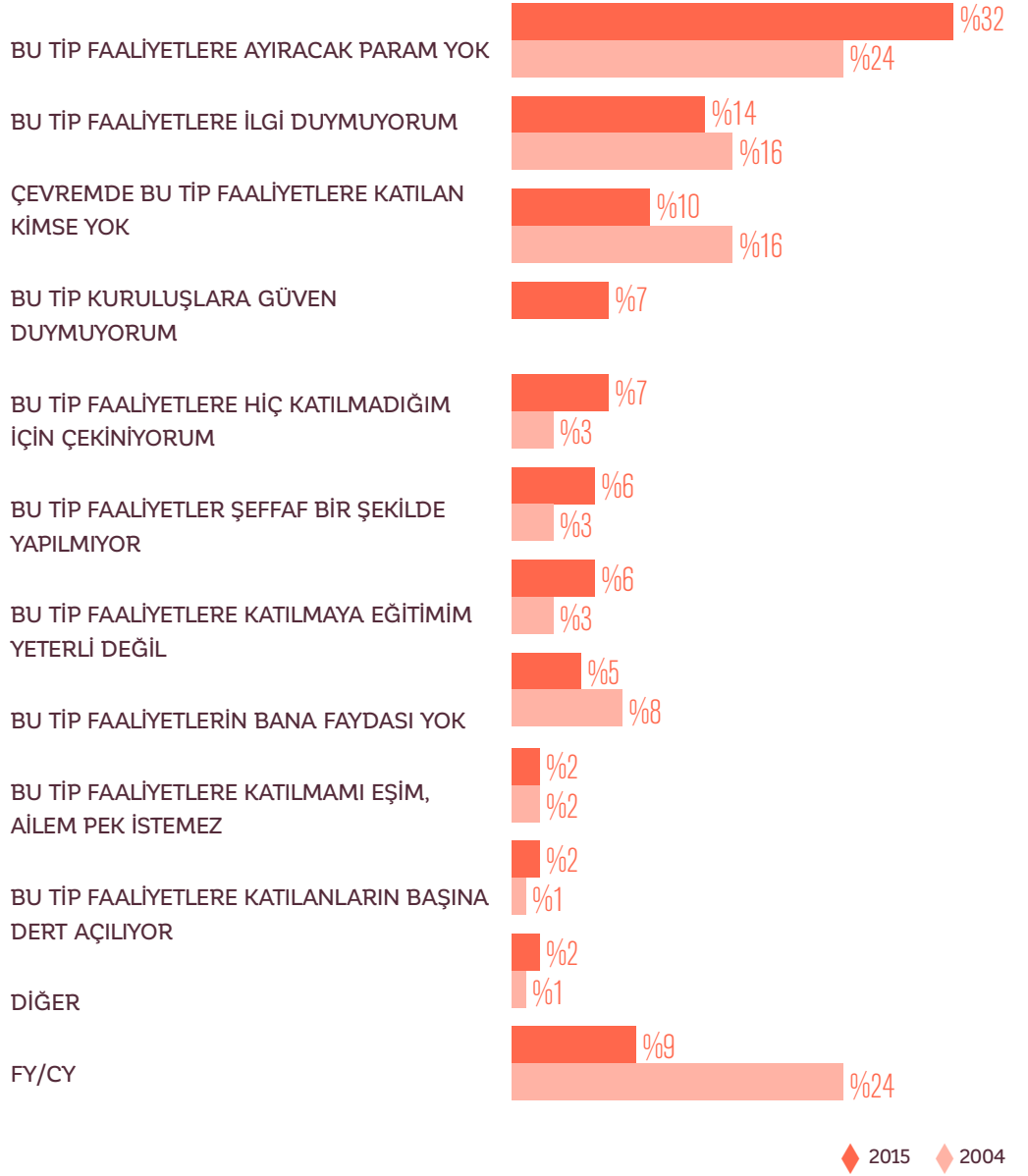
2015 yılı verilerini 2004 yılı verileri ile karşılaştırırken öne sürülen her sebebin oranından çok bu sebeplerin yaygınlık sıralamasını karşılaştırmak daha isabetli olacaktır. Zira 2004 yılında görüşülen kişilere "Bu tip

Gönüllü faaliyetlere katılımın tercih edilmemesinin öncelikli sebepleri maddi imkanların yetersizliği, bu tür faaliyetlere ilgi duymama ve benzer faaliyetlere katılan kimsenin olmaması.

kuruluşlara güven duymuyorum" seçeneği sunulmamıştır. 2004 yılında faaliyetlere katılmayanların öne sürdükleri sebeplerin sıralaması 2015 yılı ile büyük benzerlik göstermektedir. Her iki yılda da yetersiz maddi durum, ilgi duymama ve kişinin çevresinde benzer faaliyetlere katılan kimsenin olmaması en sık belirtilen üç sebep olarak öne çıkmaktadır.

ŞEKİL 5.22

**Gönüllü katılma
yönelik kuruluşlarda
faaliyetlere
katılmama sebebi**

Not: 2004 yılında görüşülen kişilere "Bu tip kuruluşlara güven duymuyorum" seçeneği sunulmamıştır.

2004 yılında seçenekler arasında sunulmamış olan "Bu tip kuruluşlara güven duymuyorum" seçeneğinin 2015 yılında faaliyetlere katılmama nedenleri arasında anlamlı bir yeri olduğu gözlenmektedir. 2004 çalışmasında mevcut seçeneklerin bazılarının seçilme oranlarında 2015 yılında düşüş gözlenmesi bu yeni seçeneğin etkisine bağlanabilir. Ne var ki, 2004 yılı ile karşılaştırıldığında görüştüğümüz kişilerin oldukça büyük bir kısmı mali durumlarını faaliyetlere katılmama nedeni olarak göstermiştir. Bu oran 2004 yılından 2015 yılında geldiğimizde sekiz puanlık bir artış ile %24'den %32'ye çıkmıştır. Bu bulgu vatandaşların ekonomik durumlarındaki kötüleşmenin bir yansıması olarak değerlendirilebilir ve bir önceki soruda öne çıkan aidat dışı bağıştaki anlamlı düşüşü destekleyen bir örüntüdür.

Gönüllü faaliyetlerde bulunmanın öncelikli sebepleri gönüllü çalışmadan haz alma, dini vecibeleri yerine getirme ve bu çalışmaların toplumsal gelişime katkıda bulunması.

KİŞİSEL HAZ ALMA

DİNİ VECİBELERİ YERİNE GETİRME

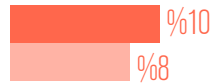
TOPLUMSAL GELİŞİME KATKIDA BULUNMA

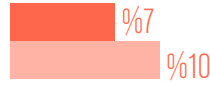
İNSANLARIN İHTİYAÇLARINA CEVAP VERME

BAŞKA İNSANLARLA TANIŞMA VE BİRLİKTE ÇALIŞABİLME

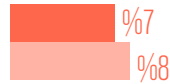
TOPLUMUN GÖNÜLLÜ ÇALIŞMAYA DEĞER VERMESİ

GÖNÜLLÜ ÇALIŞMANIN TOPLUMDA GETİRDİĞİ SAYGINLIK

HAYAT TECRÜBESİ KAZANMA

◆ 2015 ◆ 2004

ŞEKİL 5.23

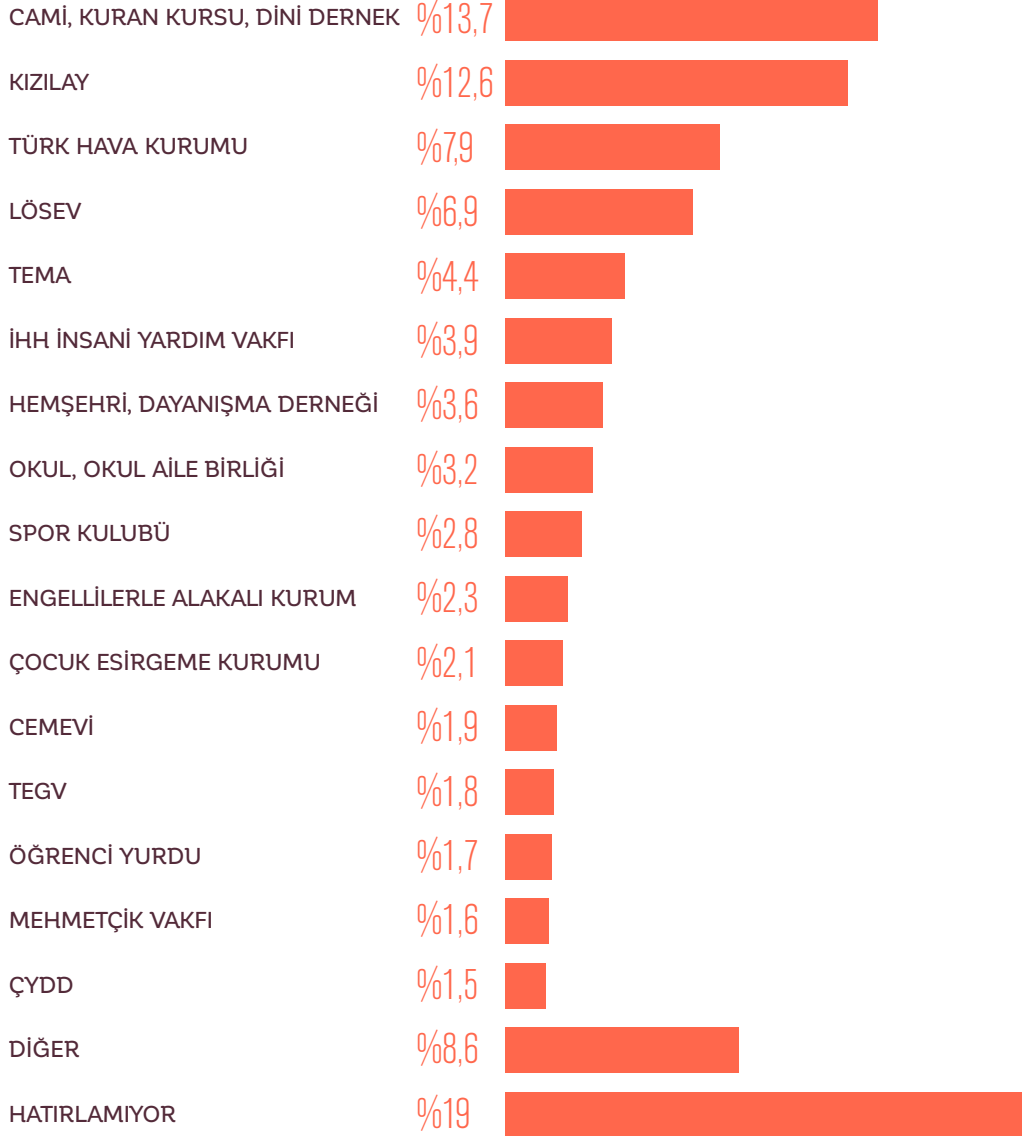
Kuruluşlarda gönüllü olarak çalışmanın ardında yatan sebepler

Görüşüğümüz kişilerin gönüllü katılma yönelik kuruluşlarla ilişkilerini irdelemek için sorduğumuz bir diğler soruda da bir kuruluşta gönüllü olarak çalıştığını belirten kişilere neden gönüllü olarak çalışmayı tercih ettiklerini bu konudaki çeşitli cevapları içeren bir liste sunarak sorduk (Şekil 5.23). Buradaki oranlar 2004

ve 2015'te yürütölmüş olan her iki çalışmada da gönüllü çalışma yaptığını söyleyen %6 kadarlık bir kitle içindeki dağılımları vermektedir. Verilen cevaplar arasında ilk sırayı çalışmanın verdiği kişisel haz alırken (%20), bu cevabı dini vecibeleri yerine getirmek (%15) ve gönüllü çalışmanın toplumsal gelişime katkıda

ŞEKİL 5.24

En son bağış yapılan kurum veya kuruluş

bulunması (%14) takip etmiştir. Verilen cevapları 2004 yılı çalışmamız ile karşılaştırdığımızda iki nokta öne çıkmaktadır. İlk olarak, gönüllü çalışmalarının ardındaki sebep olarak kişisel hazı gösterenlerin oranı %28'den %20'ye düşmüştür. İkinci olarak da dini vebecibelerini yerine getirdiği için gönüllü olarak çalıştığını belirtenlerin oranı %11'den %15'e çıkmıştır. Yani farklı kalıplara sokulamayan bir bireysellik vurgusu azalırken dini kalıplar içerisinde ifade edilen bir gönüllülük motivasyonunda artma eğilimi vardır. Diğer cevap kategorilerinin oranlarında anlamlı bir değişiklik gözlenmemektedir.

Gönüllü katılıma yönelik kuruluşlarla gerçekleştirilebilecek faaliyetler arasında aadat dışında bağış yaptıklarını belirtenlere en son 25 TL'nin üzerinde bağış yaptıkları kurum açık uçlu olarak sorulduğunda katılımcıların %13,7'si bu kurumun cami, Kuran kursu ya da dini bir demek olduğunu belirtmişlerdir (Şekil 5.24). Cemevlerine bağışlarla birlikte dini bir kuruma bağış yaptığını bildiren kişiler bağışçılarının %15,6'sını oluşturmaktadır. Dini kurumları %12,6 ile Kızılay takip etmiştir. Eğitim ile alakalı bağışlar (Okul, Okul Aile Birliği, TEGV, Öğrenci Yurdu, ÇYDD) bağışçıların tercihleri arasında toplam %8,2 oranında yer etmiştir. Türk Hava Kurumu (%7,9), LÖSEV (%6,9), TEMA (%4,4) ve İHH İnsani Yardım Vakfı (%3,9) katılımcıların son bağışlarını yaptıkları kurumlar arasında öncelikli gelmektedir. Soruyu sorduğumuz kişilerin %19'u bağış yaptıkları kurumu hatırlamazken, %8,6'sı da tüm cevaplar arasında oranı %1'i geçmeyen çeşitli kurumlara bağışta bulduklarını belirtmişlerdir.

Burada göze çarpan önemli bir örüntü dini saiklerle yapılan bağışların ön planda oluşudur. Ancak bu grup içerisinde ismi hatırlanıp öne çıkan bir kuruluş bulunmamaktadır. Bu durum bu tarz kuruluşların yerel düzeyde çalışan organizasyonlar olduğunu düşündürmektedir. İsmi hatırlanan ilk iki kurum Kızılay ve Türk Hava Kurumu gibi sivil insiyatiften ziyade devlet himayesi altında faaliyet gösteren kurumlardır. Çocuk Esirgeme Kurumu ve Mehmetçik Vakfı ile birlikte bu nitelikte resmi ve yarı-resmi denilebilecek kuruluşlar bağışların neredeyse dörtte birini (%24,2) almaktadır. %15,6'lık dini

kuruluşları düşündüğümüzde toplam bağışlar arasında ancak %60,2 gibi bir oranın resmi veya yarı-resmi olmayan ve dini saiklerle de faaliyet gösteremeyen sivil toplum kuruluşlarına gittiği gözlenmektedir. Bu gruptan çok çeşitli kurumları içeren "diğer" kategorisini de çıkardığımızda bize ismi verilebilen ve sivil toplum insiyatifi ile faaliyet gösteren devlet himayesi dışındaki kurumların aldığı bağış oranı olarak ancak %51,6'da kalmaktadır. Yani bu soru bağlamında 25 TL ve üzeri yapılan en son bağışın yaklaşık %16'sı genel başlık olarak dini olarak nitelenebilecek faaliyetler için, %24'ü resmi ve yarı-resmi kurumlara, yaklaşık %52'si bunların dışındaki sivil topluma giderken %9'unun da bu kategoriler dışında yerlere bağış olarak gittiği söylenebilir. Bu dağılım içerisinde resmi kurumların varlığı yadsınamayacak derecede yüksektir. Cami yaptırma demekleri, Kuran kursu ve dini demekler dışındaki kurumlara yapılan bağışlar da dini saiklerle yapılıyor olabilir ancak kurumsal olarak din temelli faaliyetler için bağış toplamanın diğer kategorilerle karşılaştırıldığında çok da yüksek olmadığı söylenebilir.

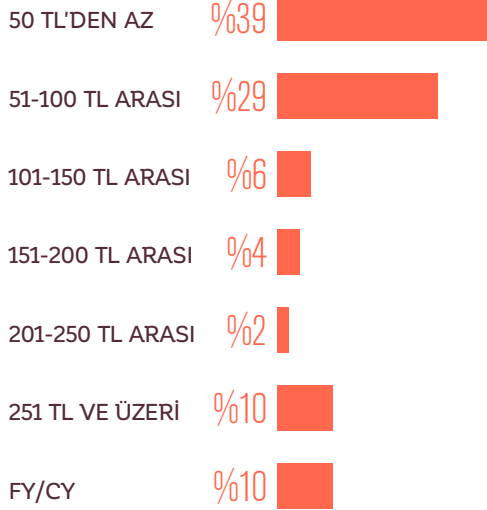
25 TL ve üzerinde yapılan son bağışların yaklaşık %16'sı dini faaliyetlerde bulunan kurumlara, %24'ü resmi ve yarı-resmi kurumlara, yaklaşık %52'si STK'lara yapılmıştır.

Bağış toplamada resmi veya yarı-resmi denilebilecek kuruluşlar ile cami yaptırma demekleri, Kuran kursu ve dini demekler dışındaki kuruluşlardan LÖSEV, TEMA ve İHH İnsani Yardım Vakfı'nın öne çıktığı görülmektedir. Elimizde bu bulgunun belirleyicilerini irdeleyecek veriler bulunmamaktadır. Ancak bu üç kuruluşun bağış toplama alanında kendilerine bir yer edinmiş olduklarını söyleyebiliriz.

Yapılan bağışların tahmini değerini sorduğumuzda görüştüğümüz kişilerin %39'u bağışlarının 50 TL altında, %29'u ise 51-100 TL arasında olduğunu belirtmişlerdir (Şekil 5.25). Dolayısıyla bağış yapanların büyük çoğunluğunun en son yaptığı bağışın değeri 100 TL'nin altındadır. Ayrıca 250 TL'nin üzerinde bağış yaptığını belirten %10'luk bir kesim dikkat çekmektedir.

ŞEKİL 5.25

En son yapılan bağışın tahmini değeri

◆ 2015

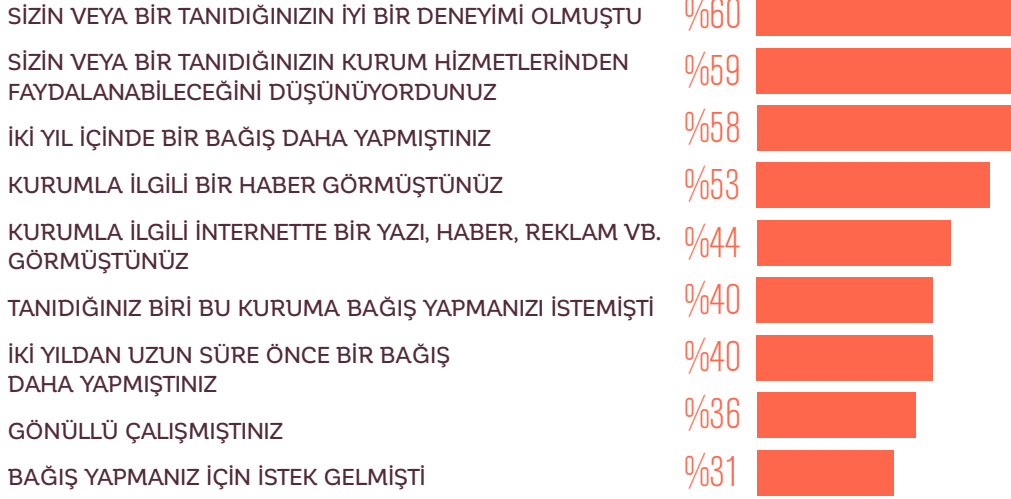
Bağışçıya “iyi bir deneyim” yaşatmak ve önerilen bir kuruluş olmak STK'ların bağış alma potansiyelini artırıyor.

Görüştüğümüz kişilere en son bağış yaptıkları kurumla bağışlarından önceki ilişkileri sorulduğunda (Şekil 5.26), katılımcıların yarısından fazlası kendilerinin veya tanıdıkları birinin kurumla iyi bir deneyimi olduğunu (%60), hizmetlerinden faydalanabileceğini düşündüğünü (%59), iki yıl içinde başka bir bağış daha yaptığını (%58) ve kurumla ilgili bir haber gördüğünü (%53) belirtmiştir. Aynı kuruma iki yıl içinde başka bir bağış yapanların cevapların %58'ini, iki yıldan daha önce bağış yapanların da %40'ını oluşturması insanların daha önce bağış yaptıkları bir kuruma tekrar bağış yapmaya eğilimli olduklarını göstermektedir. Katılımcıların %36'sı daha önce gönüllü çalıştıkları bir kuruma bağış yaptıklarını belirtmiştir. Bireylerin bağış yapmaya yönelmelerindeki dış etkenler hakkında fikir verebilecek iki veri de katılımcıların %40'ının tanıdıkları birinin bağış yapmalarını istemeleri ve %31'ine ise bağış yapmaları için bir istek gelmesidir. Bu oranlar listedeki diğer faktörlere göre nispeten düşük kalmaktadır. Kısaca Türkiye'de bağış toplayabilmek için insanların hayatlarına bir şekilde girilmesi ve onların “iyi bir deneyim sahibi” olmalarını sağlamak ve yakın çevreleri tarafından tavsiye edilebilir olmak önemlidir. Kurumların bağışçıları arasına girildiğinde bağış yapmaya devam etme eğilimi yükselmektedir. Ancak bir de kurumların görünür olmaları ve kişilerin söz konusu kurumun hizmetlerinden faydalanabileceklerini düşünmeleri öne çıkmaktadır. Yani kurumların bağışçılarına bir fayda sağlayabileceklerini gösterdikleri ve onlar için görünür oldukları ölçüde bağış alma olasılıkları artmaktadır. Sunulan seçenekler arasında en düşük oranın “Bağış yapmak için bir istek gelmiş olması” olması da dikkate değer bir bulgu olup Türkiye'de kurumlara bağış toplama faaliyetlerinin bağış yapma eğilimini tetiklemede yetersiz kaldığını düşündürmektedir.

İnsanlar bağış yapacakları kurumun hangi özelliklerine dikkat etmektedirler? Görüştüğümüz kişilerin büyük çoğunluğu (%80'den fazlası) kurumun aldığı bağışları amacına uygun kullanacağına ve iyi yönetildiğine dair güven, kurumun ihtiyaç sahibi kişilere kolay ulaşabiliyor olması, kurum hesaplarının şeffaf olması,

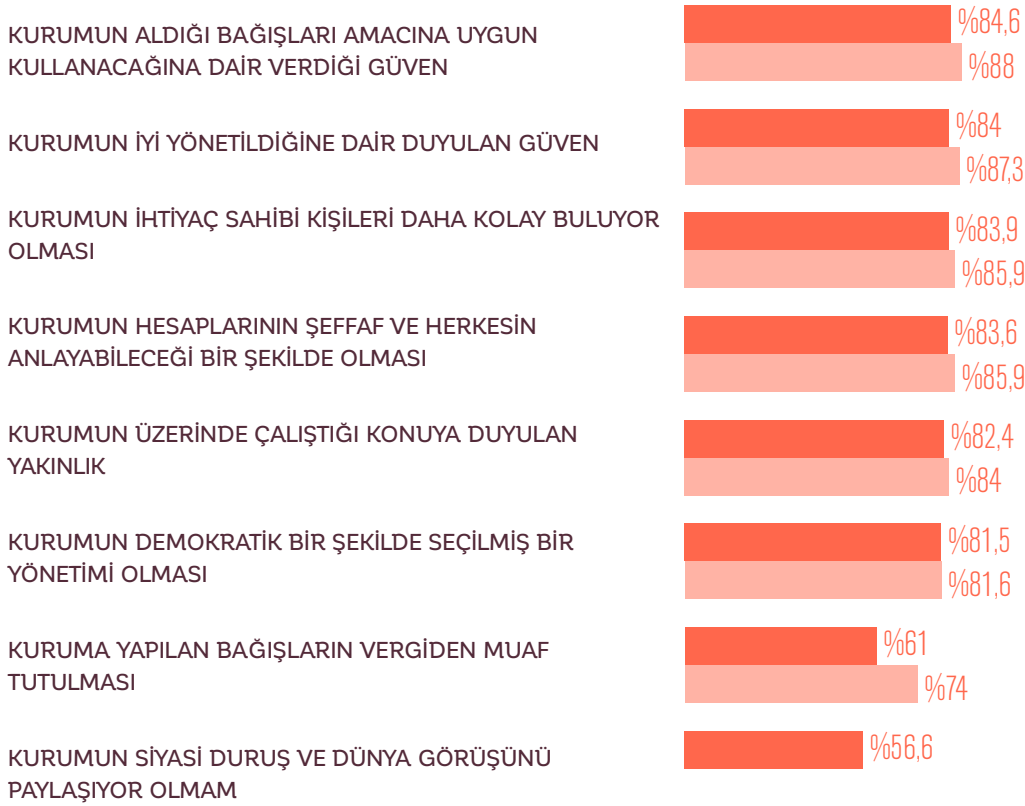
ŞEKİL 5.26

En son bağış yapılan kurum veya kuruluş ile bağış öncesi ilişkiler

ŞEKİL 5.27

Bağış yapılacak kurumu seçmede önemli görülen faktörler (önemli veya çok önemli olduğu belirtilenler)

kişinin kurumun çalıştığı konuya olan yakınlığı ve kurumun demokratik bir şekilde seçilmiş yönetiminin olmasını önemli ya da çok önemli olarak görmektedir. Bu faktörler arasında önem açısından pek fark bulunmamaktadır (Şekil 5.27). Daha sonra göreceğimiz gibi bağışçıların nispeten küçük bir kısmının bağış yaptıkları kurumların faaliyetlerine dair rapor aldıklarını da göz önünde bulundurduğumuzda bağışçı-STK ilişkilerinde güvenin önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Katılımcıların %56,6'sı kurumun siyasi duruşunu ve dünya görüşünü paylaşıyor olmalarını önemli bir faktör olarak belirtmişlerdir. Bu soruyu 2015 yılında ilk kez sorduk. Kuruma yapılan bağışların vergiden muaf tutulmasını önemli olarak görenlerin oranı 2004 yılında %74'ten 2015 yılında %61'e düşmüştür. Vergi muafiyetinin bireylerden çok kurumlar açısından önemli olduğunu düşündüğümüzde bireylerin verdiği önem açısından bu konunun diğerlerinin gerisinde kalması beklenen bir durumdur. Listedeki diğer faktörlerin önem algısında 2004'ten bu yana önemli bir değişiklik gözlenmemektedir.

Bireysel bağışçılar bağış yaptıkları kurum hakkında araştırma yapmakta, bağışladıkları paranın nasıl kullanılacağına dair görüş bildirmekte ve daha sonra kurumlardan faaliyetlerine ait rapor almaktalar mıdır? Görüştüğümüz bağışçıların yaklaşık üçte biri (%34) bağış yaptıkları kurum hakkında araştırma yaptıklarını söylemişlerdir (Şekil 5.28). Bağışçıların yarısı (%51) bağışlarının nasıl kullanılacağına dair görüş bildirmezken, %25'i bu yönde görüş bildirmekte, %23'ü de zaten belirli

bir amaç için bağış yaptığını belirtmektedir (Şekil 5.29). 2004 yılındaki çalışmamızda görüşülen kişilere "belirli bir amaç için bağış yapma" seçeneği sunulmadığı için iki yıl arasında karşılaştırma yapmak zordur. Ancak bu yeni seçeneğin varlığı da göz önüne alındığında görüş bildirenlerin oranında önemli bir değişiklik görülmediği söylenebilir. Şekil 5.30'da bağışçılara bağış yaptıkları kurumların faaliyetlerine ait rapor alıp almadıkları sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplarda 2004 yılına göre anlamlı bir değişiklik gözlenmemektedir. Bağışçıların yaklaşık üçte biri kurumlardan rapor aldıklarını belirtirken geri kalan üçte ikilik grup almamaktadır. Bu üçte birlik grup için elde edilen raporun niteliği açık değildir. Ancak bağışçıların sadece üçte biri kadarının bağışları hakkında bir rapor ya da geri dönüş elde ettikleri söylenebilir. Bu oranın çok da yüksek olmadığı açıktır. Bağışlar genellikle bir ön araştırma yapılmadan verilmekte ve bağışların nasıl kullanılacağına dair de ancak %48'lik bir kesim (direkt görüş bildirenler ve belirli bir amaç için bağış yapanların toplamı) görüş belirtmektedir. Yani bağışların en az yarısı bağışı alan kurumun belirlediği şekilde harcanmaktadır. Tüm bu faktörlerin Türkiye'de STK'lara yapılan bağışların gelişmesinde bir kısıt olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bağışçıların kurumlar hakkında araştırma yapmadıkları göz önünde bulundurulduğunda, kurumların kişilerin yaptıkları bağışlar için kurumsal olarak rekabete girmedikleri düşünülebilir. Bağışçıların yarıdan fazlası bağışlarının nasıl kullanılacağını kuruma bırakırken yaklaşık üçte ikisi de kurumlardan faaliyetleri hakkında hiçbir geri bildirim almamaktadır. Bütünüyle değerlendirildiğinde bu resim kurumların bağışçılarıyla olan ilişkilerinin hesap verebilirlik disiplininin uzak olduğu izlenimi yaratmaktadır.

Türkiye'de yeni tür bağış yapma kanallarının ne sıklıkta kullanıldığını ölçmek için görüştüğümüz kişilere bu kanallardan bazılarını kullanarak kullanmadıklarını sorduk (Şekil 5.31). Yeni bağış kanallarından cep telefonu ile mesaj atarak bağış yapmak nispeten anlamlı bir yaygınlığa ulaşmış gözükmemektedir; katılımcılardan %7,5'i bu yolla bağış yaptıklarını belirtmişlerdir. Bir internet sitesi aracılığıyla bağış yapanlar ise oldukça azdır (%1,9). Özellikle uluslararası alanda

ŞEKİL 5.28

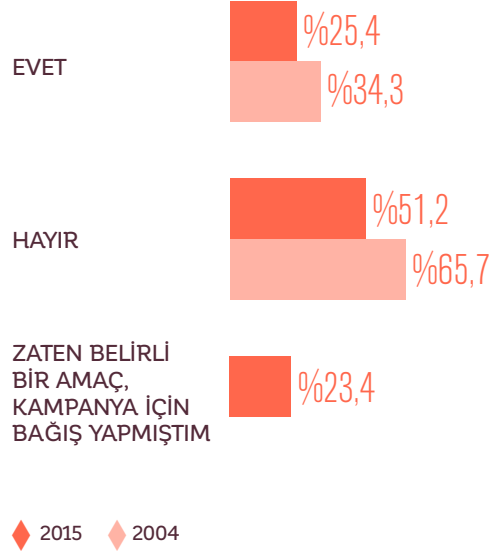

Bağış yapmadan önce bu kurum hakkında araştırma yapmış mıydınız?

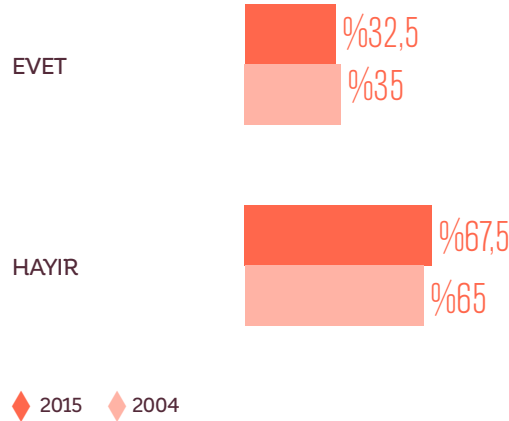
ŞEKİL 5.29

Bağışınızın nasıl kullanılacağına dair görüş bildiriyor musunuz?

giderek popülerleşen, bir kişinin toplumsal fayda sağlayacak bir proje için internet üzerinden başlattığı bağış kampanyalarına katılım da henüz Türkiye'de çok düşüktür (%1,3). Kısaca yeni bağış mecralarının Türkiye'de kullanımı son derece kısıtlıdır diyebiliriz. Burada akla gelen bir soru bu tür internet üzerinden bağışların internet erişimi yüksek olan bir grup arasında artıp artmadığıdır. Ne yazık ki bu gözlemi 2004 yılı ile karşılaştırmalı olarak yapma olanağımız bulunmuyor. Ancak elbette internet erişimi olmayanların bu yeni bağış kanallarına erişimi olmadığı açıktır. Cep telefonu kullanımı internette farklı olarak her kesim için erişilebilir bir mecra haline gelmiştir. Dolayısıyla her ne kadar internet temelli bağış gözlemi az da olsa cep telefonu ve internet temelli bağış toplama yöntemlerinin gitgide artacağı ön görüşünde bulunmak için yeterli neden vardır. Türkiye'de internet erişiminin gelişmesi için henüz kullanılmamış oldukça geniş bir temel mevcuttur.

Türkiye'de faaliyet gösteren vakıf ve demekler arasında vatandaşların aklına en başta gelenler hangileridir? Görüştüğümüz kişiler tarafından bu soruya verilen ilk beş cevabın toplam cevaplar arasındaki dağılımında %1'den fazla oranda ifade edilen kuruluşlar Şekil 5.32'de sunulmuştur. Verilen cevaplarda Kızılay önemli bir farkla en ön sırada yer almaktadır (%26,8). Daha sonra akla gelen kuruluşlar arasında ön sıralarda LÖSEV (%9,8), Türk Hava Kurumu (%8,2), TEMA (%6), Çocuk Esirgeme Kurumu (%5,9) ve Kimse Yok Mu Derneği (%5,3) yer almaktadır. Vatandaşların Türkiye'de faaliyet gösteren vakıf ve demekleri düşündüklerinde Kızılay, Türk Hava Kurumu ve Çocuk Esirgeme Kurumu gibi devlet himayesi altında faaliyet gösteren kuruluşlar ile tamamen sivil girişime dayalı kuruluşlar arasında ayırım yapmadıkları gözlenmektedir.

ŞEKİL 5.30

Bağış yaptığınız kurumlardan faaliyetlerine ait rapor alıyor musunuz?

ŞEKİL 5.31

Yeni bağış kanallarının kullanımı

BİR İNTERNET SİTESİ ARACILIĞIYLA BAĞIŞ

%1,9

CEP TELEFONUNDAN MESAJ ATARAK BAĞIŞ

%7,5

BİR KİŞİNİN TOPLUMSAL FAYDA SAĞLAYACAK BİR PROJE İÇİN İNTERNET ÜZERİNDEN BAŞLATTIĞI PARA TOPLAMA KAMPANYASINA BAĞIŞ

%1,3

Burada dikkat çeken bir nokta Kızılay, Türk Hava Kurumu, LÖSEV, TEMA ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun en son bağış yapılan kuruluşlar listesinde de en üst sıralarda yer almasıdır. Benzer şekilde en son bağış yapılan kuruluş listesinde üstte yer alan İHH İnsani Yardım Vakfı ve Mehmetçik Vakfı, en başta akla gelen kurumlar listesinde de üst sıralarda yer almaktadır. Açıkça ki bağış toplama ve isim hatırlanmasında Kızılay en başta gelen kurumdur. Kızılay'ın eğitim sistemi içerisinde bulunduğu yer dikkate alındığında bu durum şaşırtıcı değildir. LÖSEV ve TEMA'nın yüksek medya görünürlüklerinin isim hatırlanma oranlarına olumlu şekilde yansdığı görülmektedir.

Görüştüğümüz kişilerin çeşitli kurumlara ne derecede güven duyduklarını belirlemek

amacıyla onlara bir liste sunulmuş ve listedeki her kuruluşa ne derecede güvendiklerini 1 ile 10 arasında bir puan vererek (1 puanın "hiç güvenmiyorum", 10 puanın ise "tamamen güveniyorum" anlamına geldiği) belirtmeleri istenmiştir. Şekil 5.33'de görülebileceği üzere bu listedeki en çok güvenilen kuruluşlar vatandaşların bir önceki soruda ilk olarak hatırladıkları kuruluşlar ile önemli ölçüde örtüşmektedir (Kızılay, LÖSEV, Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu, TEMA). Bu bulgu güvenilirlik ile bilinirlik arasında pozitif bir ilişki olduğunu düşündürmektedir. Silahlı kuvvetlere güven yüksek gözükürken, siyasi partiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve merkezi yönetim/hükümete yönelik güven nispeten düşüktür.

Bu soruyu listedeki bazı kuruluşlar için 2004 yılında da sormuştuk. Genel olarak listedeki demek ve vakıfların güven ortalamasınının 2015 yılında 2004 yılına göre yükseldiğini söylemek mümkündür. Benzer şekilde siyasi partilere duyulan güven artarken, Meclis, merkezi yönetim/hükümet ve silahlı kuvvetlere duyulan güvende düşüş yaşanmıştır.

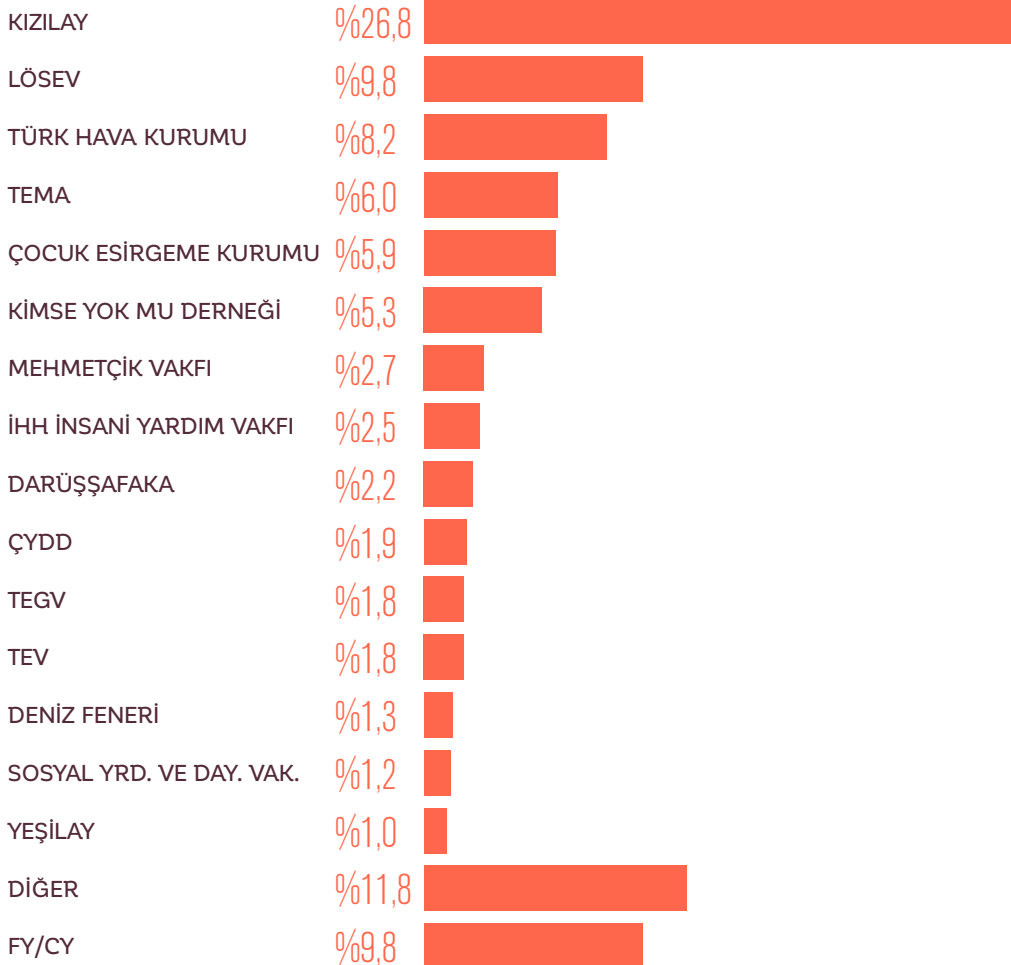
Gönüllü bağışların yanı sıra bazı kuruluşların bağış adı altında vatandaşlardan çeşitli ödemeler talep edebildikleri bilinmektedir. Vatandaşların bu durumla ne sıklıkta karşılaştıklarını ölçmek için görüştüğümüz kişilere geçtiğimiz bir yıl içerisinde herhangi bir kuruluşa istememelerine rağmen zorunlu olarak

Vatandaşlar devlet himayesi altında faaliyet gösteren kurumlar ile tamamen sivil girişime dayalı kuruluşlar arasında ayırım yapmıyor.

bağış yapma durumunda kalıp kalmadıklarını sorduk (Şekil 5.34). 2004 yılında %7 olarak ölçtüğümüz zorunlu bağış yapma oranı 2015 yılında %1'e kadar düşmüş gözükmektedir. Bu veriler bağış adı altında talep edilen çeşitli ödemelerin oldukça seyrek rastlanır bir durum haline geldiği anlamına gelmektedir. Zorunlu olarak bağış yaptığını ifade edenlere bu ödemelerin hangi kurumlardan istendiğini sorduğumuzda aldığımız cevapların büyük bir bölümü eğitim kurumlarını işaret etmektedir. Bu da eğitim kurumlarının değişik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla genellikle kayıt sırasında velilerden bağış toplama yoluna gittiklerini

düşündürmektedir. Öğrencilerin doğrudan devam ettikleri eğitim kurumunda bazı hizmetleri alabilmeleri ve alt yapı ihtiyaçlarını (temizlik, badana boya, ısınma vb.) karşılamak amacıyla bu zorunlu bağışların toplandığı, ancak bu eğilimin de son on yıl içerisinde oldukça azalmış olduğu gözlenmektedir.

Bir önceki bölümde görüştüğümüz kişilerin geçtiğimiz bir yıl içerisinde akraba, komşu ve diğer ihtiyaç sahiplerine yaptıkları yardımların, sokak dilencilerine verilen paraların, fitre ve zekat ödemelerinin toplamını örneklem kişi sayısına bölerek her yardım türü için yıllık kişi başı miktarı

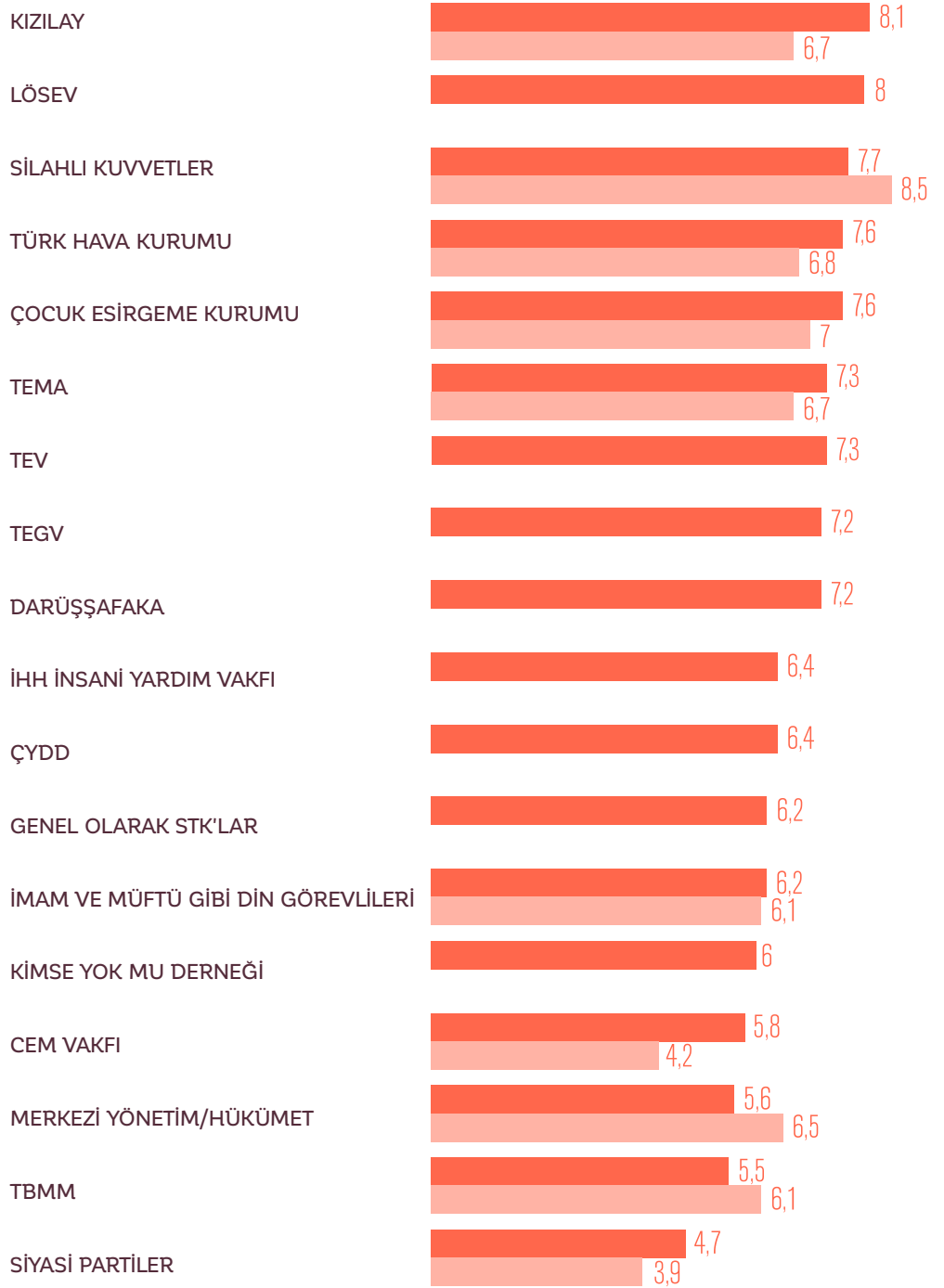

ŞEKİL 5.32

Türkiye'de faaliyet gösteren vakıf ve dernekler arasında en başta aklınıza gelenleri hangileridir?

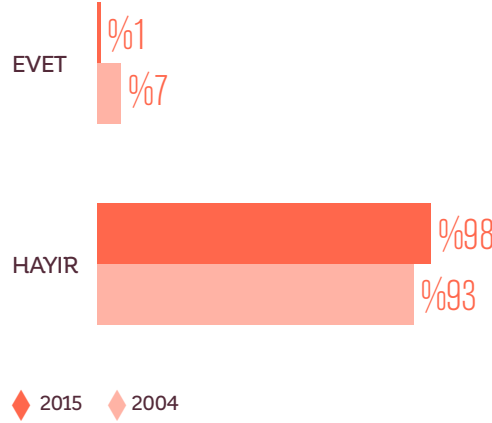
ŞEKİL 5.33

Kurumlara duyulan güven (1-10 arası ortalama)

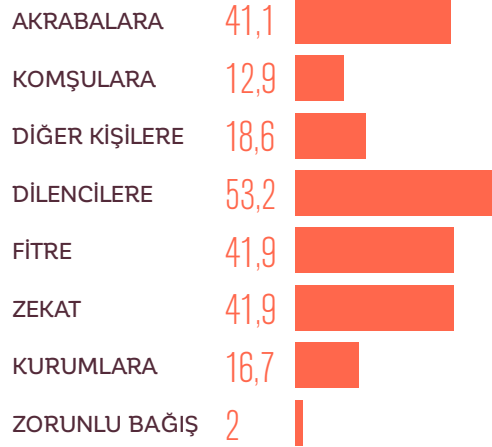
ŞEKİL 5.34

Geçtiğimiz bir yıl içerisinde herhangi bir kuruluşa zorunlu olarak bağış yapmak durumunda kaldınız mı?

hesaplamıştık (Şekil 5.20). Bu noktada bu bulgulara kurumlara yapılan gönüllü ve zorunlu bağışları da ekleyebiliriz. Şekil 5.21'i oluşturmak için kullandığımız soruda görüştüğümüz kişilere içinde 21 kuruluş türü içeren kapsayıcı bir liste sunmuş ve bu listede yer alan tarzda kuruluşların herhangi birine aidat ödeme dışında bağışta bulunup bulunmadıklarını sormuştuk. Bir önceki soruda da geçtiğimiz bir yıl içerisinde herhangi bir kuruluşa zorunlu olarak bağış yapmak durumunda kalan insanlara bu bağışın tahmini miktarını söylemelerini istemiştik. Bu iki kalemi de eklediğimizde Türkiye'de kişi başı ortalama yıllık yardım ve bağış miktarı Şekil 5.35'teki gibi oluşmaktadır.

Görüştüğümüz kişilerin kurumlara son bir yılda yaptıkları bağışlar doğrudan yardımların oldukça altında kalarak kişi başı 16,7 TL olmuş, zorunlu bağışlar ise kişi başı 2 TL olarak gerçekleşmiştir. Bu verilerden yola çıkarak bir yılda yapılan tüm yardım ve bağışların toplamı ise kişi başı 228,3 TL olarak hesaplanmıştır. TÜİK 2015 verilerine göre Türkiye'de 18 yaşın üzeri nüfus yaklaşık 60 milyondur. Dolayısıyla Türkiye'de bir yılda yapılan tüm yardım ve bağışların toplamını yaklaşık 13,7 milyar TL olarak tahmin ediyoruz. Bu rakam 2014 Türkiye GSYİH'sinin %0,8'ine, araştırmamızda hesapladığımız ortalama yıllık hanehalkı gelirinin %1'ine ve yine araştırmamızda hesapladığımız ortalama yıllık kişi başı hanehalkı gelirinin %2,9'una denk gelmektedir. Burada vurgulanması gereken bir nokta belirtilen bağış miktarlarının gerçek değerlerinin biraz üstünde, gelir rakamlarının da gerçek değerlerinin biraz altında olabileceğidir. Anket çalışmalarında kişilerin gelir beyanları genel olarak gerçek miktardan düşüktür; bu durumda yüz yüze görüşmelerde ortaya çıkan hassasiyet ve gerçek geliri saklama eğiliminin rolü olduğu gibi hane halkının tüm gelir hesabının oldukça zor olmasından da kaynaklanmaktadır. Oysa hayırseverlik ve bağış miktarlarını olduğundan fazla göstermenin sosyal bir cazibesi olduğu da açıktır. Dolayısıyla Türkiye'de yardım ve bağışların toplam gelirler içindeki payını belirlemek için yaptığımız hesaplamalardan elde ettiğimiz oranlar düşük görünmekle birlikte gerçek oranlar için bir üst sınır olarak kabul edilebilirler.

ŞEKİL 5.35

Son bir yılda yapılan doğrudan yardım ve kurumsal bağışların tahmini kişi başı mali değerleri (TL)

Not: Görüşülen kişilerin her kalem için son bir yılda yaptıklarını belirttikleri yardım miktarları toplanmış ve toplam görüşülen kişi sayısına (2.495) bölünmüştür.

Türkiye'de bir yılda yapılan tüm yardım ve bağışların toplam miktarı uluslararası bir karşılaştırmada nerede durmaktadır? Böyle bir karşılaştırma için önümüze çıkan önemli bir zorluk uluslararası karşılaştırmalarda genellikle sadece kurumlara yapılan bağışlara odaklanması ve çalışmamızda ele aldığımız doğrudan kişilere yapılan yardım ve bağışların (akraba, komşu, ve diğer ihtiyaç sahiplerine yapılan aynı ve nakdi yardımlar, fitre ve zekat ödemeleri, dilencilere yapılan yardımlar)

Türkiye'de bir yılda yapılan tüm yardım ve bağışların toplamı 13,7 milyar TL olarak tahmin ediliyor. Bu tutar 2014 Türkiye GSYİH'sinin %0,8'ine denk geliyor.

hesaplara katılmamasıdır. Bu noktayı göz önünde tutarak sadece bireylerin kurumlara yaptıkları bağışlara odaklandığımızda bir yılda Türkiye'de bireylerin kurumlara yaptıkları bağışlar GSYİH'nin %0,06'sına denk gelmektedir. *Fondation de France*'in gerçekleştirdiği bir araştırmada dokuz gelişmiş Avrupa ülkesinde bir yılda kurumlara yapılan bağışlar karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.¹⁸ Bu dokuz ülkedeki bireylerin kurumlara yaptıkları bağışlar toplam GSYİH'nin %0,2'sini oluşturmaktadır. Bağışların GSYİH'ye oranının en yüksek olduğu ülke İngiltere (%0,56), en düşük olduğu ülke ise Belçika'dır (%0,04). Bu verilere göre Türkiye'de %0,06 olarak ölçtüğümüz kurumlara yapılan bireysel bağışların GSYİH'ye oranı İspanya (%0,05) ve Belçika'nın (%0,04) hemen üzerindedir.

Türkiye'de kurumlara yapılan bireysel bağışlar GSYİH'nin %0,06'sını oluştururken toplam bireysel yardım ve bağışların oranı %0,8'e çıkmaktadır. Bu rakam *Fondation de France* raporundaki en yüksek orana sahip olan İngiltere'nin dahi üzerindedir. Ne var ki, İngiltere ve diğer Avrupa ülkeleri için sunulan verilere bireylerin doğrudan diğer kişilere yaptıkları yardımlar dahil değildir. Bu ülkelerde de çalışmamızda olduğu gibi detaylı bir kırılımla tüm bağış ve yardımlar göz önüne alındığında toplam miktarın ne kadar olacağını tahmin

¹⁸ Çalışmada veri sunulan dokuz ülke Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsveç, İsviçre ve İtalya'dır. Veriler 2012 tarihlidir. Çalışmaya şu adresten ulaşmak mümkündür: https://www.fondationdefrance.org/sites/default/files/atoms/files/philanthropy_in_europe_2015_0.pdf

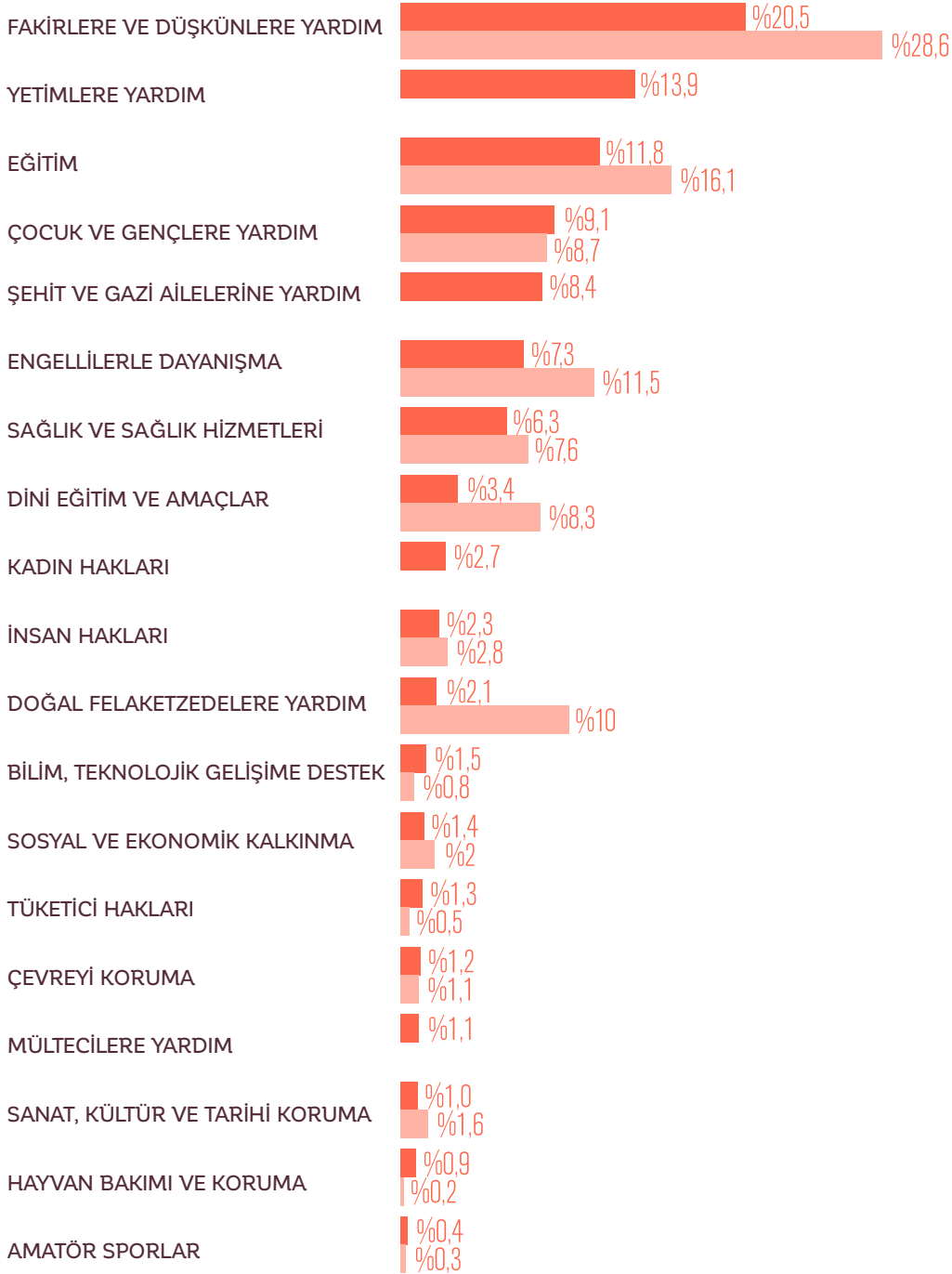
etmek de kolay değildir. Bu durumda Türkiye'nin listenin yine alt sıralarında mı yoksa daha yukarılarda mı yer alacağı sorusunu elimizdeki verilerle yanıtlayamayız.

Görüştüğümüz kişilerin bağış yapmış veya yapmamış olmalarından bağımsız olarak eğer bağış yapacak olsalar hangi alana öncelik vereceklerini öğrenmek için onlara çeşitli faaliyet alanlarını gösteren bir liste sunup bu listedeki hangi alanda faaliyet gösteren kurumlara bağış yapacaklarını sorduk (Şekil 5.36). Bağış tercihinde öne çıkan faaliyet alanı çeşitli dezavantajlı ve mağdur gruplara (fakir ve düşkünler, yetimler, şehit ve gazi aileleri, engelliler) yardım olmuştur. Katılımcıların yaklaşık yarısı (%50,1) bu alanlarda faaliyet gösteren kurumlara bağış yapacağını belirtmiştir. Daha sonraki sıralarda eğitim (%11,8), çocuk ve gençlere yardım (%9,1) ve sağlık hizmetleri (%6,3) alanlarında faaliyet gösteren kurumlar yer almaktadır. Sosyal ve ekonomik kalkınma, bireylerin hayatına etki potansiyeli yüksek bir alan olmasına rağmen bağış önceliği sırasında yeri çok düşüktür (%1,4). Bu durumun sebebi kalkınma gibi büyük çaplı bir hedefin kapsamlı ve altyapısal çözümler gerektirdiği algısı olabilir. Bireysel bağışlarda önceliğin, yapılan bağış karşılığında gerçekleşecek etkinin doğrudan gözlemlenmesinin diğerlerine kıyasla daha açık olduğu alanlara verildiği savunulabilir. İnsan hakları, kadın hakları ve çevre mücadeleleri gibi büyük ölçekli mücadelelere yapılan bağış her zaman doğrudan etkisi gözlemlenebilir değildir ve görüştüğümüz kişiler tarafından öncelikli olarak görülmemiştir.

2015 yılı bulgularını 2004 yılı bulguları ile karşılaştırmak kolay değildir çünkü 2015 listesindeki bazı faaliyet alanları 2004 yılında görüştüğümüz kişilere sunulmamıştır. Bu karşılaştırmadaki en belirgin değişim doğal felaketzedelere yardım konusundaki öncelikteki düşüş (%10'dan %2,1'e) olmuştur. Bu düşüşü 2004 yılında 1999 Marmara Depremi'nin olumsuz etkilerinin insanların hafızalarında hala taze olmasına ve 2015'e doğru zamanla unutulmasına bağlamak mümkündür. 2004 yılında seçenekler arasında sunulmamış

ŞEKİL 5.36

Bağış yapacak olsanız öncelikle hangi alanlarda faaliyet gösteren kurumlara bağış yapardınız?

olan yetimlere, şehit ve gazi ailelerine yardım seçeneklerinin anlamlı bir destek bulması önemlidir. Ancak bu seçenekler öne çıkarken diğer hangi seçeneklere verilen önceliğin azaldığını belirlemek mümkün değildir. Örneğin fakir ve düşkünlere yardım, eğitim ile engellilerle dayanışma seçeneklerindeki azalmanın doğrudan yetim, şehit ve gazi ailelerine yardım seçeneklerinin 2015'te kullanılmış olması nedeniyle gözlemlendiği söylenebilir. Yani bağış eğilimlerini motive eden faaliyet alanlarını 2015'te biraz daha iyi gözlemekle beraber son on yılda genel kategoriler arasında önemli kaymaların meydana geldiğini iddia etmek pek mümkün değildir.

İngiltere merkezli Charities Aid Foundation (CAF) adlı kuruluş her yıl dünyadaki birçok ülkede bağış, gönüllülük ve yardım eğilimlerini değerlendiren bir çalışma gerçekleştirmektedir. Bu çalışmaya dahil edilen her ülkedeki nüfusu temsil etme özelliğine sahip bir örneklem grubuna son bir ay içerisinde şu üç davranışı yapıp yapmadıkları sorulmaktadır: (i) bir hayır kurumu, vakıf ya da demeğe (charity) para bağışlamak, (ii) bir kuruluş için gönüllü olarak zaman ayırmak ve (iii) bir yabancıya

ya da ihtiyaç sahibi tanımadığı bir kişiye yardım etmek. Görüşülen kişilerin bu üç soruya verdikleri cevaplara göre her ülke için bir bağışçılık skoru yaratılmakta ve sonuçlar "Dünya Bağışçılık Endeksi" adlı raporla yayınlanmaktadır.

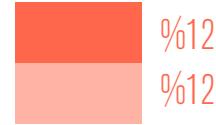
Türkiye bu araştırmaya son olarak 2014 yılında dahil edilmiştir. Saha çalışmasının 2013 yılı içinde yapıldığı araştırmaya göre son bir ay içerisinde Türkiye toplumunun %12'si bir hayır kurumu, vakıf ya da demeğe para bağışlamış; %5'i bir kuruluş için gönüllü olarak zaman ayırmış ve %38'i de tanımadığı birine yardım etmiştir. Bu verilerle Türkiye araştırmanın yapıldığı 135 ülke içinde 128. sırada yer almıştır. Çalışmada ilk sırayı Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Myanmar paylaşmıştır. ABD'de son bir ay içerisinde vatandaşların %68'i bağış yapmış, %44'ü gönüllülük yapmak için zaman ayırmış ve %79'u da tanımadığı birine yardım etmiştir.

Araştırmamızda CAF'ın ülkedeki bağışçılık eğilimlerini değerlendirmek amacıyla sorduğu sorunun aynısını sorduğumuzda elde ettiğimiz veriler Şekil 5.37'de sunulmuştur.

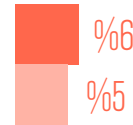
ŞEKİL 5.37

Son bir ay içerisinde belirtilen davranışları yapanların oranı

BİR HAYIR KURUMU, VAKIF, DERNEĞE PARA BAĞIŞLAMAK

BİR KURULUŞ İÇİN GÖNÜLLÜ OLARAK ZAMAN AYIRMAK

BİR YABANCIYA YA DA İHTİYAÇ SAHİBİ TANIMADIĞINIZ BİR KİŞİYE YARDIM ETMEK

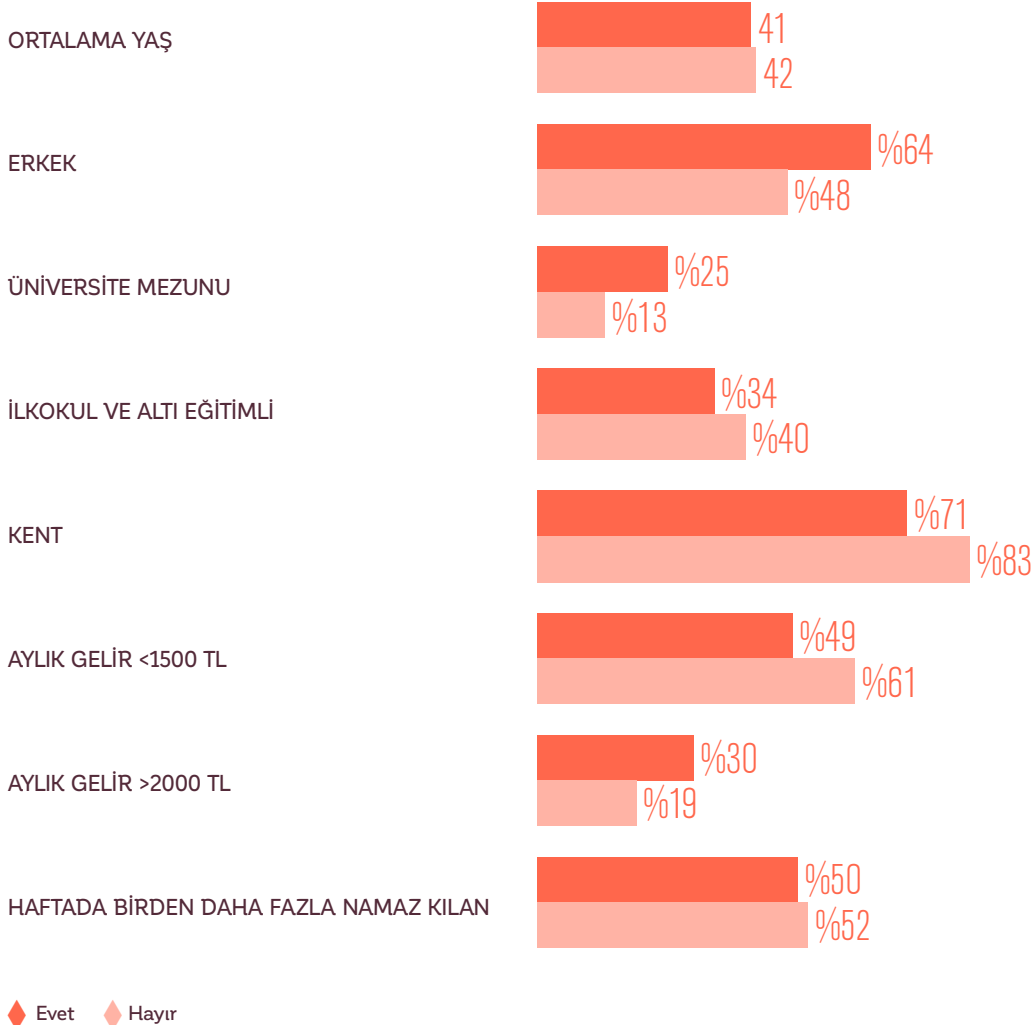
◆ 2015 ◆ CAF 2014

2015 yılı verilerimizi CAF 2014 raporu verileri ile karşılaştırdığımızda kurumlara bağış ve gönüllülük davranışlarının yaygınlığında herhangi bir değişim olmadığını gözlemlemekteyiz. Son bir ay içinde bir yabancıya ya da ihtiyaç sahibi tanımadığı bir kişiye yardım edenlerin oranı ise %29'da kalmıştır. Bu oran CAF 2014 raporu verilerine göre dokuz puanlık bir düşüşü işaret etmektedir. Elde ettiğimiz verileri Türkiye'nin yer almadığı CAF 2015 raporundaki diğer ülkelerin verileri ile karşılaştırdığımızda,

Türkiye'nin 146 ülke içinde bir hayır kurumu, vakıf ya da derneğe para bağışlama oranında 121. sırada, bir kuruluş için gönüllü olarak zaman ayırmada 138. sırada ve bir yabancıya ya da ihtiyaç sahibi tanımadığı bir kişiye yardım etmede 136. sırada kaldığını görüyoruz. Bu sonuçlar CAF'ın bağış, yardım ve gönüllüğün yaygınlığını ölçme metodolojisine göre Türkiye'nin araştırmada yer alan ülkeler arasında yine nispeten geri sıralarda yer aldığını gösteriyor.

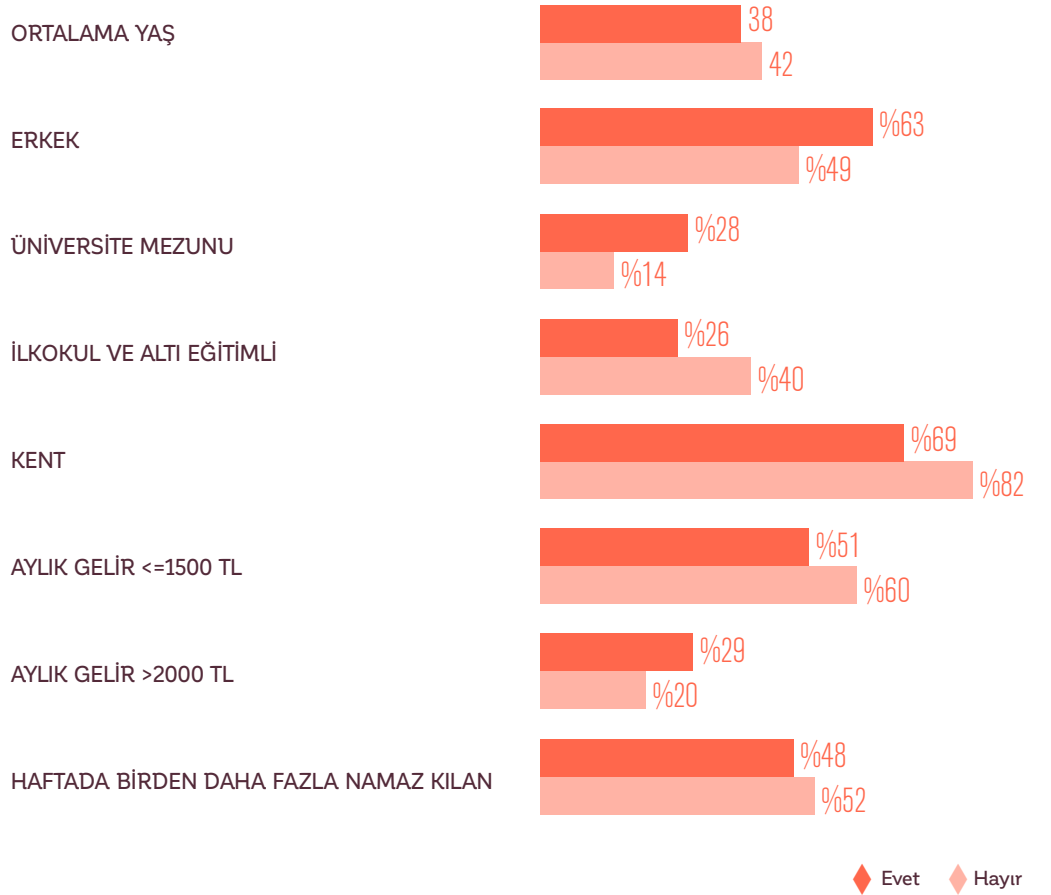
ŞEKİL 5.38

Hayır kurumu, vakıf, derneğe para bağışlama davranışının sosyo-ekonomik gruplara göre kırılımı

ŞEKİL 5.39

Bir kuruluş için gönüllü olarak zaman ayırma davranışının sosyo-ekonomik gruplara göre kırılımı

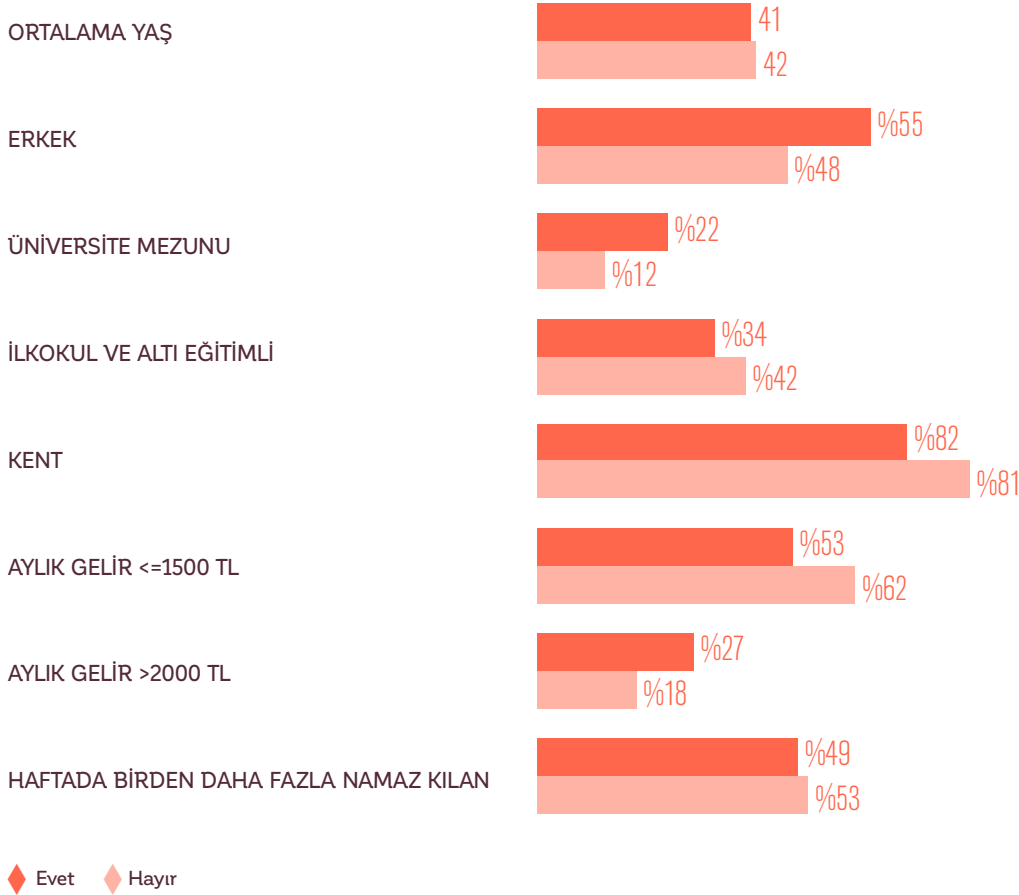
Şekil 5.38, 5.39, ve 5.40'ta bu üç davranışın yaygınlığının çeşitli sosyo-ekonomik gruplarda nasıl bir değişim gösterdiğini inceliyoruz. Şekil 5.38 bir hayır kurumu, vakıf ya da demeğe para bağışlama davranışına odaklanmaktadır. Sunduğumuz verileri şu şekilde okumak mümkündür: Örneğin, görüştüğümüz kişiler arasında son bir ay içerisinde kurumlara bağış yapanların %64'ü erkek iken, bağış yapmayanların %48'i erkektir. Dolayısıyla bağış yapanlar içinde erkekler kadınlara göre daha yüksek oranda bulunmaktadır. Kurumlara bağış yapanlar ve yapmayanların ortalama yaşları birbirlerine çok yakınken (41 ve 42), bağış yapanlar arasında üniversite mezunu olanların oranı (%25) yapmayanlara göre (%13) oldukça yüksektir. Öne çıkan bir bulgu kurumlara bağış

oranının kentsel alanlarda yaşayanlarda daha düşük olmasıdır – bağış yapanların %71'i kentlerde yaşarken yapmayanların %83'ü kentlidir. Bağış davranışının yaygınlığı ile aylık hanehalkı geliri arasında pozitif bir ilişki dikkat çekerken dindarlık ile (namaz kılma sıklığı ile ölçülen) herhangi bir ilişki gözlemlenmemiştir.

Şekil 5.38'deki verileri Türkiye'de STK'lara bağış davranışının erkek ve eğitim ile gelir düzeyi yüksek nüfus kesimi içinde daha yüksek oranda görüldüğü şeklinde özetlemek mümkündür. Ayrıca kentlerde yaşayan nüfusta kurumlara bağış davranışı daha seyrek gözükmemektedir. Bu durumun sebebi küçük kırsal yerleşimlerdeki yardımlaşmaya dayalı kuruluşlara bağış yapmada sosyal baskının rol oynaması olabilir.

ŞEKİL 5.40

Bir yabancıya ya da ihtiyaç sahibi tanımadığı bir kişiye yardım etme davranışının sosyo-ekonomik gruplara göre kırılımı

Şekil 5.39'da bu sefer "bir kuruluş için gönüllü olarak zaman ayırma" davranışına odaklandığımızda kurumsal bağış davranışında gördüğümüz ilişkiye benzer bir ilişki görüyoruz: Erkek, eğitim ve gelir düzeyi yüksek nüfus kesimi içinde bir kuruluş için gönüllü olarak zaman ayıranların oranı nispeten daha yüksektir. Bu davranışın yaygınlığı yine kentlerde yaşayan grupta kırsal kesimde yaşayan gruba göre daha düşüktür. Yani gönüllülük davranışının erkek, eğitilmiş, görece genç, kırsalda yaşayan ve geliri yüksek nüfusta daha yaygın olması söz konusudur.

Son olarak "bir yabancıya ya da ihtiyaç sahibi tanımadığı bir kişiye yardım etme" davranışının çeşitli sosyo-ekonomik gruplar arasındaki

kırılımına baktığımızda yine erkek ve eğitim ile gelir düzeyi yüksek nüfus kesimi içinde bu davranışın daha sık görüldüğünü belirlemek mümkündür (Şekil 5.40). Ne var ki, kadın ve erkekler için davranışın görülme sıklığı arasındaki fark önceki iki davranıştaki (kurumlara bağış ve gönüllülük, Şekil 5.38 ve 5.39) kadar belirgin değildir. Ayrıca bir yabancıya yardım etme davranışında diğer iki davranışın sıklığında belirgin olan kent/kır ayrımı gözlenmemektedir.

Çalışmamızın bulguları Türkiye'de sivil toplum kuruluşları faaliyetlerine katılım ve bu kuruluşlara yapılan bağışlar konusunda iyimser bir tablo çizmemektedir. 2015 yılı itibarıyla Türkiye'de vatandaşların sivil toplum kuruluşlarında faaliyette bulunma

ve bağış yapma sıklığı oldukça düşük seviyelerde kalmıştır. Özellikle kurumlara bağış yapanların oranı 2004 yılına göre ciddi bir düşüş göstermiştir. Bağışların sivil toplum kuruluşlarının mali kaynakları içinde oynadığı rolün önemi düşünüldüğünde bu durumun devam etmesi en iyi ihtimalle bu kuruluşların faaliyetlerinin kısıtlanması sonucunu doğuracaktır.

Aracı bir kuruma bağış yolu ile ihtiyaç sahiplerine ulaşma oranında gözlenen bu düşüşün sebebini kurumların teşkilat yapılarında ve halka ulaşmakta yaşadıkları sorunlarda bulabiliriz. Aşağıda da değinileceği gibi bu kurumlara karşı güvensizlik ve iki dönem arasında ekonomik şartlardaki olumsuz gelişmenin de bu bulguda önemli bir rolü olduğu aşıkardır. Ancak daha genel bir arka plan etmeni olarak 2015 çalışmamızın gerçekleşmiş olduğu güz aylarında ülkede özellikle güvenlik sorunlarının ön planda olmasını da akılda tutmak gerekir. Kasım 2015 seçimlerine giderken güvenlik kaygılarının ön planda oluşu ihtiyaç sahiplerine yardım ve bu yardımı da kurumsal araçlar ile yapma eğilimlerinin kısıtlı kalması sonucunu doğurmuş olması şaşkırtıcı olmayacaktır.

Vatandaşların bağış yapacakları kurumları belirlemelerinde kurumlara karşı duyulan subjektif güven önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca vatandaşlar daha çok kendilerinin veya tanıdıklarının iyi bir deneyim yaşadıkları ve hizmetlerinden faydalanabileceklerini düşündüklere kuruluşlara bağış yapma eğilimindedirler. Türkiye’de kurumlara bağış yapanların çoğunluğu bağış yaptıkları kurum hakkında araştırma yapmamakta, bağışlarının nasıl kullanılacağına dair görüş bildirmemekte ve bağış yaptıkları kurumlardan faaliyet raporu almamaktadırlar. Bu nedenlerle kurumların hesapverebilirlikleriyle ilgili bu mekanizmaların istenen düzeyde çalışmadığı sonucuna varılabilir.

Araştırmada öne çıkan bir diğer bulgu da kurumların bilinirlik, güvenilirlik ve bağış alma düzeyleri arasında pozitif bir örüntü bulunmasıdır. Vatandaşlara en son bağış

yaptıkları kuruluşları sordüğümüzda aldığımız cevaplar ile en başta akla gelen kuruluşlar listesi önemli ölçüde örtüşmektedir. Öte yandan, en başta akla gelen kuruluşlara duyulan güven de oldukça yüksektir. Buradan medya görünürlüğünün sivil toplum kuruluşlarının güvenilirlik algısı ve bağış toplama düzeyine önemli pozitif etkisi olacağı sonucunu çıkarabiliriz.

Vatandaşların bağış önceliklerini irdelediğimizde çeşitli dezavantajlı ve mağdur gruplara yardım eden kuruluşlar ön plana çıkarken, sanat ve kültür ile hak temelli alanlarda çalışan kuruluşlara öncelik verilmediği görülmektedir. Kurumların bilinirlik ve güvenilirlik algıları ile vatandaşların gündelik yaşamlarındaki deneyimlerinin bu sonuçlarda ne derece rol oynadığı önemli bir sorudur.

6. SONUÇ

2015 yılında yürütülmüş çalışmamızın sonuçlarını 2004 yılında elde edilmiş sonuçlarla bir arada karşılaştırmalı olarak ele aldığımızda Türkiye'de özel olarak hayırseverlik ve genel olarak da sivil toplum faaliyetleri hakkında halk genelindeki davranış örüntüleri, algı ve tutumlar hakkında genel bir resim ortaya çıkmaktadır. Türkiye toplumu hızla değişen ve kırdan kente göçün toplumsal bellek ve davranış kalıplarındaki etkisinin halen ortadan kaybolmadığı bir yapı sergilemektedir. Her ne kadar toplumun büyük bir kesimi kentsel yerleşim yerlerinde yaşasa da önemli bir kesim henüz ilk nesil kentlidir. Kentsel yaşam içerisinde farklılıkların rahat bir şekilde kabullenilip birlikte yaşam pratiğinin de kültür dünyası içerisinde sağlam bir temele oturduğunu söylemek de mümkün değildir. Halen toplumsal yaşam içerisinde yalnızca on kişiden biri tanımadığı sıradan insanlara güvenle yaklaşmaktadır. Bu sosyal sermaye yoksunluğu ve güvensizlik araştırmanın diğer bulgularıyla da birleştiğinde ülkedeki hayırseverliğe dair algı, tutum ve nihai olarak da davranış örüntülerini temelden şekillendirmektedir. Bu temel niteliğin geçtiğimiz 11 yıl içerisinde sürekliliğini koruduğunu gözlemek mümkündür ve kısa vadede değişmesi beklenmez.

Zayıf sosyal sermayenin karakterize ettiği Türkiye toplumunda hayırseverlik ve bağış

eğilimlerini olumsuz etkileyecek şokların (ekonomik kırılganlık, siyasal belirsizlik, güvenlik sorunları gibi) da etkisiyle bu konudaki pek çok pratiğin olumsuzdan çok olumsuza doğru geliştiğini de not etmek gerekiyor. Örneğin, 2015 yılında ülkede var olan ekonomik şartların 2004'e kıyasla daha zorlu ve olumsuz algılar yaratan özellikleri hem sivil toplum faaliyetlerine katılım hem de hayırseverlik ve bağış eğilimlerinde anlamlı gerilemelere neden olmuş görünmektedir. Temelde tanımadığı sıradan insanlara güvenmeyen ve bu anlamda içine kapalı bir toplumsal çevre içerisinde yaşayan vatandaşların sivil toplum faaliyetlerine aktif katılımının kısıtlı kalması şaşırtıcı değildir. Çalışmanın yürütüldüğü dönemde ülkedeki siyasal belirsizlik ve güven ortamının da yıpranmış oluşunun bu eğilimleri olumsuz yöne doğru itmiş olması olasıdır. Ekonomik kırılganlığın sürdüğü, güvenlik sorunlarının birlikte yaşam pratiklerini tehdit ettiği Eylül-Kasım 2015 dönemindeki toplumsal "haleli ruhiye" sivil toplum faaliyetlerine katılım, yardım ve bağış pratikleri hakkında elde ettiğimiz bulguların arka planını oluşturmaktadır.

Bulgularımız Türkiye'de yoksulların sorunlarını çözme sorumluluğunun en başta devlete verildiğini ortaya koymaktadır. Bu eğilim 2004'e göre daha da artmış görünmektedir ki bu sonuç mevcut ekonomik sorunlar ışığında şaşırtıcı

değildir. Hayırseverlik ve bağış eğilimlerinin en belirleyici özelliği bunların kişilerin dar çevreleri içerisinde, kurumsal çerçevede dışında, düzensiz bir şekilde doğrudan kişiler ve ihtiyaç sahipleri arasında şekillenmesidir. Ekonomik zorlukların da etkisiyle doğrudan akraba, komşu ya da diğer ihtiyaç sahiplerine maddi yardımda (nakit para, yiyecek, giyecek, yakacak, vb.) bulunanların oranının 2004 yılından 2015'e geldiğinde %44 düzeyinden %34'e gerilediği anlaşılmaktadır. Benzer bir şekilde son bir yıl içerisinde dini vecibelerle ilgili yardımlarda (fitre, zekat ve kurban kesimi) bulunanların oranında da 2004 yılına göre yedi ile on iki puan arasında düşüş gözlenmektedir. Daha kurumsal bir çerçeveyi ele aldığımızda son bir yıl içerisinde herhangi bir gönüllü katılıma yönelik kuruluş (dernek, vakıf, hayır işleri yapan kuruluşlar, sendika, spor kulübü vb.) aidat ödeme dışında bağış yaptığını belirtenlerin oranı 2004'te %18'den 2015'de %13'e düşmüştür. Bağışçılık davranışına toplumun nispeten daha eğitilmiş ve gelir düzeyi yüksek kesimlerinde daha sık rastlansa da genel düzey oldukça düşüktür.

Bu resim içerisinde belki de yegane olumlu bulgu zorunlu bağış olarak nitelediğimiz ama gerçek anlamda bir tür rüşvet olarak görülebilecek olan ödemelerin son 11 yıl içerisinde anlamlı bir şekilde azalmış olmasıdır. Bu bulgu 2009 yılında yerel seçimler öncesinde yapılmış bir diğer araştırmanın sonuçları ile de tutarlı olup, devam eden bir eğilimin yansıması olarak görülebilir.¹⁹ Son 11 yıl içerisinde kamu sektöründe sıradan vatandaşların karşı karşıya oldukları ve bir anlamda "küçük" ya da "sıradan" yolsuzluk eğilimlerinin azalması söz konusudur. Bağış adı altında istenen ödemelerin kamuda iş yaptırmanın gereği olması pratiğinin anlamlı bir şekilde azalmış olması olumlu ve önemli bir gelişmedir.

¹⁹ Bu çalışma için bakınız Fikret Adaman, Ali Çarkoğlu ve Burhan Şenatalar, 2009. Hanehalkı Gözünden Kamu Hizmetleri ve Yolsuzluk, TEPAV Yayınları (http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271243758r8475.Hanehalki_Gozunden_Kamu_Hizmetleri_ve_Yolsuzluk.pdf)

Gerek 2004 gerek 2015 çalışmamızda Türkiye'de hayırseverlik kavramının büyük oranda ihtiyaç sahiplerine maddi yardımda bulunmak olarak algılandığı gözlenmektedir. Bu yardımların kurumsallaşmasından çok, doğrudan ve elden ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması hem tercih edilen yöntem hem de gözlenen pratiktir. Kişiler kurumlara yaptıkları bağışlarda da anlamlı geri dönüşümler aramamakta ve bu da onlara ilgili kuruluşlarca sağlanmamaktadır. Öte yandan sivil toplum kuruluşları ile devlet himayesinde faaliyet gösteren kuruluşlar arasında fark gözetilmemekte, sivil toplumun mevcut sorunların çözümünde etkili olabileceği düşünülmemekte ve sivil toplum denince hak temelli alanlar ile demokratikleşme ile ilgili çalışmalar yerine sosyal yardım ve hizmet önceliklendirilmektedir. Tüm bu örüntülerin Türkiye'deki sivil toplum sektörünün kurumsallaşmasına bir ivme kazandırmadığı açıktır.

Araştırmamızın Türkiye'deki sivil toplum sektörüne dair bulguları düşündürücüdür. Türkiye'de vatandaşların son bir yılda STK'lara yaptığı bağışlar doğrudan yardımların oldukça altında kalmıştır. STK'ların potansiyel bağışçılara neyi nasıl yaptıklarının hesabını net bir şekilde vererek onların desteklerine talip olduklarını söylemek genel bir gözlem olarak mümkün değildir. "Bağış yaptığınız kurumlardan faaliyetlerine ait rapor alıyor musunuz?" sorusuna katılımcıların ancak %33'ü evet cevabını vermiştir. Dolayısıyla STK'ların toplumsal destek tabanlarını yaratmak, onları harekete geçirmek ve aldıkları desteğe karşılık hesap verip faaliyetlerinde şeffaflığı gözetmek konusunda çok da aktif olmadıkları söylenebilir. Bu durum zaten görece olumsuz bir kültürel iklim ve sosyo-ekonomik ortamda faaliyet gösteren sivil toplumun faaliyetlerini geliştirip beklenen etkinliğe erişmesi yönünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Araştırmamızın önemli bulgularından biri olan STK'ların etkin görülme oranının zaman içerisinde düşmekte olması da bu görüşü destekler niteliktedir. Bu açıdan bakıldığında yönetsel şeffaflık ve hesap verilebilirliğin hayata geçirilmesinin sivil toplumun etkinliğinin artması için önemli bir önkoşul olduğunu söyleyebiliriz.

NOTLAR

Bankalar Cad.
Minerva Han No: 2 Kat: 5
34420 Karaköy-İstanbul
Tel: 0212 243 83 07
Fax: 0212 243 83 05
info@tusev.org.tr
www.tusev.org.tr

TUSEV
Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
Third Sector Foundation of Turkey